T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

MUHASEBE ETİĞİ EĞİTİMİ: MESLEK ETİĞİ VE VERGİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre TATLIYER

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARI

Bilecik, 2021

10215326

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

MUHASEBE ETİĞİ EĞİTİMİ: MESLEK ETİĞİ VE VERGİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre TATLIYER

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARI

Bilecik, 2021

10215326

BEYAN

"Muhasebe Etiği Eğitimi: Meslek Etiği ve Vergi Açısından Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

<table>
<tr><td colspan="4">Bu çalışmanın,
Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte beyan edilmelidir.</td></tr>
<tr><td colspan="2">DESTEK ALINMIŞTIR</td><td></td><td>DESTEK ALINMAMIŞTIR</td><td>X</td></tr>
<tr><td colspan="4">Destek alındı ise;</td></tr>
<tr><td colspan="4">Destekleyen Kurum:</td></tr>
<tr><td colspan="3">Desteğin Türü</td><td colspan="2">Proje Numarası</td></tr>
<tr><td colspan="2">1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)</td><td></td><td colspan="2" rowspan="3"></td></tr>
<tr><td colspan="2">2- TÜBİTAK</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="3">Diğer; …….</td></tr>
</table>

Öğrenci Adı ve Soyadı

Emre TATLIYER

Tarih

…….

İmza

…….

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının yazılmasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARI'ya değerli katkı ve emekleri için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Savunma sınavı sırasında değerli jüri üyeleri sayın Doç. Dr. Meral EROL FİDAN ve sayın Dr. Öğr. Üyesi Metin ÇALIK'a çalışmamın son haline gelmesindeki değerli katkıları adına teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Son olarak bu günlere ulaşmamdaki emekleri adına değerli aileme teşekkür ederim.

Emre TATLIYER

25.01.2021

ÖZET

MUHASEBE ETİĞİ EĞİTİMİ: MESLEK ETİĞİ VE VERGİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doksanlardan itibaren iletişim imkanlarının artmasıyla birlikte hayatın diğer pek çok alanında olduğu gibi iş dünyasında da birçok sır ifşa olmuş ve şirketlerin itibar ve para kaybetmemek uğruna yaptıkları finansal rapor manipülasyonları ortaya saçılmıştır. Bu durum yatırımcıların, diğer paydaşların ve genel olarak toplumların etik konusunda hassasiyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Toplumda artan bu hassasiyetlerin sonucunda gerek IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) gibi küresel çapta faaliyet gösteren meslek örgütleri gerekse de TÜRMOB (Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği) gibi ulusal bazda faaliyet gösteren kuruluşlar ve devletler tarafından etikle ilgili kanun, yönetmelik vb. düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu örgütler yaptıkları düzenlemelerde bahsi geçen manipülasyonları engellemek için muhasebe etiği eğitimi verilmesinin gerekli olduğu sonucuna varmışlardır. Vergi beyannamelerini hazırlayan kişiler olmaları sebebiyle muhasebe meslek mensuplarının etik hassasiyetlere sahip olmaları vergi kaçakçılığını önlemede alınması gereken önlemlerden biri olması bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmada öncelikle; vergi kavramı tanımlanmış, vergi toplamanın amaçlarına, vergi ahlakını etkileyen etmenlere, vergi kaçırma - vergiden kaçınma kavramları ve aralarındaki farklara değinilerek vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarının sebepleri incelenmiştir. Sonra; ahlak - etik kavramlarının tanımı yapılmış, etik teorilerine yer verilmiş, muhasebe etik kuralları, muhasebe meslek etiği eğitiminin öneminden bahsedilerek meslek etiğine ilişkin eğitim yöntemlerine değinilmiştir. Daha sonra ise; muhasebe etik eğitimi ile meslek mensubu - vergi kaçırma - vergiden kaçınma davranışlarının birbirleriyle ilişkisi incelenmiştir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmaların çok büyük bir çoğunluğunda etik eğitiminin bireylerin etik muhakemelerini güçlendirip, etik hassasiyetlerini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan literatür incelemelerinin ışığında, muhasebe etiği eğitiminin vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarını engelleme hususunda etkili olacağı çıkarımında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Etik, Meslek Etiği, Muhasebe Etiği Eğitimi, Vergi, Vergi Kaçırma Davranışı

ABSTRACT

ACCOUNTING ETHICS EDUCATION: AN EVALUATION IN TERMS OF PROFESSIONAL ETHICS AND TAX

As from 90's to present day with the increase of the communication facilities, likewise the other parts of the life, in the business world companies' many secrets about financial report manipulations that they did have disclosed on account of not to lose money and prestige. This situation has caused an increase of sensitivity about ethics concept in the eyes of investors, stakeholders and as general the whole society. As a result of the increasing sensitivities about ethics concept, both international accounting organizations which operates globally like IFAC (International Federation of Accountants) and organizations that operates nationally like TÜRMOB and governments, have regulated codes about accounting ethics. To prevent these manipulations, professional organizations come to a conclusion that, accounting ethics education is necessary. Because of the people who prepare tax returns, having ethical sensitivity of professional accountants is important to one of the measures that necessary to prevent tax evasion.

Firstly in the study; tax concept was defined, the aims of collecting taxes, the elements which affects tax ethics were talked about; by mentioning tax evasion, tax avoidiance concepts and differences between those concepts, the causes of tax evasion and tax avoidiance behaviours are examined. Next; morality - ethics concepts are defined and by mentioning theories about ethics, accounting ethical codes and importance of accounting ethics education, professional ethics education methods were talked about. Afterwards; accounting ethics education and the relationship between accounting professional - tax evasion - tax avoidiance behaviours were examined.

The great majority of studies about this subject show that, ethics education has strenghtened individuals' ethical judgement and has positive effects. In the light of literature reviews, the inference have been made that, ethics education given to the accounting students has positive effects to prevent tax evasion and tax avoidance behaviours of them.

Key Words: Ethics, Professional Ethics, Accounting Ethics Education, Tax, Tax Evasion Behaviour

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....i

ÖZET.....ii

ABSTRACT iv

İÇİNDEKİLER.....v

TABLOLAR LİSTESİ.....xi

ŞEKİLLER LİSTESİ.....xii

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ.....xiii

1. GİRİŞ.....1

2. VERGİ KAVRAMI, VERGİ PSİKOLOJİSİ, VERGİ KAÇIRMA ve VERGİDEN KAÇINMA DAVRANIŞI…….5

2.1. Vergi Kavramı ve Tarihi Gelişim Süreci……..…….…….....5

2.2. Vergi Toplamanın Temel Amaçları.....8

2.2.1. Mali amaçlar……...…….....8

2.2.2. Mali olmayan amaçlar……...……..……....8

2.2.2.1. İktisadi amaç…….……8

2.2.2.2. Sosyal amaç…….……...9

2.2.2.3. Diğer amaçlar…….……9

2.3. Vergi Psikolojisi……...……10

2.4. Vergi Ahlakı …….…….…..12

2.4.1. Vergi ahlakını belirleyen ve etkileyen ekonomik unsurlar……..……..13

2.4.1.1. Vergi yükü……..…….…….……13

2.4.1.2. Vergi adaleti……...…….…….15

2.4.1.3. Vergi kapasitesi ve vergi oranları……...……16

2.4.1.4. Kamu harcamalarının algılanma düzeyi……...……..……..19

2.4.1.5. Yolsuzluk……...…….....20

2.4.1.6. Kayıt dışı ekonominin yaygınlığı……...……22

2.4.1.7. Vergi yapısı ve mevzuatı……..…..…….....22

2.4.1.8. Vergi denetimi, vergi cezaları ve vergi afları……23

2.4.1.9. Çevresel ekonomik faktörler…….…..……26

2.4.2. Vergi ahlakını etkileyen sosyal ve kültürel unsurlar……..…..……28

2.4.3. Vergi ahlakını etkileyen demografik unsurlar……...…...……..30

2.4.3.1. Yaş…….…30

2.4.3.2. Cinsiyet…….31

2.4.3.3. Eğitim seviyesi……...……..32

2.4.3.4. Medeni hal……...……32

2.4.3.5. Mesleki durum……...……..33

2.5. Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Davranışı……..…….……..….34

2.5.1. Vergiden kaçınma davranışı……..…….……..34

2.5.2. Vergi kaçırma davranışı……..…..……36

2.6. Vergi Kaçakçılığının Kapsamları ve Etkileri…….…….....37

2.6.1. Mali kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri…….……..…….37

2.6.2. İktisadi kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri ……..……39

2.6.3. Psikolojik ve sosyal kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri ……..41

2.6.4. Hukuki kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri …….……..43

3. ETİK, MESLEK ETİĞİ KAVRAMLARI, MUHASEBE MESLEK ETİĞİ VE ETİK EĞİTİMİ……..44

3.1. Ahlak ve Etik Kavramları……..44

3.2. Etik Teorileri……..…..……46

3.2.1. Faydacılık etiği……...……46

3.2.2. Deontolojik etik…….……...……..47

3.2.3. Erdem etiği…….……..……..49

3.2.4. Birey odaklı yaklaşım……..……..…….....49

3.2.5. Etik ve hak odaklı yaklaşım……..…….……49

3.2.6. Eşitlik odaklı yaklaşım……..……..……..49

3.2.7. Karma etik modeli…….……..……..50

3.3. Etik Davranışlar ve Ahlaki Yargının Psikolojisi ile İlgili Modeller……..…….50

3.4. Etiğe Aykırı Davranışlar ve Bu Davranışların Ortaya Çıkma Nedenleri……...……...……53

3.4.1. Şahsi sebepler……...…….…….....54

3.4.1.1. Yetersiz mesleki bilgi seviyesi ……..……..…….……..…….……54

3.4.1.2. Meslek mensubunun çıkar odaklı davranması ……..…….…..54

3.4.1.3. Etik kıstasların yorum farkı …….……..……55

3.4.1.4. Etik ikilemler …….……...…….55

3.4.2. Dış kaynaklı sebepler……..…..……..……57

3.4.2.1. Hizmet ücreti…….……58

3.4.2.2. Karşılıklı güven sorunu ……..…….58

3.4.2.3. Etik anlayışının esnekleşmesi …….…..……...59

3.4.2.4. Etik davranışların kişisel - örgütsel algılama farkı …….…….....59

3.4.2.5. Kanunların etkisi ……..…….……..…59

3.4.2.6. Sahte ve yanıltıcı belge …….…..……..60

3.4.2.7. Rekabet…….…….……60

3.4.2.8. Geleneklerin etkisi…….……...61

3.5. Genel Anlamda Meslek Etiği Kavramı……..……..……..…61

3.6. Muhasebe Meslek Etiği Kavramı ……..……64

3.7. Muhasebe Mesleki Etik Kuralları …….……...…..65

3.7.1. Dürüstlük……..…….65

3.7.2. Tarafsızlık……..……66

3.7.3. Mesleki yeterlilik ve özen……..……..……..66

3.7.4. Gizlilik……...…….……67

3.7.5. Mesleki davranış……..…….…….……68

3.8. Muhasebede Etik Eğitimi Kavramı, Amacı ……..……....69

3.8.1. Etik eğitimi, muhasebe etik eğitiminin önemi ve amacı……..……....69

3.8.2. Muhasebe camiasının etik eğitimine dair yaklaşımları ve ilgisizlikleri…….…….……..……...71

3.8.3. Etik eğitiminde karşılaşılan ikilemler……..……72

3.8.3.1. Pratiğe yönelik - teorik eğitim ikilemi …….……72

3.8.3.2. Yasa – etik ikilemi ……...……..…….……..72

3.8.4. Ülkemizde muhasebe meslek etiği eğitimi ve bununla ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan düzenlemeler…….……...……..….73

3.8.4.1. Ülkemizde muhasebe meslek etiği eğitimi ve kapsamı….……..73

3.8.4.2. Ülkemizde muhasebe meslek etiği eğitimi ile ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan düzenlemeler……...……..…….…….78

3.8.5. Dünya'da muhasebe meslek etiği eğitimi ve bununla ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan düzenlemeler……...…….83

3.8.5.1. Dünyadaki üniversitelerin muhasebede etik eğitimine dair yaklaşımları ve sorunları……..……..….84

3.8.5.2. Muhasebe etiği eğitiminde uluslararası kuruluşlar ve standartlar……..87

3.9. Etik Eğitimcisi Profili ve Muhasebe Mesleki Etik Eğitimi Metotları……..……91

3.9.1. Muhasebe etiği eğitimcisinin profili…….……..…….……92

3.9.1.1. İdeal etik eğitimcisinin profili.……..…….…….92

3.9.1.2. Günümüzde etik eğitimcisinin profili.……....…93

3.9.2. Muhasebe mesleki etik eğitimi metotları.…….……..….…93

3.9.2.1. Geleneksel metot (anlatım yöntemi)……...….94

3.9.2.2. Vaka çalışması (örnek olay çalışması) yöntemi ……..……..…….……95

3.9.2.3. Tartışma metodu……...95

3.9.2.4. Birlikte öğrenme tekniği ……...…...……96

3.9.2.5. Problem çözme metodu …….……...……...…96

3.9.2.6. Bireysel çalışma metodu ……...……...……...……..97

3.9.2.7. Drama (rol yapma) yöntemi ……..……..97

3.9.2.8. Video sunumu metodu…….…..……..98

4. MUHASEBE MESLEKİ ETİK EĞİTİMİ - MESLEK MENSUBU - VERGİ AHLAKI (VERGİ KAÇIRMA VE VERGİDEN KAÇINMA DAVRANIŞI) İLİŞKİSİ……99

4.1. Muhasebecilik Mesleğinin Tanımı, Meslek Mensuplarının Sorumlulukları ve Muhasebe - Vergi İlişkisi ……99

4.2. Muhasebe Meslek Mensubu – Vergi Ahlakı (Vergi Kaçırma ve Vergiden Kaçınma) İlişkisi ……...……..103

4.2.1. Meslek mensuplarının toplum nezdindeki algısı ve meslek mensubu - mükellef çatışması……..…….……..104

4.2.2. Meslek mensuplarının vergilendirmedeki rolü……...……..……106

4.2.3. Meslek mensuplarının vergi ahlakına etkisi ……..……...……111

4.3. Muhasebe Etik Kuralları, Etik Eğitimi - Vergi Ahlakı (Vergi Kaçırma ve Vergiden Kaçınma) İlişkisi ve Bu İlişkiye Dair Yapılmış Araştırmalar …….……115

4.3.1. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair yapılmış çalışmalar……..……...…118

4.3.1.1. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış çalışmalar…….……..121

4.3.1.2. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair muhasebe meslek mensuplarının görüşlerine dair yapılmış çalışmalar……..…….……129

4.3.1.3. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair muhasebe meslek örgütlerinin görüşlerine dair yapılmış çalışmalar……..…135

4.3.1.4. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair eğitimcilerin görüşlerine dair yapılmış çalışmalar……..…..……138

4.3.2. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına kayda değer bir derecede olumlu etkisi olmadığı yönünde görüş belirtilmiş çalışmalar…….140

5. SONUÇ…….....142

KAYNAKÇA.....148

ÖZGEÇMİŞ.....168

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Ahlaki Gelişimin Altı Aşaması…….....…..**52**

Tablo 4.1. Muhasebe Öğrencilerinin Vergi Ahlakı Algılarına İlişkin Yapılmış Çalışmalar... **127**

Tablo 4.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimine İlişkin Yapılmış Çalışmalar…..**134**

Tablo 4.3. Muhasebe Etiği Eğitiminin Vergi Ahlakına Kayda Değer Bir Derecede Olumlu Etkisi Olmadığı Yönünde Görüş Belirtilmiş Çalışmalar……**141**

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Vergilendirme Sürecinde Tarafların İlişki Döngüsü ……..……**108**

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

AAA: Amerikan Üniversite Muhasebe Eğitimcileri Derneği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AICPA: Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü
BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DIT: Değerlerin Belirlenmesi Testi
FSA: Muhasebe Okulları Federasyonu
IAAER: Uluslararası Muhasebe Eğiticileri Birliği
IAESB: Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu
IEPS: Uluslararası Eğitim Uygulama Bildirimleri
IES: Uluslararası Eğitim Standartları
IFAC: Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu
İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KGK: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PIOB: Kamu Yararı Gözetim Kurulu
SMMM: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SMMMO: Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası
SOX: Sarbanes – Oxley
SPK: Sermaye Piyasası Kurulu
TDS: Türkiye Denetim Standartları
TMS: Türkiye Muhasebe Standartları
TMMOB: Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği
TÜRMOB: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
UMS: Uluslararası Muhasebe Standartları
VUK: Vergi Usul Kanunu
YMM: Yeminli Mali Müşavir

1. GİRİŞ

Post-modern çağda yaşamakta olduğumuz günümüz dünyasında başta teknoloji olmak üzere hayatın her alanında yaşanmakta olan baş döndürücü gelişmeler, geçmişten beri mevcut olan ihtiyaçlara yenilerini eklemiş ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda insanlar ve buna bağlı olarak toplumlar da değişmeye başlamıştır. Radyo, televizyon, internet ve özellikle de son on-on beş yılda hayatımızı çepeçevre kuşatan sosyal medya gibi iletişim olanaklarının da artmasıyla birlikte bilgiye erişim hem artmış hem de hızlanmıştır. Bundan dolayı herkes artık her şeyden haberdar olmaya başlamış ve küreselleşme kavramının tanımında geçen "dünyanın adeta global bir köy haline gelmesi" tasviri vücut bulmuştur. Küreselleşen dünyada gizli kalan şeylerin oldukça azalmaya başlamasından dolayı iş dünyasında yaşanan skandallar da artık çok çabuk bir şekilde ifşa olmaya başlamıştır. Etik dışı davranışlar sergileyen firmaların yaptıkları manipülasyonlardan toplumun kolayca haberdar olması meslek etiği konusunda hassasiyetin artmasına sebep olmuştur.

Bir meslek mensubuna güven duyulabilmesi için o meslekle uğraşan kişinin mesleği hakkında teknik bilgi ve uzmanlık seviyesinin yeterli olması yetmemektedir. Meslek mensubunun ahlaki ilkelere ve kurallara sahip olmasının da en az uğraştığı meslekle alakalı teknik bilgiye sahip olması kadar gerekli olduğunu söylemek yanlış gözükmemektedir. Çünkü bir meslek mensubunun bilgisini ve uzmanlığını kötü yönde değil de iyi yönde kullanabilmesinde sahip olduğu ahlaki seviye çok önemlidir. Meslek mensuplarının, ahlaki ilkelerin kılavuzluğunda mesleki faaliyetlerini sürdürebilmeleri için; hak-hukuk, doğru-yanlış gibi kavramların bilincinde olmaları ve mesleki hayatlarında karşılaştıkları durumlarda topluma karşı sorumlulukları olduğu gerçeğini akıllarının bir köşesinde sürekli tutmaları gerekmektedir. Bunun için ise, bilhassa mesleki eğitim aşamasında, meslek mensubu adaylarına salt teknik bilgilere dayalı bir eğitimden ziyade yaptıkları işin ahlaki boyutunun da olduğunun öğretildiği bir eğitim yöntemi uygulanmalıdır.

Mesleki etik; bir meslek mensubuna şahsi bakış açısı, değer yargıları ve eğilimlerinden daha da aşkın bir durumda olan ve bağlı bulunduğu meslek kuruluşları tarafından belirlenmiş olan kurallara uygun bir şekilde faaliyette bulunmaya yönlendiren ve gerektiğinde zorlayan ilkeler bütünü şeklinde tanımlanabilir. Bu şekilde, dünyanın muhtelif yerlerinde belli bir

mesleği icra eden bütün meslek mensuplarının uyması gereken ortak kural ve ilkeler ortaya çıkmakta ve bu da mesleki faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hususunda belli bir standardın oluşmasını sağlamaktadır. Bu kurallarla asıl amaçlanan, bir meslek mensubunun mesleğini icra ederken kendi şahsi çıkarından ziyade toplumun yararını gözetmeye yönlendirilmesidir. Sermaye piyasaları ve dolayısıyla ekonomiyi etkilemekte olan finansal raporların hazırlanmasında ya bizzat görev alan veya bunları denetleyen mekanizmada görev alan muhasebe meslek mensuplarının, toplumun genel çıkarının gözetilmesi ilkesi gereği, tarafsız davranmasının önemli olduğu görülebilmektedir. Bu noktada muhasebe meslek kuruluşlarının koydukları mesleki etik kuralların önemi ortaya çıkmaktadır.

Toplum, muhasebe meslek mensuplarından sosyal sorumluluk çerçevesinde, kamu yararını gözeterek, tarafsız, bağımsız, dürüst ve itinalı bir şekilde faaliyette bulunmasını beklemektedir. Bu bağlamda küresel ölçekte - çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde değinilecek olan - IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) vb. gibi organizasyonlar tarafından yapılan düzenlemeler, Türkiye ölçeğinde de TÜRMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Müşavirler Odaları Birliği) vb. diğer kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan düzenlemeler, muhasebe meslek mensuplarının faaliyetlerinin hangi çerçevede olması gerektiği ve meslek mensuplarının aşmamaları gereken mesleki etik sınırları çizmektedir.

Vergiler, devletlerin kamunun ihtiyacını karşılama hususunda ortaya çıkan harcamaları karşılayabilmek için ihtiyaç duyduğu finansal kaynakların en başında yer almaktadır. Fakat vergiler, her ne kadar devlet için çok önemli bir gelir kaynağı olsa da vergi mükellefleri için ise bir yük olarak algılanmakta olduğundan mükelleflerin vergiye karşı tepki duymalarına sebep olmaktadır. Çünkü çalışıp belli bir emek sarfederek elde ettiği gelirinin belli bir kısmını vergi olarak devlete ödemek zorunda bırakılan mükellefler, kazancının azalacağı düşüncesiyle ya vergiden kaçınma ya da kanunlara karşı gelmeyi bile göze alarak vergi kaçırma yolunu seçebilmektedirler.

Vergi kaçakçılığından dolayı devletin elde ettiği gelirlerde önemli kayıplar ortaya çıkmakta ve bundan dolayı da devlet halkın ihtiyaçlarını gidermekte zorlanmakta, halk da

istediği nitelikte hizmet alamamaktadır. Bu durum devletin; kamu harcamalarının finansmanı için vergi oranlarını artırmak, dolaylı veya doğrudan yeni vergiler getirmek veya borç almaya yönelmek gibi başka çareler aramasına sebep olmaktadır. Devletin aradığı bu çareler içerisinde bilhassa yüksek faizli borç almak zorunda kalması ekonomiyi bozmakta ve toplumun genel refah düzeyini de düşürmektedir. Diğer yandan, var olan vergileri artırmak veya yeni vergiler koymak gibi çareler de zaten vergilerini düzenli bir şekilde ödemekte olan dürüst fertlerin üzerine binen yükü daha da ağırlaştırdığından vergilendirmedeki adaleti bozarak fertlerin devlete duyduğu güvenin de azalmasına sebep olabilmektedir.

Vergi kaçakçılığına sebep olan etmenler belirlenirken bu suçun kapsamı ve mükellef psikolojisinin iyi bilinmesi önem arz etmektedir. Vergi ödeme konusunda yeterli bir bilinç düzeyine erişememiş toplumlarda ceza uygulamak vergi kaçırma davranışını engellemek hususunda tek başına yeterli olmayabilmektedir. Vergi bilinci yeterince gelişmemiş yani vergi ödemenin sosyal bir sorumluluk olduğu bilincinde olmayan toplumlarda ancak eğitim sayesinde bu bilinç düzeyinin oluşmasının sağlanabileceği düşünülmektedir. Tam da bu noktada etik eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır.

Nitekim konuya ilişkin yapılan pek çok araştırmadan, öğrenim hayatları sırasında muhasebe meslek etiği ile alakalı eğitim alan öğrencilerin etik konulara dair farkındalıklarının ve hassasiyetlerinin arttığı ve etik ikilemler - sorunlarla ilgili daha doğru ve ahlaki çözüm yolları geliştirebildikleri bulguları elde edilmiştir. Bu bağlamda, vergilerin beyan edilmesi aşamasında çok kritik bir pozisyonda olan meslek mensuplarının muhasebe etik eğitimi görerek ahlaki hassasiyetlerinin yükseltilmesinin, onların vergi kaçırma konusunda daha hassas olmaları ve dolayısıyla vergi kaçırma - hatta yasalara aykırı olmamasına rağmen vergiden kaçınma - davranışı sergilemekten geri durmalarını sağlamak hususunda faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada bu düşüncenin doğru olup olmadığı literatür incelemesi ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle; vergi kavramı, vergi toplamanın amaçları, vergi ahlakı ve vergi ahlakını etkileyen faktörlere değinilmiştir. Sonrasında, vergi kaçırma - vergiden kaçınma davranışları tanımlanmaya çalışılarak sebepleri incelenmiştir. Daha sonra ise; ahlak-etik

kavramları incelenmiş, muhasebe etik kuralları, muhasebe meslek etiği eğitiminin önemi, Türkiye'de ve dünyada muhasebe meslek etiğine ilişkin düzenlemeler yapan kurum ve kuruluşlar ve yapılan düzenlemeler irdelenmiş, meslek etiği ile alakalı eğitim yöntemlerine değinilmiştir. Son olarak, muhasebe etik eğitimi ile meslek mensubu - vergi kaçırma - vergiden kaçınma davranışlarının birbirleriyle ilişkisi incelenmiştir.

2. VERGİ KAVRAMI, VERGİ PSİKOLOJİSİ, VERGİ KAÇIRMA ve VERGİDEN KAÇINMA DAVRANIŞI

Çalışmanın bu bölümünde; vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarının ne olduğu, bu davranışların ortaya çıkmasındaki sebepler ve muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin bu davranışlar üzerine etkileri incelenecektir.

2.1. Vergi Kavramı ve Tarihi Gelişim Süreci

Etimolojik olarak incelendiğinde vergi kelimesi karşılıksız bir biçimde verilen bir kıymet olarak veya hediye manasında tanımlanmaktadır (Yeldan, 2015: 2-3). Başka bir tanıma göre; "kamu giderlerini karşılamak amacıyla kanunlarla gerçek ve tüzel kişilere mali güçleri dikkate alınarak uygulanan karşılıksız bir yükümlülük" olarak ifade edilmiştir (Konukcu-Önal, 2011: 5). Vergi ve Muhasebe Sözlüğüne göre vergi ise; "devletin kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla bizzat yerel yönetimlere yetki ya da yetki devri yoluyla gerçek ve tüzel kişilere yasalarla yüklediği yükümlülük" şeklinde tanımlanmaktadır (Püren, 2012: 7). David Ricardo vergiyi bir kişinin kamu otoritesinin harcamalarına zorunlu katkısı olarak ifade etmektedir (Lavrenchuk, 2013: 18).

Gaston Jeze'nin tanımına göre ise vergi; belirli bir hizmetin karşılığında olmamak ve geri ödenmemek üzere kamunun harcamalarını finanse etmek için fertlerden cebir marifetiyle alınan paradır. Bu tanıma göre verginin özellikleri (Püren, 2012: 7):

- Parasal bir yükümlülük olması,
- Karşılıksız olması,
- Zorunlu bir ödeme ve hukuki bir güce dayanıyor olması,
- Önceden belirlenmiş olan bazı kurallara göre alınıyor olması,
- Amacının, kamu yararı adına yapılan harcamaları karşılamak olması, şeklindedir.

Daştan (2011)'a göre ise verginin tanımı; "kamu hizmetlerinin en önemli finansman kaynağı olan vergi, modern çağda, muhasebe bilgi sisteminin finansal bilgi üretim sürecinde ortaya çıkardığı matrahtan kamu otoritesince alınan paydır" şeklindedir (Daştan, 2011: 182).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle vergiyi, kamuya sağlanan hizmetlerden kaynaklanan giderlerin ve kamu borçlarının finansmanında kullanılmak üzere karşılıksız bir şekilde, devletin sahip olduğu otorite ve hükümranlık gücüne istinaden gerçek ve tüzel kişilerden cebir yoluyla alınan para olarak da tanımlamak mümkün görünmektedir.

Bireyler, devlet çatısı altında siyasi olarak teşkilatlanan bir toplumda hayatlarını idame ettirdiklerinden dolayı - her ne kadar o topluma üye, vatandaş olmasalar da - o toplumun içinde yaşadıklarından dolayı vergi ödemek mecburiyetindedirler. Bu sebepten devlet vergiyi sadece kendi vatandaşlarından değil o toplum içinde yaşayan yabancılardan da almaktadır (Demir, 2008: 71).

Vergiye ilk zamanlarda devlet tarafından yalnızca savaş vb. olağanüstü durumlarda başvurulmaktayken zamanla olağandışı durumlarda başvurulan bir gelir kaynağı olmaktan çıkmış, devletin düzenli olarak toplamaya başladığı bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Paranın daha icat edilmediği dönemlerde vergiler, fertlerin asker olarak hizmet vermesi veya krala ait olan arazi, maden gibi yerlerde çalışması şeklinde ödenmekteydi. Paranın icat edilerek kullanılmaya başlandıktan sonra ise, hem para hem de ayni ödemeler şeklinde vergi toplanmaya başlanmıştır. Örneğin ilkçağ toplumlarından olan İbranilerde; hayvan sürüleri, mısır tarlaları üzerinden vergi toplandığına dair bilgilere Tevrat'ta rastlanmaktadır. Daha sonra alınan bu vergilerin diğer medeniyetler tarafından da benimsenmesi üzerine pek çok Avrupa ülkesi de 1789 Fransız ihtilaline kadar bu şekilde uygulamalar yaptığı görülmektedir. Antik Mısır'da ve Roma'da ise vergiler hem mal ve emekle hem de altın ve gümüş yani parasal olarak da ödenebilmekteydi. Yunanların uyguladıkları vergi sistemi ise genel itibariyle Roma'ya benzemektedir. İki medeniyette de vergi sisteminde dolaylı vergilerin oranı dolaysız vergilere göre daha ağır basmaktadır. Dolaylı vergilere örnek olarak gümrük resimleri, köle, toprak vb. kişisel varlıkların satışları üzerinden alınmakta olan vergiler gösterilebilir. Vergi ödeme eylemi Yunanlarda zengin bireylerin devletin gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamak için servetlerinden isteğe bağlı olarak yaptıkları bir ödeme şekli olarak görülmektedir. Roma'da ise vergi, devletin egemenlik hakkının bir gereği olarak görülmektedir (Püren, 2012: 3-4).

Ortaçağda ise Avrupa'ya hakim olan feodal yönetim sistemi yani derebeylik sisteminden dolayı daha önce mecburi olarak toplanan vergilerin niteliğinin sonraları isteğe bağlı bir biçime dönüştüğü görülmektedir. Bu çağın sonlarına doğru ise vergilerin ilkçağlarda olduğu gibi yine düzenli toplanmaya başladığı ve yasalaştığı görülmektedir. Ortaçağın bitişinden itibaren ise, örneğin merkezi krallıkların yani mutlakiyet rejiminin hakim olmaya başladığı Merkantilizm döneminde "Hükümdar kayıtsız şartsız vergi toplama yetkisine sahiptir" düşüncesi ortaya çıkmıştır. Fizyokrasi dönemine geçildiğinde ise zenginliğin kaynağının doğa olduğu düşüncesi egemen olmuş ve bu sebepten sadece tarımda çalışanlar üretici sınıf muamelesi görerek vergiye tabi duruma getirilmiştir. Fakat 18. Yüzyılın sonlarında, Adam Smith fizyokratların bu düşüncesine karşı çıkarak sadece toprağın değil bununla birlikte sanayi ve ticaretinde vergiye tabi olması gerektiğini belirtmiştir. Smith, devletin finansmanı hususunda vergilere öncelik verilmesini ve borçlanmaya daha sonra gidilmesi gerektiğini belirtmekte olup diğer yandan da devletin ekonomiye müdahalesinin de asgari düzeyde olması gerektiğini savunmaktadır. Fakat 1929'da Amerika'da gerçekleşen büyük buhrandan sonra klasik iktisat düşüncesinin eleştirilmeye başlanmasıyla birlikte devletin ekonomiye müdahalesinin zorunlu görüldüğü Keynesyen iktisat düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu zorunluluğun devletin vergi toplamayı ekonomiye müdahalede bulunma hususunda bir araç olarak kullanmaya başladığının bir göstergesi olduğu söylenebilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda ise toplanan vergiler, "Şer'i" ve "Örfi" olarak iki kısma ayrılmıştır. Şer'i vergiler; zekat, öşür, haraç ve cizye olmak üzere İslam hukuku ilkelerine göre düzenlenen dört vergiden oluşmaktadır. Zekat; nisap miktarı veya daha fazla mala sahip Müslüman kişilerin bu mallarının kırkta birini belli kurallar çerçevesinde belli şartları taşıyan ihtiyaç sahipleriyle paylaşması olarak tanımlanabilir. Yine Müslümanlardan alınan bir vergi olan öşür ise kişilerin malik oldukları arazi üzerinden alınan bir vergi türüdür. Gayri müslimlerden alınan haraç, fethedilen yerlerde yaşamakta olan gayrimüslimlerde kalan topraklar üzerinden devletin aldığı paydır. Yine gayri müslimlerden alınan cizye ise, gayrimüslim fertlerin askerlik hizmetinden muaf tutulmaları karşılığında alınan bir vergidir. Örfi vergiler ise fethedilen topraklarda halihazırda uygulanmakta olan veya sonradan koyulan vergilerden oluşmaktadır (Püren, 2012: 5-6).

2.2. Vergi Toplamanın Temel Amaçları

Vergi ödemenin; bireylerin, toplumların can ve mal güvenliklerini sağlamak ve kanunsuzluğa, düzensizliğe (anarşiye) karşı kurmuş oldukları müessese olan "devlet"in çatısı altında bulunmanın gerektirmiş olduğu bir olgu ve bir şart olduğu insanlık tarihi boyunca kurulan devletler incelendiğinde görülebilir. Vergilendirmenin neden gerekli olduğuna dair çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Vergi ödemeyi bir hizmet bedeli olarak gören yaklaşımda vergi devlet tarafından egemenliği altında bulunan sınırlarda yaşayanlara verdikleri kamu hizmetinin bir ücreti gibi görülmektedir. Başka bir yaklaşıma göre ise vergi, can ve mal varlıklarını her türlü risklere karşı korumak isteyen bireylerin devlete ödedikleri sigorta primidir. Marjinal fayda yaklaşımına göre ise vergi, devlet tarafından verilen kamu hizmetlerinin karşılığıdır. Bu yaklaşımda ölçü olarak belirlenen unsur elde edilen fayda olarak görülmektedir. Ödeme gücü yaklaşımına göre ise; ödenen vergi ile elde edilen fayda arasında herhangi bir ilişki kurulmamakta ve fertlerin ekonomik güçleriyle doğru orantılı olarak vergi ödemesi gerekmektedir. Devletlerin vergi toplama amaçları mali ve mali olmayan amaçlar olarak ikiye ayrılabilir (Demir, 2008: 8-9).

2.2.1. Mali amaçlar

Devletlerin vatandaşına veya vatandaşı olmasa da kendi egemenlik sınırları içinde yaşamakta olan halkına sunmak zorunda olduğu pek çok hizmet bulunmaktadır. Bu hizmetleri finanse etmek için ise birincil finansman kaynağı vergilerdir. Vergi toplamaktaki mali amaç olarak, halka bir fiyat veya ücret karşılığı sağlanamayan toplumsal nitelikte olan mal ve hizmetler için gereken mali kaynağı oluşturmak olduğu söylenebilir (Şimşek, 2007: 7).

2.2.2. Mali olmayan amaçlar

2.2.2.1. İktisadi amaç

Devletin vergi toplamasındaki ekonomik amacın, vergiyle alakalı tedbirler aracılığıyla ekonomiyi yönlendirmek olduğu söylenebilir. Devlet ekonomiye müdahalede bulunmak amacıyla vergiyi bir araç olarak zaman zaman kullanabilmektedir. Vergi politikası aracılığıyla; fiyat istikrarının sağlanması, tam istihdama ulaşmaya çalışarak işsizliğin engellenmesi, talep

fazlasının azaltılması gibi iktisadi hedefler gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Sektörel veya bölgesel bazda kalkınmayı sağlamak amacıyla yatırım indirimlerinin getirilmesi, döviz sıkıntısının giderilmesi için vergisel teşviklerin getirilmesi, yatırımların artması için hızlandırılmış amortisman ve sektörel vergi muafiyetleri gibi vergilendirmeyle ilişkili uygulamalar yoluyla devlet iktisadi amaçlarına ulaşmaya çalışabilmektedir (Demir, 2008: 12).

2.2.2.2. Sosyal amaç

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal adaletin sağlanması hususunda vergilendirme bir araç olarak kullanılabilir. Bir ülkedeki vatandaşların bir kısmı asgari derecede bile geçimini sağlayacak bir gelire sahip olmayabilmekte veya işsizlik ve barınma sorunu gibi sıkıntılar çekebilmektedir. Bundan dolayı toplumsal gelir tabakaları arasında büyük farklar bulunabilmektedir. Bu tarz bir durumda vergilendirme politikasının, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek açısından devletin kullanabileceği çok önemli araçlardan biri olduğu söylenebilir. Adaletli bir vergi sisteminin gereklerinden biri olan yüksek gelir seviyesindeki kişilerden daha yüksek seviyelerde vergi toplanarak bu gelirler transfer harcamaları vasıtasıyla düşük gelir seviyesindeki bireylere aktarılabilmektedir. Sosyal devlet anlayışının egemen olduğu ülkelerde vergilendirmenin toplumsal amacına büyük önem verilmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan önemli araçlardan biri de negatif gelir vergisi uygulamasıdır. (Demir, 2008: 12). Negatif gelir vergisi, gelir seviyesi belli bir düzeyin altında kalan kişilerden devletin sadece vergi almamakla yetinmeyip ilaveten bu kişilere belli bir maddi yardımda da bulunmasıdır (Öncel, 1981: 5).

2.2.2.3. Diğer amaçlar

Bunlara örnek olarak, çevre duyarlılığı olmayan ve çevreyi kirleterek halk sağlığına zarar veren işletmelere bu davranışlarından ve uygulamalarından onları vazgeçirmek amacıyla bir nevi ceza babında ek vergi koyulması gösterilebilir (Vural, Tekin; 2004: 1-15). Ayrıca, yurt içinde kurulması ve geliştirilmesi düşünülen bazı sektörlerin ayakta kalmalarını sağlamak amacıyla bu sektörlerdeki yerli firmalar tarafından üretilmesi istenen bazı malların ithalatını azaltmak veya engellemek için yüksek vergiler koyulabilir veya büyük çapta vergi teşvikleri getirilebilir. Bunlara ilaveten vergilendirme; piyasada tekel konumunda bulunan firmaların aşırı kâr elde etmelerini önlemek için de kullanılabilmektedir (Şimşek, 2007: 10). Ayrıca eğer nüfus

artışı teşvik edilmek isteniyorsa evli mükelleflerin vergi yüklerinin azaltılarak devletin belirlediği nüfus politikasını uygulamaya geçirmek amacıyla da vergi bir enstrüman olarak kullanılabilir (Demir, 2008: 13).

2.3. Vergi Psikolojisi

Vergi psikolojisi devletin halktan topladığı vergilerin toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin sergilediği davranışlar üzerindeki etkileri şeklinde tanımlanabilir (Aktan, 2006: 14). Başka bir tanıma göre ise vergi psikolojisi vergi karşısında, vergilendirme konusunda otorite ve yetki sahibi konumda bulunan merkezi yönetim başta olmak üzere, diğer idareler ve kuruluşların, bireyler ve grupların davranışlarının, vergi algılarının ve vergi karşısında gösterilen tepkilerinin incelendiği bir alandır (Elffers, 2000:185).

Vergi mükelleflerinin, vergi konusundaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmeleri ise vergi uyumu olarak tanımlanmaktadır. Vergi idaresi ile vergi mükellefi arasındaki uyumun sağlanması, bu sayede halkın vergiye gönüllü uyumunun tesis edilmesi, mükellefin ve ilaveten vergi çalışanlarının da psikolojik incelemelerinin yapılarak bunların tutum ve davranışlarının tespit edilmesine bağlıdır. Bir vergi sisteminin başarılı olma ihtimalini artırmanın en iyi yolunun mükellefin veya vergi idaresi çalışanlarının (ya da her ikisinin birden) fikirlerini, görüşlerini almaktan geçtiği söylenebilir (Kızıltaş, 1996: 51).

Vergi konusu ile ilgili ayrıntılı bilgilere ilk olarak Antik Mısır medeniyetinde karşılaşılmıştır. Günümüzden binlerce yıl öncesinde de içinde yaşadığımız post-modern çağdakine benzer sorunların olmasından hareketle insanlığın ileride de yine benzer sorunlarla karşılaşabileceği şeklinde bir yorum yapmak mümkün görünmektedir. Fakat o dönemden 20. Yüzyılın ortalarına kadar vergilendirme mevzusuna bakış açısı genelde devlet tarafından olmuş ve bundan dolayı yapılan çalışmaların çoğunlukla vergilerden elde edilen gelirlerin artırılması hedefine ulaşabilmek amaçlanmaktadır. 20. Yüzyılın ortalarından itibaren ise sadece devlet odaklı bakış açısı değil aynı zamanda vergi mükelleflerinin ödedikleri vergilere dair hisleri, düşünceleri, tutum ve tavırlarının da incelenmeye başlandığı yani mükellef odaklı bakış açısına dair de çalışmalar yapılmaya başlandığı görülmektedir. Vergi ve insan psikolojisi arasındaki ilişkiyi irdeleyen bilim adamlarının başında gelen Alman maliyeci Günter Schmölders

tarafından yapılan öncü nitelikteki çalışmalar, vergi konusunun psikolojik boyutuyla birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Daha sonra ise 1960'lı yıllardan itibaren başta İngiltere ve Batı Almanya olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinde de vergi mükelleflerinin tavır ve davranışları hakkında araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. George Kantona (1975), Graetz ve Wilde (1985) tarafından vergi kavramının geleneksel bir bakış açısıyla tanımlanmasının mümkün olmadığının, sadece devletin zorlamasıyla vergiye uyumun sağlanamayacağının ortaya koyulmasıyla, vergi konusuna - sosyolojik ve psikolojik yöntemlerin kullanılması suretiyle- mükellef tarafından da bakılmasına yönelik çalışmaların sayısının arttığı söylenebilir Fakat bu konuda yapılan çalışmaların vergi psikolojisi ile alakalı nicel analizler yoluyla istatistiki modeller geliştirmekten uzak olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1972'de M. G. Allingham ve A. Sandmo tarafından geliştirilen modelin vergi psikolojisi konusunda literatürde çok önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış gözükmemektedir. Bu çalışma, vergi psikolojisi alanında araştırma yapan herkes tarafından temel çalışma olarak kabul edilmektedir. Allingham - Sandmo Modeli, vergi kaçırma davranışıyla yakalanma riski arasında yakın bir ilişki olduğu varsayımında bulunmaktadır. Bu modele göre vergi kaçakçılığı riskli bir hisse senedi yatırımı gibi değerlendirilmektedir (Demir, 2008: 16; Kitapcı, 2011: 22).

Vergi psikolojisinde genel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Ekonomik yaklaşım veya "rasyonel tercih" teorisi olarak da adlandırılan birinci yaklaşımda, bireyin bir "homo economicus" olduğu ve her zaman kazancını maksimize etmek için uğraştığı kabul edilmektedir (Demir, 2008: 18). Bu teoride bireylerin bir konuda karara varmadan önce verecekleri karardan dolayı elde edecekleri fayda veya zararları tamamen rasyonel gerekçelere dayanarak hesapladıkları varsayımında bulunulmaktadır (Scott, 2000: 126-139). Ekonomik yaklaşıma göre vergi mükelleflerinin kârlarını en yüksek seviyeye çıkarma konusunda ahlak dışı davranmaktan çekinmemektedir ve kaçırılmakta olan vergi miktarları çoğunlukla tahmini yöntemlerle belirlenmektedir (Elffers, 2000: 185).

İkinci yaklaşımda ise mükelleflerin - her zaman için - getirilen verginin kendi mali durumuna yapacağı etkiyi düşünmeden de vergiye karşı olabileceği, nötr veya kayıtsız kalabileceği hatta olumlu bir şekilde karşılayabileceği şeklinde üç ihtimal olabileceği öne sürülmektedir. Bu yaklaşımda vergi borcunu gönüllü olarak ödeyen insanlar da olduğu ve

herkesin kar maksimizasyonu amacıyla hareket etmeyebileceği de düşünülmektedir (Demir, 2008: 19; Pyle, 1991: 173).

Sadece kanunda yapılan düzenlemelerle veya devletin otoritesini kullanıp zorlayıcı düzenlemeler yaparak vergi konusunda başarılı sonuçlar elde etmenin mümkün olmadığı son yıllarda gözlemlenmeye başlamıştır. Vergilendirme konusunda ahlaki, psikolojik ve sosyolojik etmenlerin tahmin edilenden daha fazla etkileri olduğu yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Dolayısıyla vergilendirme hususunda hedeflenen noktaya ulaşmak için vergi psikolojisine eğilmek gerekmektedir. Vergi psikolojisinin incelenmesi sayesinde vergi politikalarının etkinliği artacak, mükelleflerin vergi uyumu kolaylaşacak, devletin toplumla veya toplum içerisindeki farklı gelir tabakalarında bulunan insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde oluşabilecek sıkıntılar konusunda önlemler alınabilecektir (Püren, 2012: 15).

Vergi psikolojisi alanında, mükelleflerin vergiler karşısındaki algı ve tutumları çok kritik bir öneme sahiptir. Tasarı aşamasında olan yani resmileşmemiş bir vergi kanunu önergesinin mükellefler tarafından (olumlu veya olumsuz) nasıl algılanacağının tahmini hem kanun koyucular hem de vergi profesyonelleri için devletin hedeflediği vergi politikasının başarıya ulaşabilmesi açısından adeta bir pusula niteliğindedir. Mükelleflerin getirilen bir vergiye karşı olumsuz algıları bireysel veya toplumsal seviyede direnç oluşturabilmektedir (Demir, 2008: 22).

2.4. Vergi Ahlakı

Vergi ahlakı kavramı, mükelleflerin vergi konusunda ödev ve sorumluluklarını tam zamanında ve noksansız olarak yerine getirmeleri veya vergi kaçırma ve vergi cezaları karşısında mükelleflerin sergiledikleri tutum biçiminde ifade edilebilmektedir (Demir, 2008: 47; Şenel, 2014: 30). Bu kavrama getirilen diğer bir tanıma göre ise vergi ahlakı; "vatandaşların birer vergi mükellefi olarak devletle yani kamu otoritesiyle aralarındaki münasebeti belirleyen davranışsal ilkeler, kurallar" olarak ifade edilmiştir (Song, Yarbrough, 1978: 443).

Vergi ahlakı kavramı, bir mükellefi vergi ödeme davranışı yönünde harekete geçiren içsel bir motivasyon olarak da tanımlanabilir. Başka bir deyişle içsel motivasyon; mükelleflerin vergi ödeme konusunda hevesli olmaları, kendilerini ahlaki olarak ödemeye mecbur hissetmeleri ya da vergi ödediklerinde topluma faydalı birer fert olduklarını hissetmeleri olarak da açıklanabilir. Vergi ahlakı kavramının içerisinde pişmanlık ve suçluluk duyguları da bulunmaktadır. Eğer bir mükellef ödenmesi gereken vergi miktarını azaltmak için sergilediği eylemlerden dolayı suçluluk duyuyor veya pişmanlık hissediyorsa ve bu duyguları kuvvetliyse, böyle bir mükellefin vergi ödeme konusunda daha istekli olacağı söylenebilir (Torgler, 2005: 526).

Vergi ahlâkı, mükelleflerin vergi konusundaki görev ve sorumluluklarını ne derecede yerine getirdikleriyle ölçülen bir kavramdır. Vergi ahlakına sahip bir mükellef aynı zamanda ortam ve şartlar uygun olsa dahi vergi kaçırma davranışına yönelmeyen kişidir. Yani, vergi ahlakına sahip bir mükellef vergiyle alakalı yükümlülüklerini kanunlarda belirtildiği şekilde zamanında ve eksiksiz olarak yerine getiren kişidir (Püren, 2012: 40). Devlet mükelleflerin vergi ahlakına uygun davranmalarına veya davranmamalarına neden olan unsurları bilmeden vergi hususunda hedeflediği başarıya ulaşamaz. Bunun için de vergi ahlakını belirleyen ve etkileyen ekonomik unsurlar, sosyal ve kültürel unsurlar ve demografik unsurların incelenmesinde fayda gözükmektedir (Demir, 2008: 61).

2.4.1. Vergi ahlakını belirleyen ve etkileyen ekonomik unsurlar

Vergi ahlakını belirleyen ve etkileyen ekonomik unsurlar; vergi yükü, vergi adaleti, vergi kapasitesi ve vergi oranları, kamu harcamalarının algılanma düzeyi**,** yolsuzluk, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, vergi yapısı, vergi denetimi, vergi cezaları ve vergi afları, çevresel ekonomik faktörler şeklindedir.

2.4.1.1. Vergi yükü

Vergi karşılıksız olarak toplandığından, mükellefler ve toplum bunun bir yük olduğu şeklinde algı sahibi olmaktadır. Genel olarak vergi yükü mükelleflerin ödediği vergi miktarıyla

elde ettikleri gelir arasındaki oran şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım literatürde "objektif vergi yükü" olarak geçmektedir (Demir, 2008: 62-64).

Objektif vergi yükü ve vergi ahlâkı arasındaki ilişkinin çoğunlukla mükelleflerin risk algılamaları ve vergi tarifesinin yapısıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Vergi oranlarının yüksek olduğu durumlarda mükellefler açısından vergi kaçırmak daha kârlı görünebilir. Burada mükellefin sergileyeceği davranışı belirleyecek olan unsur ödenecek vergi tutarı ile yakalandığında ödenecek olan vergi cezasının miktarı arasındaki kıyas olacaktır. Eğer yakalandığında ödenecek vergi cezası kaçırılacak vergiden daha yüksek olursa bu durumda vergi kaçırmak mükellef açısından kârlı bir tercih olmayacaktır (Andreoni vd., 1998: 818-860).

Ama bu tanım olaya salt ekonomik açıdan yaklaşan bir tanımdır. Diğer yandan, vergiler fertlerin şahsi gelirlerinde eksilmeye neden olurken kişinin bu eksilmeden dolayı hissettiklerinin sadece ekonomik bir bakış açısıyla açıklanabilmesi mümkün görünmemektedir. Zira ancak mükelleflerin ekonomik, sosyal, kültürel şartları gibi subjektif unsurların da bire bir aynı olması durumunda mükellefin vergi ödemekten dolayı hissettiği baskı ödenen vergi miktarına bağlı olarak anlamlandırılabilir. Fakat her bireyin kendine has kişilik yapısı ve içinde bulunduğu sosyo-kültürel unsurlar gibi subjektif etmenler olduğundan vergi ödemekten dolayı her bireyin aynı şekilde ve derecede baskı hissetmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, insan psikolojisinin de hesaba katıldığı açıdan yapılan bir tanıma göre ise "Vergi yükü, bir kişinin ödediği vergi nedeniyle ekonomik gücünde ortaya çıkan azalmadan dolayı hissettiği baskı" şeklindedir ki buna literatürde "subjektif vergi yükü" denmektedir (Demir, 2008: 64-67).

Vergi ahlâkı; mükelleflerin vergi hususunda vazife ve sorumluluklarını tam ve zamanında yerine getirmesi olarak nitelendirilirse, mükelleflerin bu yükümlülüklerini yerine getirirken hissedeceği psikolojik baskı da burada önemli bir öğe olduğundan, kişilerin hissedecekleri baskının onları vergi ahlakına aykırı bir eylem olan vergi kaçırma davranışına sevk edeceği çıkarımında bulunulabilir. Buradan hareketle, vergi ahlâkı ile subjektif vergi yükünün birbirleriyle arasında bir ilişki olduğu sonucuna varmak yanlış görünmemektedir (Demir, 2008: 68).

2.4.1.2. Vergi adaleti

Verginin mükelleflerin gelirleriyle orantılı olması, ağır olmaması, vergi yükünün toplumda adaletli bir şekilde dağıtılması ve ayrım yapmaksızın herkese uygulanması şeklinde tanımlanabilir. Vergi adaleti; eşitlik esasına dayanmalı ve toplumun faklı kesimleri arasındaki ekonomik dengesizlikleri azaltıcı bir işlev görmelidir. Verginin, adalet sağlanabilmesi için vergi sisteminin mükelleflerin ödeme gücü dikkate alınarak gücü eşit olanlara eşit bir şekilde, gücü eşit olmayanlara da maddi durumlarına göre farklılaştırılarak uygulanması gerekmektedir. Verginin farklılaştırılarak toplanması, mükelleflerin ödeme gücüyle orantılı bir biçimde toplanması demek olup verginin mükelleflerin ödeme gücüne göre toparlanabilmesi için de verginin kişiselleştirilebilmesinin çok önemli bir husus olduğu düşünülmektedir (Püren, 2012: 43).

Bireylerin vergi ödeme veya ödememe yönündeki tavır ve eylemlerini etkileyen önemli öğelerden birisi de eşitlik ve adalet kavramlarına dair algılarıdır. Zira mükellefler gelirleriyle orantılı ve kendi durumlarıyla kıyasladıklarında diğer mükelleflerin de ayrım yapılmadan kendileri gibi vergilendirildiği bir vergi sistem istediklerinden, mükelleflerin zihinlerinde sistemin adil olmadığı algısı oluştuğunda vergi ödemeye dair içsel motivasyonları kaybolmaya başlayacak ve bu durum vergi ahlâkını olumsuz yönde etkileyecektir (Demir, 2008: 70; Önder, 2012: 27-28).

Devleti yönetenler ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve şahsi adalet yargılarına istinaden teorik olarak adil olduğunu düşündükleri bir vergileme sistemi oluşturmakta ve bu sisteme yön çizebilmektedirler. Ama bu, sistemin toplum tarafından kabullenileceği ve adil olarak algılanacağı anlamı taşımamaktadır. Zira bazı mükelleflerin faydalandığı geniş kapsamlı muafiyet, istisna vb. imkanlardan ötürü diğer mükelleflerin üzerindeki vergi yükü fazla olabilmekte ve bu da doğal olarak toplumdaki vergi adaleti konusundaki algıyı olumsuz yönde etkileyebilmekte, huzursuzluk yaratabilmekte ve mükelleflerin vergi kaçırma, vergi ödemeyi reddetme ve hatta isyana kadar varan olumsuz davranışlar sergilemesine sebebiyet verebilmektedir. Mükelleflerin vergi uyumunun artması yani vergiye daha kolay katlanabilmeleri ve kabullenebilmeleri açısından vergi yükünün akla, mantığa, hakkaniyete uygun olduğu ve bireylerin ödeme gücüyle orantılı bir şekilde toplandığı kanaatinde olmaları

gerekmektedir. Bundan dolayı hükümet yetki kullanımında mükellefler arasında ayrımcılık ve haksızlık yapmamalıdır (Püren, 2012: 43; Şenel, 2014: 38). Ayrıca anayasanın 73. maddesinin birinci fıkrasında "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür." şeklinde ifade edilen hükümden dolayı da devletin vergilendirme yetkisini kullanırken mükelleflerin ekonomik ve kişisel durumlarını göz önünde bulundurması gerekmektedir (Canyaş ve Seçilmiş, 2013: 302-303).

Mükelleflerin vergi adaleti algısını zedeleyen bir başka husus ise dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki oranının artması vergilendirmenin adaletsiz bir şekle bürünmesine neden olmaktadır. Bu durum mükelleflerin vergi ahlakını bozarak bu vergileri ödememek için mükellefleri belgesiz bir şekilde alışveriş yapmaya teşvik edecektir. Bunun sonucunda ise hem kayıtlı bir şekilde üretilen mal ve hizmetler kayıt dışı bir hale gelerek vergi kaybına neden olacak hem de vatandaşların piyasada kayıt dışı faaliyetler sonucu üretilen mal ve hizmetlere rahatlıkla ulaşmasına sebep olacaktır (Önder, 2012: 27-28).

2.4.1.3. Vergi kapasitesi ve vergi oranları

Vergilendirme konusunda dikkat edilmesi gereken önemli unsurlardan biri de mükelleflerden vergi kapasitelerini aşmayacak bir şekilde vergilendirilmeleridir. Bilhassa toplumdaki gelir seviyesi açısından en alt tabakada bulunan bireylerden toplanacak vergilerde bu kişilerin zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılamakta güçlük çekebilecek seviyede olması sadece bu bireyleri ve yakın çevresini değil toplumun genelini de etkileyebilmekte ve toplumsal olarak vergi ahlakına olumsuz bir şekilde etki yapabilmektedir. Vergilendirmede adalet algısına tesir eden önemli etmenlerden birisi de vergi yükü ve gelir dağılımı arasındaki ilişkidir. Ülkemizde vergi yükünün geliri oluşturan öğeleri arasındaki dağılımın büyük bir sorun olduğu görülmektedir. Özellikle ücretler üzerine binen vergi yükünün ağırlığının vergi ahlâkı açısından önemli bir sorun teşkil ettiği düşünülmektedir. Duruma ücretler dışındaki diğer gelir unsurları açısından yaklaşıldığında, basit usulde vergilendirme gibi uygulamalarla gelir dağılımındaki adaletsizlik sorununun daha da arttığı ortaya çıkmaktadır. Farklı gelir gruplarının toplam vergiler içindeki payı ve bu gelir gruplarının kamu harcamalarından aldıkları pay arasındaki fark derinleştikçe vergi ahlâkı da buna paralel olarak bozulmaktadır. İdeal bir vergi sisteminde gelir arttıkça ödenen verginin de artması gerekmektedir. Ama bu hususta ülkemizde mevcut

durumda bunun tam tersi bir görünüm hakim durumdadır. Ülkemizde vergi yükü gelirden daha az pay alan ve buna mukabil nüfusun büyük bir bölümünü teşkil etmekte olan gelir gruplarının üzerinde bulunmaktadır. Bu durum ise toplumun vergi ahlâkının bozulmasına sebep olacaktır (Demir, 2008: 73-75).

Zenginobuz vd. (2006)'nin yaptıkları bir araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, ülkemizde gelir düzeyi en yüksek %5'lik dilime girenlerin tüketime yönelik yaptıkları harcamanın her 100 lirasının 18,4 lirasını vergi olarak ödediği, orta ve dar gelir düzeyinde bulunanların ise yaptıkları harcamanın her 100 lirasının 26,7 lirasını tüketim vergisi olarak ödediği görülmektedir. Türkiye çapında en düşük %20'lik gelir dilimine giren hane halkının tüketimleri üzerine binen vergi, bu kişilerin gelirinin %22,9'unu oluştururken, en yüksek %20'lik gelir diliminde bulunan hane halkının ise gelirlerinin %16,3'ünü oluşturmaktadır. En yüksek %5'lik gelir dilimine girenler için ise bu oranın %12,6 seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu tabloya göre tüketim vergilerinin toplam vergilerin içerisindeki oranının çok yüksek olması sebebiyle, vergi ödeme konusunda dar gelirlilerin yüksek gelirlilere göre çok daha fazla yük altına girdikleri görülmektedir (Zenginobuz vd., 2006: vii).

Gelir düzeyi konusu aile büyüklüğü açısından incelendiğinde vergi karşısında sergilenecek tutumu belirleme konusunda daha belirleyici olmaktadır. Örneğin aynı gelir seviyesinde olan iki bireyden birinin bekâr, diğerinin ise evli ve çocukları olduğu varsayıldığında, ödedikleri vergiden dolayı bu iki kişinin hissedecekleri yükün aynı olmayacağını ve vergi algılarının da farklı olacağını söylemek mümkün görünmektedir. Tek yaşayan bir kişi için fedakârlık gibi görülmeyebilecek olan vergi, bu kişi evlendiğinde, çocuk sahibi olduğunda hatta çocuk sayısı da arttığında ortaya çıkan masraf artışından dolayı vergi ödemek bu kişi için önemli bir fedakârlık olarak görülmeye başlanacaktır. Bu sebepten vergi ahlâkı hususu incelenirken ailenin elde ettiği toplam gelir yerine ailede kişi başına düşen gelire bakılmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir (Demir, 2006: 76; Şenel, 2014: 29).

Vergi ahlâkının oluşturulması bakımından aile büyüklüğünü göz önüne alan düzenlemeler önemlidir. Bunun sağlanması için ise aile fertlerinin her biri için vergi indirimi uygulaması getirilebilir. Fakat buradan, düşük gelir grubundakilerin veya kalabalık ailelere

sahip olan kişilerin vergi ahlakı bakımından daha düşük seviyede oldukları sonucu çıkarılmamalıdır (Demir, 2006: 76). Çünkü yapılan bazı çalışmalarda gelir seviyesi yükseldikçe mükelleflerde vergiye karşı oluşan direncin arttığı ve dolayısıyla vergi ahlâkının azaldığı, vergi kaçırma oranının arttığı da görülebilmektedir (Becker, Büchner ve Sleeking, 1987: 249; Çelikkaya, 2006: 122-139; Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004: 252). Bunun nedeninin ise mükelleflerin gelir düzeyleri yükseldikçe oransal olarak bir değişiklik olmasa bile tutar olarak ödeyecekleri verginin artması olduğu söylenebilir. Burada artan vergi tutarından dolayı, mükellefin vergi kaçırma davranışı sayesinde elde edeceği faydanın yakalanma riskini göz ardı etmesine sebep olduğu düşünülmektedir (Şimşek, 2007: 20). Bunun tam aksi bir durumun da ortaya çıkabileceği Püren (2012) tarafından aşağıdaki biçimde ifade edilmiştir (Püren, 2012: 39) :

> *"Christian (1994) 1998 TCMB çalışmasında, yüksek gelirli insanların, düşük gelirli insanlara göre daha az vergi kaçırdıkları ortaya konmuş ve vergi profesyonelleri arasında 'fakirler vergi kaçırır, zenginler vergiden kaçınır' deyişiyle uyumlu bir sonuç elde edildiği görülmüştür (Slemrod, 2007: 30). Bu da aslında zenginlerin vergi sığınakları gibi yasal kaçınma önlemleriyle vergilerini azalttıkları, düşük gelirlilerin ise vergi kaçırmaya teşebbüs ettikleri anlamına gelmektedir."*

Geliri düşük olan bir mükellef parasal sıkıntılar nedeniyle vergi kaçırmayı daha fazla seçebilmekte ve yakalanması durumunda da karşılaşacağı cezai müeyyideyi içinde bulunduğu parasal sıkıntı sebebiyle göz ardı edebilmektedir (Tuay ve Güvenç, 2007: 21).

Verginin mükelleflerin sergiledikleri davranışları üzerinde psikolojik açıdan iki çeşit etkisi bulunmaktadır. İlkinde mükellef, ödediği verginin sebep olduğu gelir kaybını telafi etmek için daha fazla çalışma yolunu seçebilmektedir ve buna "gelir etkisi" denmektedir. İkincisinde ise birincisinin tam aksine çalışma arzusunu kaybederek çalışmama yolunu seçebilmektedir ki buna da "ikame etkisi" denilmektedir. Bu etkilerden dolayı mükelleflerin ödedikleri vergi miktarlarındaki artışı nedeniyle sergileyecekleri davranışları, birbirine zıt bir şekilde işleyen gelir ve ikame etkilerinin ağırlıklarına göre değişme ihtimali bulunmaktadır (Şimşek, 2007: 20).

Gelir düzeyi ve vergi oranlarının ekonomik açıdan etkileri ise birkaç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisinde, vergi oranlarındaki yükseliş kullanılabilir gelir seviyesini düşürdüğünden bireylerin tüketim - bilhassa vergi oranlarıyla bağlantılı olarak değişebilen

tüketim miktarları hususunda - ve tasarruf miktarlarını azaltmalarına neden olmaktadır. Örneğin mükellefler lüks tüketimden vazgeçerek zorunlu ihtiyaçlara yönelik harcamalara doğru yönelmekte ve tasarruf miktarlarını da düşürmeye başlamaktadır. Dolayısıyla toplam vergi hasılatı da vergi oranlarındaki bu değişimden nasibini almaktadır (Feldstein, 2008: 5-6; Şenel, 2014: 32). Arthur Laffer tarafından vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla yapılan çalışmada artan vergi oranları optimum seviyenin üzerine çıktığında bireylerin çalışmaktan ziyade vergisiz para kazanabilmenin yollarını aramaya başladıkları ve bunun da sonucunda kayıt dışılığa yöneldiklerinden toplanan vergi hasılatının düşeceği sonucuna ulaşılmıştır (Şenel, 2014: 40).

Bunlardan ikincisi ise üretimde azalma şeklinde görülmektedir. Çünkü vergi oranlarındaki artış kişilerin kullanılabilir gelir düzeylerinde azalmaya neden olmakta ve bu tüketim kısıtlamasına sebep olmaktadır. Başka bir deyişle piyasadaki talebin azalması zaman içinde üretimin yani arzın da azalmasına sebep olmaktadır. Üçüncü etki ise yatırımdan vazgeçme şeklinde görülmektedir. Artan vergiler sebebiyle yatırımcıların elde ettikleri kazancın önemli bir bölümünü devlete vergi olarak aktarmaları yaptıkları yatırımın karlılığını azaltıcı şekilde etki etmektedir. Azalan yatırım karlılığı ise yatırımcının risk alma arzusunu zayıflatmaktadır (Taşkın, 2010: 72; Şimşek, 2007: 20-21; Kırcı, 2006: 32). Genel olarak, marjinal vergi oranları düşürüldüğünde mükelleflerin daha yüksek gelir beyanında bulunacakları ve bu sayede verginin tabana daha kolay yayılabileceği düşünülmektedir (Doğan, 2010: 111).

2.4.1.4. Kamu harcamalarının algılanma düzeyi

Sosyal devlet anlayışı gün geçtikçe daha fazla önem kazandığından devlete yüklenen görevler artmış ve dolayısıyla devletin ihtiyaçları da zamanla artmıştır. Devletin elde ettiği gelirler özel sektöre nazaran çeşitli olmakla birlikte kamu harcamalarının finansmanında en çok kullanılan gelir kalemi vergilerden oluşmaktadır (Şenel, 2014: 28).

Verginin özelliklerinden biri de "karşılıksız" olmasıdır. Fakat burada "karşılıksız" kelimesinden kastedilmekte olan şey tamamen karşılıksızlık anlamından ziyade kamu hizmetlerinin bölünemezlik özelliğinden dolayı ferdi manada bir karşılığının beklenilmemesi

şeklindedir. 1982 Anayasasında geçen "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür" cümlesinde yer alan "kamu giderlerini karşılamak üzere*"* ifadesi vergilerin toplumun gözünde meşruiyet kazanması, mükelleflerin vergiyi devletin yaptığı kamusal harcamaların bir karşılığı olarak görmesi, vergi ahlâkı bakımından önem taşımaktadır (Demir, 2008: 76).

Mükelleflerin ödedikleri vergilerin etkin bir şekilde kullanılmayıp kamu harcamalarının kendilerinin ihtiyaç duydukları ve bekledikleri hizmetlere yönelik harcanmaması veya bu harcamalarda israfa ve savurganlığa gidildiği şeklinde bir düşünceye kapılmaları, mükellefleri devlete ödedikleri vergilerin boşa gittiğinden vergi ödeme konusunda isteksiz davranmaya itecek ve dolayısıyla vergi uyumunu ve vergi ahlakını olumsuz yönde etkileyecektir. Bundan ötürü kişiler vergi ödemek yerine paralarını şahsi olarak kendilerine daha çok fayda getirecek alanlara harcamaya yönelebilmektedirler. Bu da toplanan vergi gelirlerinin azalmasıyla sonuçlanacaktır (Kaynar, 2010: 58). Kaldı ki, kamusal hizmetlerin halk tarafından nasıl algılandığına dair yapılan araştırmalara bakıldığında halk arasında toplanan vergi gelirlerinin etkin ve verimli bir şekilde kullanılmadığı düşüncesinin de hakim olduğu görünmektedir (Şenel, 2014: 29).

2.4.1.5. Yolsuzluk

Yolsuzluk, şahsi çıkarlar için kamu gücünün kötü yönde kullanılması biçiminde tanımlanabilir. Yolsuzluk konusunda daha önce yapılan çalışmalarda yolsuzluğun gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir. (Giray, 2005: 111-137).

Vergi toplama tek taraflı bir ekonomik vaka olmadığı için, mükelleflerin yüksek seviyede bir vergi ahlakına sahip olmaları ve buna uygun tavır ve davranışlar sergilemesi isteniyorsa öncelikle devletin ahlaki bir duruş sergilemesi hedeflenen vergi ahlâk düzeyine erişmek açısından da önemli bir unsurdur (Demir, 2008: 79).

Bilhassa gelişmekte olan ülkelerde, yolsuzluk oranlarının en yüksek olduğu meslek gruplarına bakıldığında gümrük memurları ve vergi memurlarının başı çektiği görülmektedir (Dimov, 2003: 287). Yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma gibi gayri ahlaki davranışlar subjektif vergi yükü tarafından baskı altında olan vergi ahlakını olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla bu gibi durumlarla karşılaşan mükelleflerin vergi ahlakı seviyeleri de düşecektir (Besley ve McLaren, 1993: 119). Torgler'in gelişmekte olan ülkeler üzerinde yaptığı bir çalışmaya göre vergi ahlakı ve yolsuzluk arasında güçlü bir olumsuz ilişki olduğu saptanmıştır. Buna göre mükellefler tarafından algılanan yolsuzluk oranının arttıkça buna ters orantılı olarak vergi ahlakının da azaldığı görülmüştür (Torgler, 2004: 18). Bunun sonucunda da rüşvet ve yolsuzluk arttıkça devletin elde ettiği vergi gelirinin, kamu harcamalarının verimliliğinin ve devletin büyüme oranının da azalacağı sonucu ortaya çıkmaktadır (Tanzi, Davoodi, 2002: 280-299).

2.4.1.6. Kayıt dışı ekonominin yaygınlığı

Fiili olarak gerçekleşmiş olan iktisadi faaliyetlerin buna rağmen resmi kayıtlara işlenmemesi, kamunun denetimi dışında kalan her çeşit iktisadi faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2008: 81).

Kayıt dışı ekonomi kavramına vergi açısından bakıldığında, vergi kaçırmak veya vergiden kaçınmak amacı ile vergi idaresine bilgi verilmeden yapılan faaliyetlerin tamamı şeklinde bir tanımlama yapılabilir. Vergi ahlakı arttıkça kayıt dışı ekonominin azaldığı tersi durumda ise arttığı görülmektedir (Gerxhani, 2007: 555-581).

Vergi mükellefleri kayıt dışı ekonomide kalmaları sayesinde vergiden kurtulmakta ve dolayısıyla gelirlerini artırmaktadır. Öbür yandan devlet kamusal harcamaları finanse edecek yeterli miktarda vergi geliri elde edemeyince çareyi genelde vergileri artırmakta bulmaktadır. Bundan dolayı kayıt dışı ekonomide olmayan dürüst bireylerin üzerine binen vergi yükü artmakta ve bireysel ve toplumsal bazda vergiye karşı menfi bir bakış açısı gelişmekte ve huzursuzluk ortaya çıkabilmektedir (Demir, 2008: 82).

2.4.1.7. Vergi yapısı ve mevzuatı

Vergi ahlakını etkileyen iktisadi unsurlardan biri de ülkede uygulanan vergi sisteminin yapısıdır. Vergi yapısı, bir ülkenin toplam vergi yükünü oluşturan çeşitli vergilerin belli bir dönemdeki dağılımı biçiminde tanımlanabilir. Vergi gelirlerinin iktisadi yapı içerisindeki konumunun analiz edilebilmesi için ilk önce ülkedeki vergi yapısının bilinmesi gerekir. Vergi yapısıyla vergi ahlakı arasındaki ilişkinin ne olduğunun belirlenebilmesi için ülkedeki dolaylı-dolaysız vergilerin hangi ağırlıkta olduğu, ülkedeki vergilerin sayıca ne durumda olduğu, vergi sisteminin sade mi karmaşık mı olduğu, vergilerin önündeki hukuki kısıtlamalar, finansal özerklik ve vergilerin ne sıklıkla değiştiği gibi unsurların irdelenmesi gerekmektedir. Zira vergi sisteminin yapısı ve nasıl işlediği bir ülkenin politik, toplumsal, iktisadi ve ahlaki yapısına ayna tutmaktadır (Demir, 2008: 83).

Vergi mevzuatının sade ve anlaşılır olması ve sık sık değişikliğe uğramaması toplanacak vergi miktarını artıracağından vergi psikolojisinde ve uygulanmakta olan vergi sisteminin başarısında da etkili olan faktörlerden biridir. Vergi mevzuatının herkesçe basit ve anlaşılabilir olması mükelleflerin vergi ödeme sürecinde gerçekleştirecekleri işlemlerde tereddüte düşmemeleri açısından önemlidir. Ayrıca uygulanmakta olan vergi mevzuatının kısa sürelerde büyük değişikliklere uğramaması ve istikrarlı olması da mükelleflerin nasıl bir uygulamayla karşılaşacaklarını bilmeleri açısından önemlidir. Vergi sisteminde sıkça düzenlemeler yapıldığında geleceğe dair belirsizlik artacağından mükelleflerin orta ve uzun vadede plan yapmaları da zorlaşmaktadır. Dolayısıyla mükellefler vergi yasalarının değişeceği beklentisi içine girebilmekte ve kayıt dışılığa yönelebilmektedir (Dinçer, 2007: 49-50).

Kimi zaman yabancı ülkelerdeki mali mevzuatla koordinasyon sağlamak kimi zaman da ülkedeki değişen sosyal ve ekonomik şartlardan dolayı devlet tarafından yapılan düzenlemeler vergi psikolojisini - devlet açısından – olumlu yönde de etkileyebilmektedir. Zira uzunca bir süre uygulanmakta olan bir verginin mükelleflerin vergiye karşı oluşturdukları direnç ve tepkilerini körelterek hissettikleri psikolojik yükü yok ettiği düşünülmektedir. Bu yüzden mükelleflerin vergi sistemine olan güvenini sarsan düzenlemelerin mükelleflerin üzerine düşen vergi yükleri aynı kalmasına rağmen sisteme karşı olan olumsuz tavır ve davranışlara yönelttiği görülmektedir. Buradan eski vergilerin hiçbir zaman değiştirilmemesi gerektiği anlamı

çıkmamalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken asıl nokta yapılan bu değişikliklerin sık sık, plan ve programlar dahilinde olmadan gelişigüzel bir biçimde yapılmaması hususudur (Karatoy, 2009: 82-83).

Vergi mevzuatıyla konusunda değişiklik süreçlerinin hızlı ilerlemesi, yapılan düzenlemelerin iyi bir biçimde hazırlanmasına ve uzmanlar, kamuoyu ve diğer paydaşlar tarafından tartışılmasına engel olmaktadır. Bu yüzden yapılan bu düzenlemeleri değiştirmek için bazen yeniden yasa çıkartılması da gerekebilmektedir. Vergi mevzuatını karmaşıklaştıran etmenlerden birisi de yasal düzenlemelerle idareye verilen yetkiler sonucunda yapılan idari düzenlemelerdir. Hem vergi yasalarının hem de bu yasalarla alakalı detaylı açıklamalar içeren idari düzenlemelerin fazla olması ve bazen bu düzenlemelerin yasaları da aşacak boyutlara ulaşmasıyla mükelleflerin vergi mevzuatında olan değişiklikleri takip etme süreçleri ve vergiye gönüllü uyumları olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Aydoğdu, 2009: 16).

2.4.1.8. Vergi denetimi, vergi cezaları ve vergi afları

Vergi denetiminin ana amacı, mükelleflerin her an denetlenebileceğini bilmelerini ve bu sayede kanunlara uygun bir şekilde davranış sergilemelerini sağlamaktır. Kanunlara uygun bir şekilde davranmayarak vergisini tam ve zamanında ödemeyen mükellefler için vergi denetimleri sonucunda vergi kaçırdığı tespit edilen mükelleflere uygulanacak cezaların büyüklüğü mükellefler açısından bir risk unsurudur. Bununla birlikte vergi cezalarının mükellefler üzerindeki yaptırım etkisi ne kadar güçlü olsa da yakalanma riski bulunmayan mükelleflerin söz konusu cezalardan etkilenmesi mümkün görünmemektedir (Biberoğlu, 2006: 70).

Devletin vergi kaçıranlara karşı tutum ve davranışı toplumsal vergi ahlâkının oluşması açısından son derece önemlidir. Ülkemizde uygulanmakta olan vergi sisteminde beyanname usulüyle vergi toplanmakta olduğundan mükelleflerin beyan ettikleri vergi matrahlarının gerçek miktarlardan oluşup oluşmadığının denetlenmesi oldukça güçtür. Bu yüzden vergi kaçakçılığını engellemek için mükelleflerin vergi kanunlarına aykırı hareket ettiklerinde yüz yüze gelecekleri cezai müeyyidelerin çok caydırıcı özellikte olması önem arz etmektedir (Şaan, 2008: 33). Eğer devlet vergi ahlâksızlığı olarak nitelendirilen eylem ve davranışları tespit etmek için etkin bir

denetim mekanizması kurmamış ve bunun sonucunda vergi kaçıranları yakalamıyorsa veya yakalayamıyorsa, yakalasa bile caydırıcı bir şekilde ceza vermiyorsa, ceza verilse bile sık sık çıkarılan af düzenlemeleriyle vergi kaçıranın işlediği suç yanına kar kalıyor ve cezadan kurtuluyorsa o devletin sınırları içerisinde yaşayan toplumda vergi ahlakını tesis etmek oldukça zor olacağı çıkarımında bulunulabilir. Hatta bu durumun vergi ahlaksızlığı olarak nitelendirilen eylemlerin ve davranışların yaygınlaşmasına sebep olacağını söylemek de yanlış gözükmemektedir (Demir, 2008: 86).

Mükelleflerin gönüllü vergi uyumu ile denetlenme ihtimali arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Mükelleflerin gönüllü vergi uyumu üzerinde denetlenme ihtimalinin ceza oranındaki değişime göre daha etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Vergi mükelleflerinin gönüllü vergi uyumunun, denetime uğradığı yıldan sonraki yıllarda arttığı görülmektedir. Bu durum vergi mükelleflerinde ileride de denetime uğrayabileceği ihtimalinin arttığına dair bir algıya kapılmalarına neden olabilmektedir. Vergi otoritesinin denetim sayısını ve vergi ceza oranlarını düşük tuttuğu zamanlarda, mükelleflerin yakalanma ve bunun sonucunda cezaya uğrama ihtimalleri az olduğundan vergi kaçırma davranışına yöneldikleri gözlemlenmiştir. Vergi otoritesi tarafından uygulanan vergi denetim oranlarının artırılması mükelleflerde bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Bu sayede mükellefler gerçek beyanda bulunmaya yönelmekte ve bu sayede toplanan vergi tutarının arttığı görülmektedir. Denetim sayısının artması mükelleflerdeki vergi adaleti algısını güçlendirmekte ve vergiye gönüllü uyum oranının yükselmesini sağlamaktadır (Şenel, 2014: 42-43).

Pratikte bazı mükellefler gerçek dışı beyanda bulunarak ödemesi gereken vergi miktarını ödemeyip bunun sonucunda kesilecek ceza ile kaçırdığı miktarı faize yatırdığında elde edebileceği geliri hesaplayarak eğer vergi kaçırdığında elde edeceği kazanç alacağı ceza miktarından fazla ise bu durumda vergi kaçırmaya yönelebilmektedir. Diğer taraftan vergi cezalarının çok yüksek olduğunda ise mükellefler – her ne kadar çoğunluğu oluşturmasa da - bazı vergi memurlarıyla organik bağlar kurmaya çalışarak ve onlarla anlaşarak rüşvet verme yoluna yönelebilmekte ve bu da doğal olarak yolsuzluğun artmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla vergi sistemi kurulurken suç ve cezalar arasındaki denge iyi ayarlanmalı ve ilgili kanunlar hassas bir biçimde düzenlenmelidir (Şaan, 2008: 33).

Vergi kayıp ve kaçaklarının en önemli sebebinin pek çok ülkede, yürürlükte olan vergi ceza oranlarının yeterince akılcı ve hassas bir şekilde oluşturulmaması olduğu görülmektedir. Bir ülkedeki vergi sisteminin iyi bir şekilde işlemesi hususunda en etkin unsur olan vergi cezalarının çok iyi tasarlanması ve pratiğe aktarılması önemlidir. İlaveten, vergi cezaları tanımlanırken yargının yoruma yönelmesini gerektirmeyecek biçimde anlaşılır ve net bir şekilde kaleme alınmalıdır (Bakır, 2009: 82-83).

Vergi affı, vergi yasalarına uymayarak ödemesi gereken vergi tutarını tam olarak ödemeyen kişi ve kurumlara yönelik uygulanan hukuki yaptırımların devletin çıkardığı yasayla devlet tarafından ortadan kaldırılması veya alacak haklarından feragat etmesi olarak tanımlanabilir. İdare tarafından uygulamaya konulan vergi aflarının kapsamları ve süreleri ise ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Vergi aflarının bir kısmı bütün vergileri içerirken kimisi sadece belirli vergileri içermekte, bir kısmı sadece vergi cezalarını içerirken bir kısmı da gecikme faizlerini hatta verginin kendisini dahi içerebilen biçimde getirilebilmektedir. Vergi aflarının bir kısmı uzun süre ve tekrar eden bir biçimde getirilmekteyken kimisi ise kısa süreli ve bir defaya mahsus olacak şekilde getirilebilmektedir. Vergi affının özelliklerine değinilecek olunursa (Şenel, 2014: 35);

- Kanunla getirilmesi,
- İdarenin alacak hakkından feragat etmesi,
- Çıkarılan kanunun geriye yürütülmesi yani geçmişe dönük uygulanması,
- Devletin ceza verme yetkisini kullanmaktan vazgeçmesidir.

Yaygın olarak uygulanmakta olan vergi affında mükelleflere daha önceden ödemedikleri vergilere ilişkin herhangi bir inceleme yapılmaksızın ve ceza verilmeksizin söz konusu vergileri ödemeleri hususunda fırsat verilmektedir. Vergi affı uygulamasını destekleyenler tek seferlik getirilen affın ileriki zamanlarda mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını olumlu yönde etkileyeceğini öne sürmekteyken, uygulamaya karşı olanlar ise bu durumun uzun vadede mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Vergi affı getirilmesine karşı olanlar af uygulamasının dürüst mükellefler

tarafından, vergi kaçıranlara vergi yüklerini azaltma imkanı verilmesinin bir imtiyaz olarak algılanarak dürüst mükelleflerin kendilerini haksızlığa uğramış olarak hissetmelerine sebep olduğunu ve bu durumun da vergi uyumunu olumsuz yönde etkileyebileceğini iddia etmektedirler. Ayrıca mükellefler uygulamaya konulan vergi affını tek seferlik bir imkan olarak görmemekte ve ileride de af beklentisi içerisine girebilmektedir. Bu da mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Güner, 2008: 36-37).

Vergi affı konusunda önemli olan nokta; eğer getirilen af devletin vergi gelirlerini artırıyor, idarenin iş yükünde azalmaya yol açıyor ve vergi kaçırmayı engelleme hususunda daha sıkı tedbirler alınması yönünde sonuçlanıyor ise mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu artacaktır. Fakat çıkarılan aflar mükellefler arasındaki hakkaniyete ve eşitliğe zarar veriyor, mükelleflerin vergi ödeme isteğini azaltıyor ve mükelleflerde yeni af beklentileri ortaya çıkmasına sebep oluyorsa bu durum vergiye gönüllü uyumu azaltacaktır (Taşkın, 2010: 27; Şenel, 2014: 36).

2.4.1.9. Çevresel ekonomik faktörler

Fertlerin ahlâki yapılarının inşasında ilişki içerisinde olduğu diğer fertler, toplum, kurumlar ve diğer çevresel faktörlerin önemli etkilerinin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla mükelleflerin vergi ahlâkının inşasında da yukarıda zikredilen çevresel etmenlerin önemli etkileri olduğu düşünülmektedir. Post-modern dönemde yaşadığımız günümüzdeki vergi sistemlerinde, mükelleflerin ilişki içinde olduğu kişiler ve kurumlara; muhasebe meslek mensupları, vergi daireleri ve diğer bireyler örnek olarak gösterilebilir. Vergi mükelleflerinin idare ile olan ilişkileri vergi ahlâkını etkileyen önemli bir unsurdur. Devletin kanun zoruyla tahsil ettiği vergileri ödemek durumunda olan mükellefler, vergi daireleri ile kurulacak olan ilişkilerde hassas olan tarafta bulunduklarından çoğunlukla normalde olması gerekenden daha fazla bir alaka gösterilmesi beklentisi içerisine de girebilmektedirler. Vergi dairelerinin mükelleflere daha nitelikli bir şekilde hizmet verebilmelerini sağlayacak bir biçimde örgütlenmeleri, yapılan işlemleri hızlı bir şekilde yürütebilmek için kırtasiyecilik ve bürokrasinin azaltılması, vergi dairelerinde çalışanların işlem yapmak için gelen vatandaşa potansiyel vergi kaçakçısı gözüyle değil de vergisini dürüstçe ve düzenli bir şekilde ödeyen sorumlu bir birey gözüyle bakıp nazikçe davranmaları vergi ahlakını müsbet yönde etkileyecek

davranışlardır (Demir, 2008: 95-96). Bu yüzden gelişmiş ülkelerde kamu hizmetlerinin niteliğini yükseltmek açısından devletin daha mükellef odaklı bir anlayışa geçmekte olduğu ve bu sayede mükellef haklarına daha fazla özen göstererek mükellef memnuniyetine önem vermeye başladığı görülmektedir. Bu bağlamda vergi memurlarının mükelleflere karşı sergileyecekleri olumlu tutum ve davranışlar sadece vergi gelirlerinin toplanma maliyetlerini azaltmakta kalmayacak aynı zamanda mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarının artmasını da sağlayacaktır (Muter, Mastar-Özcan, 2012: 15).

Vergi genel olarak mükellefler açısından maddi bir külfet olarak algılandığından işin doğası gereği mükellefler vergi yükünden azami derecede kurtulmaya çalışmaktadırlar. Diğer yandan, devletin de kamu harcamalarını finanse etmek için kullandığı birinci kaynak olan vergiler de devlet tarafından olabilecek en kayıpsız bir şekilde toplanmaya çalışılmaktadır. Burada çıkarları çatışan iki taraf olan mükellefler ve vergi idaresi arasında kurulan ilişkide vergisini dürüstçe ödemek isteyen mükelleflerin yerinde ve haklı taleplerini karşılamada yetersiz bir durumda kalan ve halkla ilişkiler konusunda gereken hassasiyeti göstermeyen vergi idaresinin sergilediği tutum vergiye karşı direncin artmasına neden olmaktadır (Gök, 2007: 149). Çünkü mükelleflerin zihninde canlanan vergi algısını ve vergiye bakış açısını şekillendiren önemli bir unsur da vergi dairesinde çalışan personelden gördüğü muamelenin seviye ve kalitesidir. Bu algıyı olumlu yönde şekillendirmek için de halkla ilişkilere gereken önemi gösteren nitelikli personele ve uygun fiziki ortama sahip olunması gerekmektedir (Karaot, 2010: 22).

Vergi idarelerinin daha etkin bir biçimde görev yapabilmeleri açısından yeterli teknolojik alt yapıya, iyi işleyen bir teşkilat yapısına ve bilhassa da nitelikli personele sahip olmaları vergi tahsilatının basitleşmesi, yapılabilecek hataların azaltılması ve mükelleflere daha nitelikli bir hizmet sunulması ve vergi kayıp ve kaçaklarının azalması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca sadece vergi daireleri değil parayla uğraşan, gelir toplayan ve bunlara paralel olarak devletin uzmanlık ve ahlaki açıdan da yüksek niteliklere sahip olmayı gerektiren işlerin ağırlıklı olarak görüldüğü diğer tüm kurumlarında da personelin çalışma şartlarının tatminkar ve ücretlerinin dolgun olması görevin kötüye kullanımının engellenmesi ve toplumun devlete duyduğu güvenin artması konusunda da önemlidir (Şenel, 2014: 45).

Vergi ahlâkını etkileyen bir diğer çevresel faktör de diğer mükelleflerdir. Eğer bir mükellef kendisiyle aynı şartlarda ve aynı gelir seviyesinde veya kendisinden daha yüksek hayat standartlarına sahip ve daha çok gelir elde eden birisiyle kıyas yaptığında bu kişinin kendisinin ödediği vergiyle aynı miktarda veya kendisinden daha düşük bir miktarda vergi ödediğini görürse, vergi ödeme hususunda sahip olduğu içsel motivasyonunu kaybedecek veya bu motivasyonun derecesi azalacaktır. Ya da en azından kıyas yaptığı kişi kadar vergi ödemeye çalışarak vergiden kaçınma davranışına doğru yönelebilecektir. Bunun sonucunda da vergi ahlakı olumsuz yönde etkilenecektir. Ayrıca kişi, kendisine denetim uygulanırken başka mükelleflere denetim uygulanmadığını veya kendisinin zamanında ödemiş olduğu vergilere af çıkarılmasından dolayı diğer mükelleflerin ödemekten kurtulmuş olduğunu gördüğünde haksızlığa uğramış hissedecek ve bu durum kişinin vergiye karşı tepkisinin artmasına sebep olacaktır (Samadova, 2009: 48-49; Demir, 2008: 99).

Benzer şekilde kaynak usulü vergileme uygulanan mükellefler, vergisini beyan usulüne göre ödeyen mükelleflerden kimisinin kanunlara aykırı olarak eksik beyanda bulunduklarını gördüklerinde de yine haksızlığa uğradığı düşüncesine kapılacaklar ve bu da hissedilen subjektif vergi yükünün artmasına neden olacaktır (Yenigün, 2012: 36).

2.4.2. Vergi ahlakını etkileyen sosyal ve kültürel unsurlar

Vergi ahlakının inşasında her ne kadar ekonomik unsurlar ön planda olsa da toplumdaki sosyal ve kültürel değerlerin de çok önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Mükelleflerin devlete karşı göstermiş olduğu bağlılık ve itimat sayesinde mükelleflerde vergilerin meşru olduğu algısının oluşacağı ve bu şekilde vatandaşlık bilinci artan mükelleflerin vergilerini eksiksiz ve gönüllü bir şekilde ödeyecekleri yorumunda bulunulabilir (Demir, 2008: 102). Çünkü mükelleflerin devlete karşı hissettikleri bağlılık duygusu arttıkça vergiye karşı dirençleri azalıp tahammülleri artacağından vergilere karşı gösterebilecekleri tepki azalmaktadır. Mükelleflerin devlete olan bağlılıkları ve vergi ödeme hususunda gönüllü bir tutum takınmasında devletin etkin bir görünümde olması ve demokrasi seviyesi de önem taşımaktadır. Fakat demokrat bir devlet işleyişinin kaybolarak polis veya asker devleti görünümü hakim olduğunda mükellefler vergi kaçırma veya vergiden kaçınmaya meyilli olabilmektedirler (Şenel, 2014: 25-26). 1990'lı yıllarda ve daha sonraları yapılan araştırmalarda vergi ahlâkı ile demokrasi seviyesi arasında

güçlü bir ilişki olduğu, ülkedeki demokrasi seviyesi yükseldikçe devlete duyulan güvenin arttığı ve dolayısıyla vergi ahlâkının da yükseldiği ortaya çıkmıştır (Feld, Frey, 2002: 87-97; Torgler, 2005).

Vergi mükellefleri, kafalarında oluşan devlet profili ve devletten beklentileri kapsamında yapılan kamu hizmetleri değerlendirmektedir. mükellefler bu değerlendirmeler ışığında devletin toplanan vergileri etkin bir şekilde harcadığını ve israftan kaçındığını düşüncesindeyse vergi ödemekten kaçınmayacaktır. Ayrıca mükellefler arasında vergi oranlarının çok yüksek olduğu ve devletin adaletli davranmadığı fikri egemen olduğunda vergi ödememek bir hak olarak görülebilecek ve bu durum toplumsal çapta vergi reddi gibi önemli sonuçlara sebep olabilecektir (Çataloluk, 2008: 219).

Mükelleflerin iktidarda bulunan siyasi partiye oy verip vermemesi de vergi ahlakını etkilemektedir. İktidardaki partinin devleti yönetirken uyguladığı diğer politikalarda olduğu gibi vergi politikasında da mükellefin siyasi parti tercihi önemli bir etkendir. Çünkü iktidarı elinde tutan partiye oy vermiş bir mükellef vermeyenlere kıyasla çıkarılan vergi kanunlarına veya vergi tutarlarının artırılmasına yönelik alınan kararlara karşı daha toleranslı olabilmektedir. Bunun tam tersi durumda ise iktidarı elinde bulunduran siyasi partiyi desteklemeyen mükellefler ise alınan mali kararlara – zaman zaman alınan kararın detayları incelendiğinde kendi lehine bile olsa – karşı çıkmaya eğilimli olmaktadırlar (Karatoy, 2009: 62-63).

Vergi ahlakını etkileyen başka bir etmen ise dini inançlardır. Din ve ahlâk arasında çok yakın bir ilişki olduğu genel olarak kabul gören bir olgudur. Ahlaki kuralların pek çoğunun kaynağının din olduğu düşünüldüğünde din ve ahlak arasında çok yakın bir ilişki olduğu çoğunluk tarafından kabul görmüş bir gerçekliktir. Vergi ahlakını artırma hususunda dini inançların çok önemli bir etmen olduğu Benno Torgler tarafından yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Demir, 2008: 109). Hırsızlık semavi dinlerde kesinlikle yasaklanmış olan büyük bir suç olarak görülmektedir. Semavi dinlerde kişinin ahlaki ve dürüst bir şekilde varlık sahibi olması yasaklanmamıştır. Ödenmesi gereken bir borcun ödenmediğinde kişinin mal varlığının bir nevi arttığı da söylenebilir. Fakat bu artış semavi dinlerin yasakladığı ahlaki olmayan bir

artıştır. Verginin de devlete ödenmesi gereken bir borç olduğu bağlamında düşünüldüğünde vergisini ödemeyen bir mükellef borcunu ödememiş ve dolayısıyla bir nevi hırsızlık yapmış olmaktadır. Dolayısıyla dini inancı kuvvetli olan birinin hırsızlık yaptığında hissedeceği vicdani rahatsızlık yüksek olacağından böyle bir kişinin vergisini ödememesi de düşük bir ihtimal olduğu görülmektedir (Biberoğlu, 2006: 54-55).

Vergi ahlakını etkileyen bir diğer etmen ise kültürel farklılıklardır. Yapılan çalışmalarda vergi algılamasının her toplumda aynı biçimde olmadığı, toplumların algılamalarında önemli derecede farklılıklar olduğu ve her toplumda o topluma özgü bir vergi kültürünün olduğu ortaya çıkmıştır. Torgler ve Schneider (2004) tarafından Avrupa ülkelerinde yapılan bir araştırmada vergi ahlâkı açısından Kuzey Avrupa ülkelerinin Güney Avrupa ülkelerine (Fransa, İtalya, Portekiz ve İspanya) göre oldukça üstün oldukları ve adı geçen ülkelerdeki mükelleflerin vergi kaçakçılığı konusunda daha toleranslı bir yaklaşım sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Yapılan başka bir araştırmada ise bilhassa İskandinav ve Anglo-Sakson ülkelerde vergiye karşı mükelleflerin oldukça anlayışlı bir bakış açısına sahip oldukları fakat Fransız ve İspanyolların ise vergiye karşı bakış açılarının genellikle olumsuz olduğu görülmektedir (Şenel, 2014: 34; Demir, 2008:112).

2.4.3. Vergi ahlakını etkileyen demografik unsurlar

2.4.3.1. Yaş

Vergi ahlakını etkileyen demografik unsurlardan birisi yaştır. Vergi ahlâkı değerlerinin değişik yaş gruplarında birbirlerinden farklı olması, vergi ahlakının sonradan öğrenilen bir kavram olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı vergi ahlâkı, vergi uyumu - kaçakçılığı alanlarında yapılan çalışmalarda mükelleflerin yaşlarının ilerledikçe bireylerdeki vergi uyumu - ahlâkının arttığı, vergi kaçırma eğiliminin ve ihtimalinin ise azaldığı gözlemlenmektedir (Demir, 2008: 116-118). Vergi ahlakının sonradan öğrenilebilen bir olgu olduğundan anlaşılabileceği üzere bireylere verilen muhasebe etik eğitiminin kişilerin etik muhakeme seviyelerini yükselterek vergi uyumunu artıracağı ve dolayısıyla vergi kaçırma ve vergiden kaçırma davranışını azaltacağı çıkarımında bulunulabilir.

Vergi ahlakını etkileyen unsurlardan biri olan yaş unsuru hakkında yapılan bilimsel çalışmaların çoğunda yaşlıların gençlere göre vergi kaçırma konusunda daha etik ve daha temkinli davrandıkları ortaya çıkmaktadır (Richardson, 2006: 152-153). Genç yaştaki mükelleflerin vergi ödeme konusunda daha isteksiz olmalarının nedenlerine örnek olarak 25-30 yaş aralığında bulunan kişilerin gelirlerini kısa vadeli tasarruflara ayırması, daha yüksek hayat standartlarına sahip olmak ve aile sahibi olmak istemeleri verilebilir (Püren, 2012: 36). Genç bireylerin vergi kaçırmaya daha meyilli olduklarını işaret eden bazı çalışmalarda bu çıkarıma sebep olarak gençlerin risk alma konusunda yaşlılara göre daha cesur bir tutum sergiledikleri ve kazançlarının çoğunluğunu tüketime ayırmaları gösterilmektedir (Şahin, 2009: 41). Buna karşın User (1992)'e göre ise, 55 yaş ve üzerinde olan mükellefler parasal konularda daha muhafazakar olabildiklerinden dolayı hem harcamalar hem de vergilerin düşürülmesini isteyebilmektedirler. Bunun sonucunda da bu yaş aralığındaki kişiler vergi ödeme konusunda gençlere göre daha isteksiz olabilmektedir (Püren, 2012: 36).

2.4.3.2. Cinsiyet

Vergi ahlakını etkileyen önemli demografik unsurlardan diğeri de cinsiyettir. Vergi ahlâkı alanında yapılan araştırmaların pek çoğunda, cinsiyetle vergi ahlâkı arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu ve kadınların vergi ödemeye karşı gönüllü uyum ve vergi ahlâk seviyelerinin erkeklere nazaran daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Demir, 2008: 118-119). Jackson ve Milliron'un 1986'da yaptıkları çalışmada ise vergi kaçırma davranışı üzerinde kadın-erkek arasındaki farklılık oranlarının yeni nesillerde giderek azaldığı yani kadınların vergi ahlakı seviyelerinin erkeklere yaklaştığı görülmüştür (Richardson, 2006:151).

Vogel, Mason ve Calvin (1978) tarafından yapılan çalışmaya göre kadın mükelleflerdeki vergiye karşı sergilenen uyumun erkeklere nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir. Torgler tarafından yapılan çalışmalarda da aynı sonuçlara ulaşılmıştır (Püren, 2012: 37).

Grasso ve Kaplan (1998), Kurnaz ve Gümüş (2010), Angay-Kutluk ve Ersoy (2011), Ağyar, Angay - Kutluk ve Cengiz (2012) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre bayanların etik standartlarının, etik muhakeme seviyelerinin ve etik konusundaki

hassasiyetlerinin erkeklerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yine Holmes, Marriott, Randal (2012), Akyatan ve Angay-Kutluk (2015) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre de bayan öğrencilerin etik yargılarının erkeklere göre daha güçlü olduğu ve bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha etik davranışlar sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

2.4.3.3. Eğitim seviyesi

Bir toplumun gelişmişlik seviyesinin göstergelerinden biri olan eğitim seviyesi de vergi ahlakını etkileyen demografik unsurlardan biridir. Fakat vergi ahlâkı ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı konusunda yapılan araştırmalar sonucunda kesin ve net bir bulgu elde edilememiş olup sonuçlar birbiriyle çelişmektedir. Lewis (1982)'e göre beklenen, eğitim düzeyinin yükselmesiyle beraber vatandaşlık bilinci ve vergiler - kamu harcamaları ilişkisinin anlaşılma düzeyi artacağından, eğitim düzeyi ile fertlerin vergi ahlâkı düzeyinin de yükselmesidir. Lakin eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak kişinin ödediği vergilerin etkin ve verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını sorgulama ve eleştirel bakma yetisi de geliştiğinden vergi kanunlarını inceleme, anlama ve kanunlardaki boşlukları fark edebilme ve bunları kendi çıkarına kullanabilme yeteneği de artmaktadır. Dolayısıyla eğer kişi vergi ahlakına sahip olmayan biri ise bunları kötüye kullanacağından sonuç olarak bu gibi bireylerin vergi ahlak düzeyi azalmaktadır (Richardson, 2006: 165; Püren, 2012: 38; Karaot, 2010: 18; Demir, 2008: 122).

2.4.3.4. Medeni hal

Vergi ahlakını etkileyen demografik unsurlardan bir diğeri ise medeni haldir. Clotfelter (1983) ve Slemrod (1985) tarafından yapılan araştırmalarda ise bir mükellefin medeni halinin vergi karşısında göstereceği tavır ve davranışa olan etkisine iktisadi açıdan bakıldığında bekarların elde ettiği kazancın sadece kendisinden sorumlu olmasından dolayı kendisine yetebileceği, ise evlilerin bekârlara nazaran ekonomik olarak daha fazla yükümlülükleri olduğundan daha fazla gelire ihtiyaç duyacakları ve bundan dolayı subjektif vergi yükünü daha fazla hissedecekleri ve vergi kaçırmaya daha meyilli olacakları görülmektedir. Fakat konuya sosyo-psikolojik açıdan bakıldığında ise tam tersi bir şekilde bekar mükelleflerin evlilere nazaran daha fazla risk alabildikleri ve evli bireylerde sorumluluk duygusu daha fazla olduğundan ve evli bireyler ebeveyn olarak çocuklarına karşı bir rol model konumunda

olduğunu hissettiğinden, yapılan çalışmalarda evli bireylerin vergi ahlakının daha yüksek olduğuna dair bulgulara da rastlanmaktadır (Demir, 2008: 124-126; Püren, 2012: 37).

2.4.3.5. Mesleki durum

Vergi ahlakını etkileyen demografik unsurlardan bir diğeri ise mesleki durumdur. Mükelleflerin mesleki durumu onların hem sosyal statüsünü belirlemekte hem de ekonomik durumunu ve elde ettiği gelir seviyesini etkilemektedir. Mükelleflerin uğraştıkları mesleklere göre kazanç elde etmek için verdiği emek ve çabanın derecesi de farklılaşabilmektedir. Örneğin Şenyüz (1995)'e göre tarımla uğraşanların vergilere karşı daha fazla tepki gösterdikleri gözükmektedir. Bunun sebebinin ise, bu meslekle uğraşan fertlerin kazanç elde etmek için verdikleri emeğin diğer meslek mensuplarına nazaran daha fazla olduğunu düşünmeleri olduğu düşünülmektedir. Bununla ilgili verilebilecek başka bir örnek ise ücret geliri karşılığı masa başı bir işte çalışan bir kişi ile madenlerde veya inşaatlarda çalışan işçilerin durumudur (Demir, 2008: 126-127).

Konuyla alakalı yapılan çalışmalarda mükelleflerin gelirleri arttıkça vergi beyanlarının doğruluk payının azaldığı ve kendi işini kuran mükelleflerin vergi kaçırma davranışına daha meyilli oldukları gözlemlenmektedir. Diğer yandan Torgler ve Schneider (2006)'e göre muhasebeci, doktor, avukat gibi mesleki etik kuralları olan meslek mensuplarının vergi uyumlarının diğer meslek mensuplarına göre daha yüksek olduğu iddia edilmektedir (Tuay ve Güvenç, 2007: 21-22).

Yapılan bazı araştırmalar sonucunda stopaj usulü vergilendirilmekte olan mükelleflerin vergi kaçırma oranları neredeyse sıfır iken buna karşın beyanname usulüne göre vergilendirilen meslek gruplarının, yaptıkları hizmet veya satışların karşılığında fatura kesmemek veya çeşitli giderleri masraf olarak yansıtmak suretiyle vergi matrahını düşürmeleri vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir (İlhan, 2007: 7).

Özetlenecek olursa, her mesleğin kendine ait şartları ve zorluk dereceleri dikkate alındığında yükümlülerin uğraştıkları meslekler hissedilen vergi yükünün derecesini

etkilemekte ve ayrıca yükümlülerin bu mesleklerden elde ettikleri kazancın vergilendirme yöntemi de mükelleflerin vergi ahlakını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Şenel, 2014: 33).

2.5. Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Davranışı

2.5.1. Vergiden kaçınma davranışı

Vergiler mükellefler tarafından bir külfet, yük olarak algılanmakta olduğundan tepkiye neden olmaktadır. Yükümlülerin gösterdiği en önemli tepki ise vergi matrahını azaltmak veya sıfıra indirmek şeklindedir. Vergi ödememe davranışı mevzuatı çiğnemeden gerçekleştiğinde buna "vergiden kaçınma", mevzuatı çiğneyerek gerçekleştiğinde ise buna "vergi kaçırma" denmektedir (Şimşek, 2007: 12).

Vergi kaçırma, vergiden kaçınma gibi kavramlar aslında birbirinden farklı anlamlara gelse de zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmakta ve karışıklığa sebep olmaktadır. Konuya yasal açıdan bakıldığında vergi kaçırma mükellefin elde ettiği gelirini düşük göstermek suretiyle vergi yükünü yasal olmayan yöntemlerle azaltması şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir tanıma göre ise, mükellefin devletin koyduğu vergi kanunlarına ve aldığı tedbirlere karşı gelerek ya hiç vergi ödememesi veya az vergi ödemesidir. Bir tanıma göre ise vergi kaçırma, "vergilendirilebilir gelir veya serveti vergi idaresinin bilgisi dışında bırakmak ya da hileli işlemlere başvurarak vergi matrahının gizlenmesi amacıyla vergi yasalarına aykırı davranmak" olarak ifade edilmektedir (Oslu, 2013: 10).

Vergiden kaçınma ise vergi kanunlarında bulunan açıklardan yani boşluklardan faydalanarak ve vergiyi doğuran olaya neden olmamak suretiyle vergi borcunun doğmasını engellemek şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kirchler, Maciejovsky, Schneider, 2003: 536). Vergiden kaçınma, vergi yasalarıyla vergi borcunun ortaya çıkışına sebep olan olaylar arasında bağlantı kurulamaması, yani vergilendirme alanı dışında kalmasıdır. Vergi kaybına neden olan unsurların başında gelmekte olan vergiden kaçınma davranışı meşrudur. Yani mükellefin vergi yükünü yasal yöntemlerle azaltmasıdır. Dolayısıyla yapılan denetimler sonucunda, vergi kaçırmak kanun dışı ve riskli bir davranış olduğundan, vergi kaçırdığı tespit edilen mükellef

cezai bir yaptırıma uğrayacaktır. Vergiden kaçınmada ise yasalara aykırı bir eylem olmadığından cezai yaptırım riski de olmayacaktır (Konukcu - Önal, 2011: 9).

Vergilerin mükelleflerin yatırım, tasarruf, risk alma gibi davranışlarına yaptığı etkiler kişileri vergiden kaçınma davranışına doğru sürükleyebilmektedir. Mesela yükselen oranlı bir gelir vergisi sistemi varsa mükellef belli bir gelir seviyesinden sonra fazla oranda vergi ödeyeceğini bildiğinden gelirini artırmak için daha fazla gayret gösterme, çalışma ve risk alma konusunda isteksiz davranabilmekte ve bu durum ülke ekonomisi için de bir kayıp haline gelmektedir (Akdoğan, 1999: 98). Kanun koyucu yani devlet bazen mükelleflerin vergiden kaçınmalarını sağlayacak davranışlar göstermesini kendisi de isteyebilir. Devlet; ahlak, sağlık politikaları ve dış politikaları sebebiyle belli bir ürünün tüketiminin azalmasını istiyorsa bu ürüne koyduğu vergileri artırabilir. Sigara ve alkole yapılan vergi zamları bu duruma örnek olarak verilebilir (Kızıltaş, 1996: 8).

Vergiden kaçınma davranışı hukuki veya ekonomik olarak kaçınma davranışı şeklinde ikiye ayrılabilir. Ekonomik anlamda vergiden kaçınma eylemi, vergi oranı az olan veya vergiden muaf durumunda olan iktisadi faaliyetlere yönelmek şeklinde de ifade edilebilir. Bir mükellefin bir mal satın alırken vergili olanı tercih etmemesi veya emlak vergisi ödemekten kaçınmak için herhangi bir gayrimenkul edinme çabasına girmemesi örnek olarak gösterilebilir. Diğer bir deyişle, yükümlünün vergiyi doğurabilecek olayın ortaya çıkmasından kaçmak için mevzu bahis olan eylemi gerçekleştirmekten geri durmaya çalışmasıdır (Kızıltaş, 1996: 8; Püren, 2012: 16; Tunçer, 2003: 96-97).

Hukuki anlamda vergiden kaçınma ise; yükümlü tarafından vergiye ilişkin bütün belge ve bilgilerin vergi dairesine iletilmesine rağmen bunun yükümlüye vergi borcu çıkarmaması biçiminde tanımlanabilir. Diğer bir deyişle kanundaki boşluklardan yararlanmak (örneğin vergisiz devlet tahvili satın almak gibi) şeklinde tezahür edebilir. (Püren, 2012: 16; Şimşek, 2007: 13). Bu duruma verilecek bir başka örnek yöntem ise matrah kaydırma yöntemidir. Bu yöntemde yükümlü vergi ödemekten kurtulmak için vergi doğuran eylemi verginin doğmayacağı başka bir alana taşımaktadır. Bu yöntemle özellikle uluslararası faaliyette bulunan

kişiler veya firmalar tarafından vergi matrahları vergi yükünün düşük olduğu ülkelere kaydırılarak vergiden kaçınılmaktadır (Oslu, 2013: 20; Şimşek, 2007: 13).

Vergiden kaçınma imkanları; ücretli olarak çalışmayan, hisse senedi alabilecek maddi imkana sahip, vergiden muaf alanlara yatırım yapabilecek güçte, vakıflara bağışta bulunarak bunları vergiden düşebilecek durumda yani zengin kesimler için daha geniştir. Devlet tarafından gelir dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi amacıyla artan oranlı vergi sisteminin kullanılması bu tarz vergiden kaçınma imkanlarının olmasından dolayı istenen sonucu vermeyebilmektedir. Bu durumu tanımlamak için "tax avoidiance" yani vergiden kaçınma ve "tax evasion" yani vergi kaçırma terimleri birleştirilerek "tax avoision" terimi türetilmiştir (Çiçek, 2006: 81).

2.5.2. Vergi kaçırma davranışı

Vergi kaçırmaya getirilebilecek tanımlardan biri; vergi kaçırma girişiminin başarılı bir şekilde sonuçlanıp sonuçlanmadığına bakılmaksızın mükellefin vergi yasalarına aykırı hareket ederek ve vergi idaresinin aldığı önlemlere karşı çıkmak suretiyle gelirini düşük beyan etmesi veya daha yüksek indirim oranlarını beyan etmesi vb. yollara giderek, ödenecek vergi tutarını azaltması veya hiç vergi ödememesidir (User, 1994: 1; Kirchler, Maciejovsky, Schneider, 2003: 536; Öz, 2011: 10). Başka bir tanıma göre ise vergi kaçırma, yükümlü tarafından ödenmesi gereken vergi tutarının daha düşük tutarda ödenmek amacıyla yükümlünün vergi kurumuna karşı gerçekleştirmiş olduğu aldatıcı hareketlerdir (Yeldan, 2015: 18). Yine başka bir tanıma göre ise vergi kaçırma; "vergilendirilebilir gelir veya serveti vergi idaresinin bilgisi dışında bırakmak ya da hileli işlemlere başvurarak vergi matrahının gizlenmesi amacıyla vergi yasalarına aykırı davranmak" şeklindedir (Şimşek, 2007: 15).

Vergi kaçakçılığı davranışı Lewis (1982) tarafından iki ana gruba ayırılmaktadır. Birinci grubu, ihmalden kaynaklanan vergi kaçırma (evasion by omission) ve bir faaliyet sonucunda vuku bulan vergi kaçırma (evasion by commission) davranışları oluşturmaktadır. İkinci grubu ise kasıtlı olarak ve kasıtsız olarak vergi kaçırma davranışları oluşturmaktadır (Öz, 2011: 29).

Bir faaliyet sonucunda ortaya çıkan vergi kaçırma davranışına örnek olarak, kişinin vergi matrahını azaltmak amacıyla giderlerini gerçekleşen tutardan fazla göstermesi verilebilir. Bir ihmalden kaynaklanan vergi kaçırma davranışına örnek olarak ise, kişinin bazı gelir kalemlerini vergi dairesine beyan etmemesi verilebilir (Bayraklı, Saruç, Sağbaş; 2004: 3).

Kasıtlı olarak vergi kaçırmayla kasıtsız olarak vergi kaçırma arasındaki fark yükümlünün vergi kaçırmayı gerçekten isteyip istememesi ile alakalıdır (Şenel, 2014: 52). Zira yükümlü vergi beyannamesini hazırlarken vergi yasalarını yeterince bilmediğinden veya basit hesaplama hatalarından dolayı elde ettiği kazancını gerçek tutarından daha az beyan edebilmektedir (Bayraklı, Saruç, Sağbaş; 2004: 3).

2.6. Vergi Kaçakçılığının Kapsamı ve Etkileri

2.6.1. Mali kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri

Devletler vergi gelirlerini kamu harcamalarını finanse etmek ve belirlenen iktisadi hedeflere ulaşma hususunda bir vasıta olarak görmektedir. Vergi kaçakçılığı neticesinde devlet tahmin ettiği geliri elde edemediğinde bütçe dengesizliği ve açığı ortaya çıkacak ve bundan dolayı azalan vergi gelirlerini telafi etmek amacıyla sert mali tedbirler almak zorunda kalıp vergi oranlarını artırabilecektir (Kapusuzoğlu, 2008: 129). Devlet bu açığı kapamak için borçlanma, özelleştirme gibi başka önlemlere de başvurmak zorunda kalabilmektedir (Şenel, 2014: 54).

Artan kamusal harcamaların finansmanı yeni vergiler koyularak veya mevcut vergi oranları artırılarak sağlanmaya çalışıldığında yükümlülerin tüketim ve tasarruf seviyeleri düşecek ve dolayısıyla bu durumdan yatırımlar da negatif bir biçimde etkilenecektir. Ayrıca artan vergi maliyetleri, mal ve hizmet fiyatlarını da artıracağından fiyat istikrarı da bozulacak ve işletmelerin uluslararası piyasadaki rekabet gücü de azalacaktır (Savaş, 2009: 57).

Vergi oranları artırıldığında, toplumun üzerindeki ekonomik baskı artacak ve bu da doğal olarak toplumsal refahı ve huzuru bozmaya başlayacaktır. Eğer devlet vergi kaçakçılığı

ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmazsa ve vergi kaçıranlara caydırıcı cezalar getirmezse yani yapanın yanına kar kalırsa bu sefer de vergisini tam ve düzenli bir şekilde ödeyen fertlerde huzursuzluk baş gösterebilir ve mükelleflerde "Ben neden vergi ödüyorum, madem vergi kaçırana bir şey yapılmıyor o zaman ben de ödemem" düşüncesinin ortaya çıkmaya başlayacağı ve bu suçun giderek toplumun diğer kesimlerine de sirayet edeceği söylenebilir. Bu durum toplumun devlete olan güvenini de zedeleyecek ve kamuoyunda devletin bütün vatandaşlarına eşit mesafede olmadığı izlenimi uyandıracaktır. Vergi oranlarının artırılması vergi kaçırmayı daha da cazipleştirebilmektedir. Zira vergi oranındaki artış kaçırılan vergi meblağından elde edilecek faydayı da artıracaktır. Vergi geliri azalan devlet kamu harcamalarını kısmak zorunda kalabileceğinden bu durum halkın devletten beklediği hizmetlerin aksamasına ve dolayısıyla yine toplumsal bir huzursuzluğa ve refah kaybına sebep olabilecektir (Kızıltaş, 1996: 18-25; Şimşek, 2007: 33; Samadova, 2009: 71).

Vergi kaçakçılığı yüzünden vergi gelirleri azalan devletin buna karşı vergi oranlarını artırmanın haricinde almakta olduğu başka bir önlem de para basmadır. Fakat bu önlemin sonucunda talep artışı ortaya çıkacak ve bunun sonucunda enflasyon oranlarında artış görülecektir. Devletin bütçe açıklarını kapatmak için aldığı bir diğer önlem de borçlanmadır. Fakat iç borçlanma yöntemi kullanıldığında ülkedeki iç faiz oranları yükselmekte ve yatırımlar özel sektöre yönelmek yerine kamu sektörüne yönelebilmektedir. Dış borçlanma yöntemi kullanıldığında ise yapılan faiz ödemelerinin sonucunda ülkedeki döviz kaynakları yurtdışına akacağından ülkedeki iktisadi refah seviyesi negatif bir biçimde etkilenecektir (Şenel, 2014: 54-55).

Vergi kaçakçılığının artışı vergi dairelerinin iş yükünü artırmaktadır. Halbuki sınırlı bir bütçeye ve vergi denetim personeline sahip olan vergi daireleri bunun sonucunda yeterli denetleme uygulaması yapamayacağından yüksek vergi cezaları uygulamasına gidebilecektir. Fakat düşük denetleme uygulaması yüksek vergi cezası yönteminde vergi kaçıranların bazıları ağır bir biçimde cezalandırılırken vergi kaçırdıkları tespit edilemeyenler ise adeta ödüllendirilmiş olacaklardır. Bu durumun toplumsal adalet duygusuna büyük zarar verebileceği görülmektedir. Eğer vergi idaresi bir yandan denetleme uygulamalarını yükseltirken diğer yandan vergi cezalarını daha düşük seviyelerde tutmaya çalışırsa bu durum maliyetleri yükseltecektir. Bu maliyet yükselişi sadece vergi idaresini değil dürüst yükümlüleri de olumsuz

yönde etkileyecektir. Çünkü denetleme sürecine giren yükümlüler bu süreç esnasında yeni ortaya çıkan iş takibi, zaman vb. gibi uyum maliyetlerini de sırtlanmak zorunda kalabileceklerdir (Şimşek, 2007: 33-34).

2.6.2. İktisadi kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri

Klasik iktisatçılara göre vergi kaçırma davranışı, riskli bir hisse senedine yapılan bir yatırım gibi değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda yükümlünün; denetleme ve vergi oranları, elde ettiği gelir miktarı, ceza miktarı gibi etmenleri dikkate almak suretiyle vergi kaçırıp kaçırmayacağına karar verdiği düşünülmektedir. Allingham ve Sandmo tarafından geliştirilen fayda maksimizasyonu yaklaşımının konuya dair temel olarak nitelendirilebilecek bir çalışma olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımda mükellefin denetim oranı ile karşılaşması muhtemel cezanın miktarını bilmekte olduğu ve elde edilecek fayda fonksiyonunun gelirden oluştuğu varsayılmıştır. Bu çalışmaya göre, mükellef tarafından beyan edilen vergi matrahının artışının alınabilecek muhtemel ceza miktarı ve denetleme oranındaki artışla doğru orantılı olduğu iddia edilmektedir (Bodur, 2012: 20).

Yitzhaki'ye göre ise, Allingham - Sandmo modelindeki beyan edilmemiş vergi matrahı üzerinden kesilen ceza meblağının kullanılması yerine kaçırılan vergi miktarı üzerinden kesilen ceza miktarı kullanıldığında, vergi oranlarındaki yükseliş kaçırılan vergi miktarını azaltmaktadır. Burada mükellefler en yüksek faydaya ulaşabilmek için beyannamedeki vergi miktarını belirlerken; geliri, vergi oranları, denetim oranı ve yakalanma durumunda katlanmak zorunda kalacağı ceza oranı vb. etmenlere bakmaktadır. Buna göre, eğer vergi denetim oranları yüksek ve cezalar da yeterince caydırıcı olduğunda vergi kaçakçılığının azalacağı ortaya çıkmaktadır ki bunun aslında sadece akademik camianın değil sokaktaki sıradan vatandaşın da hemfikir ve bilincinde olduğu bir durum olduğu söylenebilir. Diğer yandan, Allingham ve Sandmo'nun modelinin vergi kaçırma davranışının psikolojik boyutunu hesaba katmadığı ileri sürülerek eleştirilmiştir. Baldry tarafından yapılan çalışmalara göre vergi kaçırmanın maliyetinin mükellefin elde etmeyi beklediği yarara nazaran düşük olmasına rağmen, ahlaki unsurlardan dolayı bazı mükelleflerin yine de vergi kaçırma davranışı sergilemediği görülmüş ve modelde bu unsurların da göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (Çiçek, 2006: 83-84). İlaveten, vergi mükelleflerinin denetim ve ceza oranlarını tam olarak bildiği varsayımı

ve bireyler arasındaki etkileşimin ihmal edilmesi bu modele getirilen eleştirilerden bazılarıdır. Zira gerçek yaşamda denetim ve ceza oranı gibi değişkenlerin tam olarak bilinmesi pek mümkün değildir ve bireyler sosyal gruplar içinde hayatlarını sürdürdüklerinden kişiler ya da gruplar arası etkileşimlerden ötürü vergi kaçırma eğilimi artabilmekte ya da azalabilmektedir (Bodur, 2012: 21).

Vergi kaçakçılığı bir ülkedeki kaynak dağılımını negatif yönde etkilemektedir. Devletin teşvik etmek istemediği veya gelişmesinin ekonomiye fayda getirmeyeceği alanlarda vergi kaçırma imkanının geniş olması diğer iş kollarını bu alanlara yönelteceğinden sermayenin bu alanlarda toplanmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla üretim kaynakları, vergilendirilmeyen sektörlerin bulunduğu ve toplum açısından da yararsız veya etkin olmayan ekonomik faaliyetlerde yığılacaktır. Bir ülkede kaynakların optimum bir biçimde dağılımı sağlanamadığında bu durumun toplumun refahını negatif yönde etkilediği söylenebilir. Vergi kaçakçılığı sektörler arasındaki rekabet eşitliğini de negatif yönde etkilemektedir. Kayıt dışı olarak faaliyette bulunan firmalar diğer firmalara göre daha az vergi ödedikleri ya da hiç vergi ödemedikleri veyahut da sigorta vb. kesintileri ödemediklerinden dolayı üretim maliyetleri düşmektedir. Maliyetlerini düşüren mükellef ürünlerini daha düşük bir fiyattan satabilme imkanına kavuşur ve elde ettiği kar marjı da artar. Bu durum kayıt dışı faaliyet göstermeyen, vergisini eksiksiz ve zamanında ödeyen mükelleflere nazaran, kayıt dışı çalışan bu firmalara haksız bir avantaj sağlamaktadır. Vergisini düzgün bir şekilde ödemekte olan mükellef ise bu adaletsiz rekabet ortamında tutunamayabilir ve piyasadan çekilmek zorunda kalabilir. Bundan dolayı vergilerini tam olarak dürüstçe ödeyen mükellefler de, içine düştükleri bu dezavantajlı durumdan kurtulmak amacıyla, vergi kaçırmaya yönelebilmektedir. Bu durum da kayıt dışı ekonominin hacmini günden güne artırmaktadır (Tecim, 2008: 27; Şimşek, 2017: 34).

Bilhassa küçük ve orta ölçekteki firmalar vergi kaçakçılığıyla vergi ödemekten kurtulurken diğer yandan büyük firmalar küçüklere nazaran vergi denetimiyle daha fazla karşı karşıya kaldıklarından üzerindeki vergi yükünde artış görülmektedir. Büyük yatırımlar yapmakta olan büyük firmaların kullandıkları sermayenin verimliliği yüksek olmaktayken vergi kaçırma imkanının daha kolay olduğu küçük ve orta büyüklükteki firmalara aktarılan sermayenin ise ortalama verimliliği düşük olmaktadır. Öte yandan, sahte belge, naylon fatura

vb. yollara sapan küçük ve orta ölçekteki firmalar ile irtibatı olan büyük firmalarda vergi kaçırma yoluna sapabilmektedir (Darbaş, 2014: 15).

Bazı alanlarda vergi kaçırma davranışı sergilemeye başlayan bir mükellef başka tür vergilerde de kaçakçılığa yönelebilmektedir. Mesela, alım ve satımlarının bir kısmını vergi idaresinden gizleyen yani tam beyanda bulunmayan bir firma sahibi stokla, kişisel harcamalarıyla, gelirleriyle, kdv vb. diğer vergi alanlarıyla alakalı yaptığı işlemlerde de vergi kaçırmaya yönelebilmektedir (Samadova, 2009: 73).

2.6.3. Psikolojik ve sosyal kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri

Vergi kaçırma davranışı üzerinde toplumsal yaptırımların etkisi olup olmadığına dair yapılan çalışmalarda itibar kaybına uğrama ihtimali, ayıplanma ve toplum tarafından dışlanma vb. toplumsal yaptırımların fertlerin vergi kanunlarına uyumu konusunda etkili olduğu gözlemlenmektedir. Grasmik ve Bursik (1990) tarafından vergi kaçırma davranışının psikolojik açıdan irdelendiği çalışmaya göre bireyleri vergi kaçırma davranışından caydıran unsurlar; devlet tarafından uygulanan yasal yaptırımlar, kişinin içinde bulunduğu sosyal gruba uygun davranışlar sergilememesi durumunda karşı karşıya kalabileceği utanma duygusu ve itibar kaybı ve suçluluk duygusu şeklinde üçe ayrılmıştır. Bu çalışmada yasal yaptırımlara ilaveten vergi kaçırma davranışını etkileyen toplumsal ve psikolojik unsurlar da hesaba katılmıştır (Tunçer, 2003: 112; Bodur, 2012: 21-22).

Vergi kaçırma yaygın bir şekilde görüldüğünde toplumun değer yargıları zedelenmekte ve yasa dışı yöntemlerle elde edilen haksız kazançlar da normal addedilmektedir. Vergi kaçırmanın yaygın görüldüğü bir ülkede ortaya çıkan bütçe açıkları vergilerin artırılması yoluyla kapatılmaya çalışıldığında vergisini eksiksiz ödeyen bireyler ağır vergi yükleri altında kalabilmektedirler. Bu mükelleflerin başkalarının vergilerini de kendilerinin ödediklerini düşünmeleri, vergiye karşı tepkilerini artıran önemli etmenlerden biridir. Toplumda belli bir kesimin vergi yükünü sırtlanması, sosyal dengenin bozulmasına sebep olmakta ve bu denge bozulduğunda ise dürüst mükelleflerin devlet otoritesine karşı duydukları güven de azalmaktadır. Devlet otoritesinin zayıf olduğu ülkelerde ise vergi kaçırma davranışı daha fazla görülmektedir. Vergi kaçırma normalleşerek bir alışkanlığa dönüştüğünde kanunlara karşı

gelmek de alışkanlığa dönüşebilmekte ve bu durum adeta devlete karşı bir başkaldırı durumuna dönüşebilmektedir (Şimşek, 2007: 35).

Vergi kaçırma yaygınlaştıkça kanun dışı ve kolay yoldan para kazanma düşüncesi kanıksanmakta, toplum düzeni ve toplumun ahlak ve maneviyat anlayışı giderek bozulmakta, toplumsal barış zedelenmekte ve bunun sonucunda da kanun dışı faaliyetler giderek yaygınlaşarak suçlu sayısı ve suç oranları da artabilmektedir (Şeker, 1995: 87). Kayıt dışı faaliyet gösterenler yakalanmadan bu faaliyetlerini gerçekleştirmek için ikametgah vb. bazı bilgilerini gereken yerlere vermekten imtina etmektedir. Bu kişiler işin tabiatı gereği kanunlar ve kurallar dışında işlerini yürüttüklerinden kurdukları ilişkiler de yeraltı ilişkileri biçiminde olmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunanlar problemlerini yasadışı örgütler, rüşvet vb. yasa dışı yöntemlerle çözmeye çalıştıklarından toplumda düzensizlik ve anarşi ortamı da artabilmektedir (Bodur, 2012: 95-96). Kayıt dışı ekonomik faaliyetler milli gelir hesaplamalarına dahil edilemediğinden ülkedeki ekonomik göstergeler de ülkedeki gerçek tabloyu sergileyemeyeceğinden toplumda devlete ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik duruma karşı bir güvensizlik oluşabilecektir (Şenel, 2014: 55).

1982 Anayasasında Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla sosyal devlet anlayışı çerçevesinde devletin yerine getirmesi gereken bazı anayasal yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda, vergi de devlet tarafından toplumsal adaleti sağlamak hususunda bir araç olarak kullanılabilmektedir. Bir takım sebeplerle toplumda görülen gelir dağılımı adaletsizliği sorunu uygulanacak değişik vergi politikaları yoluyla giderilebilmektedir. Sosyal devlet anlayışında gelir seviyesi yüksek olan kişilerden fazla, orta ve alt gelir grubundaki kişilerden ise daha az vergi alınması prensibine göre hareket edilmektedir (Bodur, 2012: 95-96).

2.6.4. Hukuki kapsamda vergi kaçakçılığı ve etkileri

Vergi kanunlarına uymayan mükelleflerin yani vergi kaçıranların, devletin yasal otoritesinden ve egemenlik gücünden kaynaklanan vergi toplama hakkına karşı çıkmaları kamu düzenini bozmaya çalışmak olarak da değerlendirilebileceğinden, vergi cezaları dışında, belli başlı bazı durumlarda ceza mahkemeleri de devreye girmekte ve mükelleflere hürriyeti

kısıtlayıcı bazı cezalar da verebilmektedir. 01.01.1999'dan önce, vergi kaçırma suçu Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun 344. maddesinde, "Kaçakçılık suçu altı bent halinde sayılan fiillerin herhangi biri ile kasten vergi ziyaına neden olunmasıdır." biçiminde tanımlanmıştır. Kanunun eski halinde 344. maddede yer alan kaçakçılık suçları, 4369 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile iki fıkra halinde "Kaçakçılık Suçları ve Cezaları" başlıklı 359. maddenin altına taşınmıştır. Bu değişiklikle kaçakçılık cezası, vergi ziyaının gerçekleşip gerçekleşmediğine ve burada kasıt olup olmadığına bakılmadan uygulanabilir bir duruma getirilmek suretiyle tamamıyla hürriyeti bağlayıcı ceza biçiminde düzenlenmiştir (Bodur, 2012: 22).

Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun 359. maddesine göre vergi kaçakçılığı (4369 sayılı kanunun 14. Maddesi uyarınca değişen madde) aşağıdaki belirtildiği şekilde tanımlanmıştır (https://www.gib.gov.tr/taxonomy/term/83541):

> ***"a)*** *Vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan;*
>
> ***1)*** *Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan ve kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler,*
>
> ***2)*** *Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar,*
>
> *hakkında on sekiz aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Varlığı noter tasdik kayıtları veya sair suretlerle sabit olduğu halde inceleme sırasında vergi incelemesine yetkili kimselere defter ve belgelerin ibraz edilmemesi bu fıkra hükmünün uygulamasında gizleme olarak kabul edilir. Gerçek bir muamele veya duruma dayanmakla birlikte bu muamele veya durumu mahiyet veya miktar itibariyle gerçeğe aykırı şekilde yansıtan belge ise muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgedir.*
>
> ***b)*** *Vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan defter, kayıt ve belgeleri yok edenler veya defter sahifelerini yok ederek yerine başka yapraklar koyanlar veya hiç yaprak koymayanlar veya belgelerin asıl veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar; üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Gerçek bir muamele veya durum olmadığı halde bunlar varmış gibi düzenlenen belge, sahte belgedir.*
>
> ***c)*** *Bu kanun hükümlerine göre ancak Maliye Bakanlığı ile anlaşması bulunan kişilerin basabileceği belgeleri, bakanlık anlaşması olmadığı halde basanlar veya bilerek kullananlar iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*
>
> *371 inci maddedeki pişmanlık şartlarına uygun olarak durumu ilgili makamlara bildirenler hakkında bu madde hükmü uygulanmaz. Kaçakçılık suçlarını işleyenler hakkında bu maddede yazılı cezaların uygulanması 344 üncü maddede yazılı vergi ziyaı cezasının ayrıca uygulanmasına engel teşkil etmez.*
>
> *Hükmolunan hapis cezasının para cezasına çevrilmesinde, hapis cezasının her bir günü için, sanayi sektöründe çalışan 16 yaşından büyük işçiler için hüküm tarihinde yürürlükte bulunan asgari ücretin bir aylık brüt tutarının yarısı esas alınır ve hükmolunan bu para cezası ertelenemez."*

3. ETİK, MESLEK ETİĞİ KAVRAMLARI, MUHASEBE MESLEK ETİĞİ VE ETİK EĞİTİMİ

Çalışmanın bu bölümünde etik, meslek etiği, muhasebe meslek etiği ve etik eğitimi ile ilgili kavramlar tanımlanarak etik teorilerinden bahsedilmiş olup ayrıca bu bölümde etik dışı davranmanın ve psikolojisinin sebeplerinin neler olduğu ve muhasebe meslek etiğinin ne olduğu ve nasıl öğretilmesi gerektiği konularına değinilecektir.

3.1. Ahlak ve Etik Kavramları

Ahlak kelimesi Arapça bir kelime olup kelimeyi etimolojik olarak incelediğimizde "hulk" kelimesinden türediği görülür. Bu kelimenin manası ise; insanların doğuştan gelen veya sonradan kazandıkları tutum, tavır, davranış şekilleri, güzel huylar ve vasıflar, faziletler anlamına gelmektedir. Ahlâk kelimesi, Arapça'daki "hulk" kelimesinin çoğul hali olmakla birlikte Türkçe'de tekil olarak kullanılmaktadır. Bu kavramın bilim dalı olarak anlamı ise "ahlâklı olmanın anlamını ve özellikle insanın davranışına yol gösteren ve ona rehberlik eden düşünce ve inançları araştıran felsefe dalı" şeklindedir. Ahlak kelimesinin batı dillerindeki karşılığı ise Latince'deki "mos" (çoğulu mores) kelimesinden türetilen "morale" kelimesidir. Bu kelime karakter ve töre anlamları da taşımaktadır. Ahlâk kavramı "belli bir dönemde, belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbiriyle ilişkilerini düzenleyen geleneksel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin bütünü veya çeşitli toplumlarda ve çağlarda kapsamı ve içeriği değişen değerler alanı" şeklinde tanımlanabilir. Başka bir ifade ile de "bir kişi ya da bir insan öbeğince benimsenen eylem kurallarının bütünü" de denilebilir (Çevikbaş, 2006: 267; Demir, 2008: 31-32).

Yunanca'daki "ethos" kelimesinden türetilen "etik" kelimesi gelenek, görenek, alışkanlık; bir grup insanın veya kültürün karakteri, ruhu ve tavırları anlamına gelmektedir (Demir, 2008: 31). Etik kavramıyla ilgili olarak felsefeciler tarafından yapılan değişik tanımlar bulunmaktadır. Etik neyin yanlış neyin doğru olduğunu birbirinden ayıran ahlaki değerler, kurallar ve ilkeler kümesi olarak tanımlanabilir (Soylu, 2010: 5). Bu kavram soyut ve ideal olanı göstererek ahlak kurallarının mercek altına alınması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu manada etik, toplum tarafından yaygın olarak bilinen ve uyulan "ahlak kuralları" kavramına göre daha hususi ve felsefi boyutu olan bir kavramdır. Başka bir deyişle etik kavramını; faydalı-zararlı,

iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları inceleyen, toplumsal ve bireysel davranış ilişkilerinde hangi davranışın iyi hangisinin kötü olduğunu belirleyen ahlaki değerler, prensipler sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Fakat buradan etiğin sadece neyin iyi neyin kötü veya neyin doğru neyin yanlış olduğunun tespit eden bir kavram olduğu manası çıkmamalıdır. Biraz daha derinlemesine bakıldığında etik, kişinin belli bir durumda ne yapması gerektiğini o kişinin bilgi ve tecrübelerini kendine has bir biçimde damıtarak ortaya koymasını sağlayan bir rehber niteliği taşımaktadır (Ward, vd., 1993: 601; Özer, 2017: 4).

Ahlak ve etik kavramları birbirine yakın ve birbiriyle karıştırılmaya oldukça müsait kavramlardır. Dolayısıyla birçok kişi "etik" ve "ahlak" sözcüklerini birbirinin yerine kullanmakta herhangi bir beis görmemekte hatta eş anlamlı olarak kullanmaktadır (siyaset ahlâkı-siyaset etiği, basın ahlâkı-basın etiği, iş ahlakı-iş etiği gibi). Fakat genel kanı bu iki kavramın birbirinden farklı olduğu istikametindedir. Bu iki kavram her ne kadar birbirine benzese de aralarında bazı nüanslar vardır. Etik kavramı terminolojik boyutuyla incelendiğinde bu kavramın, belirli ahlâki değerlerden veya ilkelerden ortaya çıkmış kurum, kuruluş veya sistemler için kullanılmakta olduğu da söylenebilir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında ise kelimeye Türkçedeki karşılık olarak "ahlâk felsefesi" tabirinin kullanılmasında herhangi bir sakınca görünmemektedir. Batı literatüründeki yer alan tanıma göre ise etik "Felsefenin bir alt disiplini olarak ahlâki eylemin bilimi" olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2008: 31-32).

Bu tanımlamalardan hareketle ahlak ve etik arasında bir ayrıma gidilmek istenirse etiğe ahlaki değerlerin, yargıların nasıl ortaya çıktığını inceleyen felsefi bir disiplin; ahlaka ise daha çok toplumsal hayatta insanların birbirleri arasındaki ilişkilerini düzenleyen değerlerin, kuralların, hakların bir bütünü şeklinde anlamlandırmak mümkündür. "Kısaca belirtmek gerekirse, etik doğru ve yanlış davranış teorisidir, ahlak ise onun pratiğidir" (Kurnaz, Gümüş, 2010: 159).

Etik kavramının özünde doğru ve yanlış kıstasları bulunmaktadır. Tarihsel arka planı irdelendiğinde ise etiğe dair araştırmaların 2.500 yıl öncesine Yunan filozof Aristo'ya kadar uzandığı görülmektedir. (Toraman, Akcan, 2003: 60). Literatüre bakıldığında, etik kavramı ile alakalı olarak üzerinde yoğun bir şekilde tartışmaların yapılageldiği mevzuların başında ise etik

sistemleri ve etik prensiplerinin hangi kıstaslara göre geliştirileceği gibi hususlar gelmektedir. Etikle ilgili problemlerin tartışmalı durumlarla karşılaşıldığında daha fazla ortaya çıkması da etik prensiplerin hangi temellerin üzerine inşa edilmesi gerektiği konusunun altını daha da kuvvetli bir şekilde çizmektedir. Burada etik prensiplerin inşa edilirken üzerine oturtulacağı temel yapı taşlarının genel olarak; hakkaniyet, bireysellik, faydacılık ve insan hakları prensipleri olduğu söylenebilir (Kurnaz, Gümüş, 2010: 159).

3.2. Etik Teorileri

3.2.1. Faydacılık etiği

Bireyin hayattaki asıl amacının haz ve mutluluk olduğunu savunan ve merkezine keyif duygusunu alan bir öğreti ve felsefe olan faydacılık etiğinin Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından oluşturulmuştur (https://www.britannica.com/topic/utilitarianism-philosophy).

Bu düşünceyi benimseyenlere göre, hayat etik açıdan belirsizliklerle dolu olduğundan bir davranışın veya eylemin doğru mu yanlış mı olduğuna karar verme konusunda asıl bakılması gereken kıstas ve bu karara varmada tek yöntem o davranışın veya eylemin bireye ne derecede acı veya zevk verdiğini belirlemektir. Bu öğretinin en önemli savunucularından olan Mill'e göre faydacılık etiği: "Bir eylem insana ne kadar mutluluk veriyorsa o derecede doğru, ne kadar mutsuzluk veriyorsa da o derecede yanlıştır. Burada mutluluktan kasıt, acıdan uzak olma hali; mutsuzluktan kasıt ise, acı çekme ve keyiften yoksun olma halidir" şeklinde ifade edilmektedir. Stuart Mill'in yaptığı bu tanıma göre, davranışlarımız ve eylemlerimiz mutluluğu birinci planda tutup bizi oraya götürdüğü ölçüde doğru; mutluluktan ve hazdan uzaklaştırdığı ölçüde de doğru değildir. Bu öğretiye göre davranışlarımız ve eylemlerimizden hangilerinin ahlaki olduğunu tespit etmek için o davranış veya eylemin ne derecede yararlı olduğuna bakılmalıdır (https://www.felsefe.gen.tr/millin-faydaci-etigi-ve-faydaci-etik-anlayisi-faydacilik/).

Bu öğretide istinat noktası kar-zarar hesaplamasıdır. Bu hesap yapılırken bir davranış veya eylemin getirdiği yararlar yanında sonuçta neden olabileceği zararlar da göz önünde bulundurulur. Bu felsefede "toplumdaki azınlıkların zararına olsa dahi toplumdaki çoğunluğun yararını en üst seviyeye çıkaracak kararlar verilir ve bu kararlar etiğe uygun sayılır" düşüncesi

vardır. Bu sebepten bu öğretiye göre toplumda azınlık konumunda bulunan grupların haklarının olmadığı varsayımı yapılmaktadır (Özkaya, 2008: 10). Bu öğreti; insanların sergiledikleri eylem ve davranışlarından hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğunu tespit etmek noktasında, fertler tarafından sergilenen eylem ve davranışların sonucunda ortaya çıkan fayda düzeyinin belirlenmesi önemli bir konumda olduğundan en yüksek faydayı sağlayacak eylem ve davranışların ahlaki olarak da yüksek bir değer taşıdığını iddia etmektedir. "Burada dikkat edilecek husus bireysel fayda değil, toplumsal faydadır" (Dağlı, 2013: 9).

Muhasebe bilgisinin tarafsız olmasını savunanlar, muhasebe mesleğinin toplumun dönüşümüne ve değişimine etki etme gibi bir vazifesi olmadığını ve muhasebe meslek mensuplarının sadece kişilerin, firmaların ve diğer paydaşların karar verme aşamasında kullanabilecekleri tarafsız bilgileri - adeta bir haberi olduğu gibi, yorum katmadan aktaran bir haberci gibi - firmanın faydasına olabilecek şekilde manipüle etmeden ileten bir rol üstlenmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Muhasebe mesleğinin toplumun güvenini sağlayabilmesinin ve onu koruyabilmesinin finansal raporlama vb. faaliyetlerinde firma lehine faydacı bir yaklaşımdan ziyade tarafsız bir yaklaşım içinde bulunmaları gerekmektedir. (Solomons, 1991: 294-295).

3.2.2. Deontolojik etik

TDK'ye göre "Deontological" kelimesinin etimolojisine bakıldığında bu kelimenin Yunanca'daki "deon" (ödev, duty) ve "logos" kelimelerinin birleşiminden oluştuğu ve "ödev bilimi" anlamına geldiği görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Deontolojik ahlakı savunanlar kararlarında bireylere ve mülkiyet hakkına saygı, dürüstlük, adalet gibi somut olmayan ve evrensel olarak kabul gören prensipleri istinat noktası olarak alırlar. Bu kuramda ağırlıklı olarak insan eylemlerinin ahlakiliği ve ödev, yükümlülük, ilkeler, kanunlar gibi kavramlar arasındaki ilişkiler ön plandadır (Usta, 2011: 44).

Bu yaklaşımda, kişilerin sergilediği eylem ve davranışların nasıl sonuçlandığına bakılmaksızın bazı ahlaki ilkelerin bağlayıcı olduğu savunulmaktadır. Bu sebepten sergilenen davranışların sonuçları olumlu olsa bile yine de bazı eylem ve davranışlar etik dışı olarak görülebilir. Karşılaştırma yapılacak olursa deontolojik öğretiyi savunanlar sonuçlarını

düşünmeksizin salt doğru olanı yapmaya odaklanırken; faydacı yaklaşımı benimseyenler ise toplumun yani çoğunluğun refahını ön planda tutarak genel faydayı en üst seviyeye çıkaracak olan eylem ve davranışlara odaklanmaktadırlar. Örneğin bu yaklaşımı benimseyen bir denetçi bir işletmenin finansal sıkıntıları konusunda, yapacağı eylemin sonucu her ne kadar iyilikten çok zararlı da olsa hatta işletmenin sonunu getirme ihtimali de olsa, her ne pahasına olursa olsun doğruları söylemekten çekinmez. Fakat diğer yandan faydacı yaklaşımı benimseyen bir denetçi ise yapacağı şeye karar vermeden evvel, yapmayı düşündüğü eylemin sonucunun topluma getireceği fayda ve zararları hesaplar (Altuk, 2006: 4).

Bu yaklaşımda odak noktası ahlaki yükümlülükler ve görevler-sorumluluklar arasındaki ilişkiler olduğundan kişiler eylemleri ve sergileyecekleri davranışları belirlerken ödev ve yükümlülüklerini baz almaktadırlar. Kant tarafından geliştirilen bu kuram, meslek mensuplarının meslek etiğine ilişkin kararlarını etkilemekte olup bir eylemin ancak görev bilinci ve hissiyatı çerçevesinde yapıldığında ahlaki bir değere sahip olabileceğini ifade etmektedir (Toraman, Akcan, 2003: 63-64).

3.2.3. Erdem etiği

Faydacılık etiği ve deontolojik etik felsefelerinde odak noktası sergilenen davranışların ve eylemlerin niyet veya sonucu iken bu öğretide hem niyetin hem de sonucun ikisi de birlikte değerlendirilmektedir. Erdem etiği felsefesi muhasebe meslek mensuplarının işlerine, müşterilerine, devlete ve topluma karşı olan yükümlülüklerini ve vazifelerini yerine getirirken karşılaştıkları sorunların, etik ikilemlerin üstesinden gelmeleri hususunda ahlaki yöntemleri kullanmasını gerektiğini tavsiye etmektedir. Erdem etiği anlayışının üzerinde durduğu iki erdemden biri meslek mensubunun sağlam bir kişiliğe sahip olmasıdır. Meslek mensubu sağlam bir kişiliğe sahip olduğunda rekabet baskısına rağmen tarafsızlığını koruyabilmektedir. Bir diğeri ise meslek mensubunun verdiği hizmete güven duyulmasını sağlayan dürüstlüktür (Toraman, Akcan, 2003: 64).

3.2.4. Birey odaklı yaklaşım

Başka bir anlatımla "egoizm" olarak da nitelenen bu yaklaşıma göre, ahlaki olarak doğru olan eylem ve davranış biçimi uzun vadede bireye fayda getiren eylem ve davranışlardır. Bu öğretiye göre, fertler çeşitli konularda karar verme sürecinde uzun vadede kendilerine en büyük faydayı getirecek eylem ve davranışa yönelmelidirler (Özer, 2017: 6).

Bu teori başkalarına yardım etmemeyi değil fertlere bu tarz bir ahlaki mecburiyeti olmadığını ifade etmektedir. Böylelikle egoizm, bir kişinin başkalarına karşı fedakarlığa katlanmaya mecbur olmadığını öne sürmekte ve eğer bir davranış bireyin kendisi için en yüksek iyiye ulaşmasına izin veriyorsa bu davranışın sergilenmesinde bir mahsur olmadığı düşüncesini savunmaktadır (Uçma, 2007: 12).

3.2.5. Etik ve hak odaklı yaklaşım

Bu yaklaşım muhasebe meslek mensuplarının yanı sıra genel olarak tüm meslek mensuplarının yaptıkları iş ve işlemlerde göz ardı etmemesi gereken değerler olan sağlamlık, güvenlik, gizlilik, kalite, irade gibi evrensel değerler üzerine bina edilmiştir. Bu yaklaşıma göre meslek mensubu görevleri ile ilgili bir karara varırken bu karardan etkilenebilecek diğer kişilerin ve kurumların haklarını da gözetmelidir (Dağlı, 2013: 10).

3.2.6. Eşitlik odaklı yaklaşım

Bu yaklaşımın esasını oluşturan kavramlar eşitlik, tarafsızlık ve adalettir. Meslek örgütü açısından bu yaklaşım üç temel sac ayağı olarak nitelendirilebilecek üç prensip üzerinde durmaktadır. Bu prensiplere göre; bütün meslek mensupları eşit olup aralarındaki farklılıklar kişilerin kabiliyet ve bilgi seviyelerine göre yaptıkları görevlerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre bir meslek örgütü, üyeleri arasında mesleki etik kurallarını uygularken adaletli ve tarafsız bir şekilde hareket etmelidirler. Bu öğreti, bir meslek mensubunun mesleğe aykırı davranış sergilediğinde meslek odasına kasten mi yoksa kasıtlı olmayan bir şekilde mi zarar verdiğinin incelenmesi gerektiğini, eğer meslek mensubu kasıtlı bir şekilde zarar verdi ise gereken cezanın uygulanması gerektiğini belirtmektedir (Akdoğan, 2003: 40-41).

3.2.7. Karma etik modeli

Yukarıda değinilen etik teori ve yaklaşımlardan faydalanılarak geliştirilen karma modelin, faydacı etik ve deontolojik etik teorilerini birleştirdiğinden daha makul, güvenli ve kuşatıcı bir kuramsal temele oturmakta olduğu söylenebilir. Bu model, sergilenecek herhangi bir davranışın veya eylemin, sadece her iki yaklaşımda da ortaya konulan ahlaki kuralları çiğnememesi durumunda etik olduğunu savunmaktadır. Bu model gerçek hayatta hiç kimsenin ne salt faydacı ne de salt deontolojik bir perspektifte olaylara ve hayata yaklaştığını iddia etmektedir. Bu modele göre insanların sergiledikleri tavır ve davranışlarında bazen faydacı bazen de deontolojik yaklaşımlar sergileyebildikleri yani zihin dünyalarında bu iki görüşün adeta bir karışımını yaparak düşündükleri iddia edilmektedir (Brady, Dunn, 1995: 386-387).

3.3. Etik Davranışlar ve Ahlaki Yargının Psikolojisi ile İlgili Modeller

Etik davranış ve yargıların psikolojisinin anlaşılabilmesi için etik davranıştan önce insanoğlunun karar verme sürecini açıklayan kuramların incelenmesi faydalı olacaktır.

Daha önce yapılan çalışmaları (Piaget, 1932/1965) temel alarak Kohlberg (1969, 1976, 1981) ahlak felsefesi ile kavramsal psikolojiyi harmanlayıp "Bilişsel Ahlaki Gelişim (Cognitive Moral Development)" adında bir teori geliştirmiştir. İşletme etiği ve davranış bilimi alanlarında önemli yankıları olan ve ahlaki nedensellik konusunda en meşhur teorilerden biri konumunda olan bu teori; bireyin ahlakının küçüklükten yetişkin olana kadar aşama aşama geliştiğini iddia etmektedir (Burks, 2006: 9-20).

Bir merdivenin basamaklarına benzeyen sıralı aşamalardan oluşan bu modelde bireyler başlangıçta "geleneksel öncesi ahlak" sonra "geleneksel ahlak" en sonunda da "geleneksellik sonrası ahlak" diye tabir edilen aşağıdan yukarıya doğru çıkan aşamalardan geçerek ilerlemektedir. Her ahlaki muhakeme seviyesi arasında iki bilişsel aşama bulunmaktadır. Tabloda 6 aşamalı bu model özetlenmiştir. Bu sıralı aşamalardan oluşan modelin ortaya konulmasından itibaren araştırmacılar bireylerin etik muhakeme seviyelerini ölçmek için "Değerlerin Belirlenmesi Testi (DIT)"ni kullanmışlardır. DIT ölçeğinin kullanılması

konusunda bu ölçeğin geleneksel sözel kabiliyetleri ölçen testlerden kavramsal olarak bir farkı olmadığı şeklinde eleştiriler yapılsa da Holmes, Marriott, Randal (2012)'a göre etik eğitimindeki "değerlerin belirlenmesi testi (DIT)" ve bunun gibi ahlaki gelişimi ölçen diğer araçların işe yarar olduğu düşünülmektedir. Bu görüş bu alanda araştırma yapmakta olanların büyük çoğunluğu tarafından desteklenmekte ve bu ölçeğin güvenilir bir psikometrik ölçüm aracı olduğu ifade edilmektedir (Ponemon, 1993: 187-194).

Tablo 3.1. Ahlaki Gelişimin Altı Aşaması

Geleneksellik Öncesi Seviye (Odak Kişinin Kendisi)	**Aşama 1 (İtaat)**	Kişi öncelikle cezadan kaçınmak için kendine ne söylenirse onu yapar.
	Aşama 2 (Amaca Yönelik Bencillik ve Basit Karşılıklı Çıkar Alışverişi)	"Bir anlaşma yapalım veya herkes kendi zararını veya faydasını düşünsün" durumu.
Geleneksel Seviye (Odak İlişkiler)	**Aşama 3 (Kişilerarası Uyum)**	"Düşünceli, nazik ol ve insanlarla iyi geçin" durumu. Odak noktası kişinin çevresiyle olan işbirliği ve dayanışmadır.
	Aşama 4 (Toplumsal Düzen İçin Kanun ve Yükümlülüklere Uyma)	Toplumdaki herkes kanunlarla korunur ve kanunlara uymak zorundadır. Odak noktası genel olarak toplumla olan dayanışmadır.
Geleneksellik Sonrası Seviye (Odak Kişisel Olarak Korunan İlkeler)	**Aşama 5 (Toplumsal Uzlaşı)**	Kişi, üzerinde anlaşılarak yapılan her ne düzenleme ve prosedür varsa ona uymak zorundadır. Odak noktası, kuralların hakkaniyetli ve eşitlikçi bir şekilde belirlenip belirlenmemesi ve kural veya kanunların adil olup olmadığı durumudur.
	Aşama 6 (Keyfi Olmayan Toplumsal Dayanışma)	Toplumsal dayanışmayı, makul ve tarafsız kişilerin nasıl organize ettikleriyle alakalı ahlaki durumdur. Burada odaklanılan nokta, makul ve mantıklı kişiler tarafından hak ve adalet gibi genel ilkelerden elde edilen kuralların ve kanunların gerçekten adil olup olmadığı noktasıdır.

Kaynak: Ponemon, L.A., "Can Ethics Be Taught In Accounting?", (1993)

Farklı etik muhakeme seviyelerindeki fertlerin etik motivasyonları da farklı olmaktadır. Örneğin 2. aşamadaki bir fert sadece eğer etik dışı davranmanın kendisinin itibarını zedeleyeceğine, zararlı sonuçları olacağına veya ceza alacağına inanıyorsa etik davranış gösterecektir. Eğer yakalanma ihtimali yoksa teorik olarak etik davranış göstermemeye meyilli olacaktır. 3. ve 4. aşamalarda ise birey basmakalıp, alışılagelmiş bir davranış sergileyerek kurallara ve otoriteye tam olarak uymak konusunda kendisini yükümlü hissedecektir. 3. aşamada olan kişi yakın çevresindeki akran grubunun beklentilerini karşılamak konusunda

kendiliğinden kendisini baskı altında hissedebilmektedir. 4. aşamada ise birey toplumsal düzene uymak veya toplumsal bir yükümlülüğü yerine getirmek konusunda işbirliği (etik davranışta bulunma) yapabilir. 5. ve 6. aşamalarda ise kişinin toplumsal bakış açısı, mantıklı bir birey olarak, haklar ve toplumsal değerlere karşı farkındalığının topluma olan bağlılıktan daha önce geldiği şeklindedir (Ponemon, 1993: 192).

Konuyla ilgili Rest'in geliştirdiği dört bileşenli modelde ise esasen dışarıdan gözlemlenebilir bir davranışa neden olan (dört) içsel psikolojik süreçten bahsedilmektedir. Bu dört süreç (Armstrong, Ketz, Owsen, 2003: 2):

- **Ahlaki Duyarlılık:** Sürecin bu aşamasında mevcut durumun ne anlama geldiği irdelenerek, konuyla ilgili tarafları çeşitli davranış ve eylemlerin nasıl etkileyeceğine göre hareket etmek, olaylardaki sebep – sonuç zincirini idrak etmek ve ahlaki bir sorunla karşılaşıldığında bunun farkında olmak yani sorunları algılayabilme yeteneği bulunmaktadır.

- **Ahlaki Hüküm**: Ahlaki manada hangi eylemin en haklı ve doğru olduğunu bulmaktır. Bu aşamada sorunun ne olduğunu anlayan birey sorunun çözümüyle ilgili etik hüküm vermektedir.

- **Ahlaki Motivasyon:** Bu aşama, ahlaki bir hükümde bulunan kişinin verdiği bu hükmün sonucunda gerçekleştirdiği eylemin ahlaki olarak varacağı sonuçların kişisel sorumluluğunu almaktan çekinmediği aşamadır.

- **Ahlaki Karakter:** Bu aşama ise bireyin artık ahlaki görev konusunda ısrarcı olması, bıkkınlıktan uzak, cesur ve ahlaki bir hedefe hizmet eden alt rutinleri de yerine getirebilecek kapasiteye geldiği aşamadır.

Bloom tarafından geliştirilen, etik bir sorunla karşılaşan kişinin bu soruna yaklaşımına dair aşamalar ise (Altuk, 2006: 11-12):

- **Bilgi:** Tekrarlama ve hatırlamayı içeren bu aşama öğrenmenin en alt düzeyidir.

- **İdrak:** Gerçeklerin ve fikirlerin bireyler tarafından birbirleriyle ilişkilendirilmeden kullanıldığı bu aşama ise anlamanın en alt düzeyidir.

- **Uygulama:** Bireyin belli bir durumla karşılaştığında bilgiyi kullanabilmesiyle oluşan entelektüel kabiliyettir.

- **Analiz:** Bu kabiliyet, bilginin müstakil olarak alınıp gerçeklerin veya kuramların görünmeyen taraflarını ve anlamını keşfederek ilişki kurabilmeyi içermektedir. Bu aşama fertlerin gerçekler ve kuramlar arasında ayrım yapabildiği ve tutarlılığın önemini algılayabildiği bir düzeydir.

- **Sentez:** Bu aşamada birey, yeni veya orijinal düşünceler geliştirmek adına bir fikrin tamamlayıcı unsurlarını yeniden birleştirebilmektedir.

- **Değerlendirme:** Aklın bilme, düşünme ve algılamaya yönelik yeteneğinin en üst düzeyi olan bu aşamada kişi sorunların çözümünde, alternatifleri sistematik bir şekilde değerleyerek olası çözümlerin arasından bir seçim yapabilecek düzeydedir.

Thorne (1998) tarafından geliştirilen modelde ise James Rest'in dört bileşenden oluşan modeliyle erdem etiği teorisinin ilkeleri bütünleştirilmiştir. Thorne'ye göre Rest'in geliştirdiği modelin ilk iki kısmının öncelikli olarak entelektüel bir doğaya sahip olduğunu ve son iki kısmının da erdem etiğiyle yakından bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Thorne'nin modelinde temelde ahlaki gelişim ve erdem olmak üzere iki kategori mevcuttur. Bunlardan ahlaki gelişim kategorisinde "ahlaki sorunları tanımaya ve düşünmeye yönelik bilişsel eylemler" bulunmaktadır. Erdem kategorisinde ise "ahlaki bir biçimde eylemlerde bulunma niyeti, motivasyonu ve bu niyeti sonuca bağlayacak etik bir karakter" bileşenleri bulunmaktadır (Armstrong, Ketz, Owsen, 2003: 3-4).

3.4. Etiğe Aykırı Davranışlar ve Bu Davranışların Ortaya Çıkma Nedenleri

Etik dışı eylem ve davranışlar fertlerin toplum tarafından kabul gören ilkelere ve kurallara aykırı davranışlar sergilemesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kişilerin etik ya da etik olmayan davranışlarının üzerinde kişinin sosyal çevresi, din, ailesinin verdiği eğitim ve iş yerindeki örgütsel kültür gibi etmenlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Kişilerin etik dışı davranışlar sergilemeleri birçok etik çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ahlaki davranışı etkileyen unsurlar kişisel (içsel) ve dış çevreden kaynaklanan sebepler olmak üzere iki açıdan incelenebilir (Akdoğan, 2003: 11-12).

3.4.1 Şahsi sebepler

Bir meslekle uğraşanların bu mesleğin gereklerini hakkıyla yerine getirebilmesi kişinin yetenekleri, analitik düşünebilme kabiliyeti, sorun çözme ve karar verme yeteneği, bilgi düzeyi gibi etmenlere bağlıdır. Meslek mensubunun sayılan bu niteliklere sahip olmamasının sonucunda kişilerin etik-ahlak dışı davranışlar sergileyebileceği söylenebilir (Özkaya, 2008: 15). Meslek mensubunun bu niteliklerden yoksun olmaları nedeniyle aşağıdaki belirtilen sebeplerden dolayı etik dışı davranışlar sergileyebildiği görülebilmektedir.

3.4.1.1. Yetersiz mesleki bilgi seviyesi

Eğer bir meslek mensubu mesleğinin gereklerini yerine getirebilme hususunda yeterli niteliklere, donanıma ve bilgiye sahip değilse bu kişinin akılcı davranamamakta olduğu, fazla hata yaptığı, işini kaybetme korkusu gibi olumsuz ve yoğun baskılara dayanamayarak etik olmayan davranışlara daha fazla kaydığı söylenebilmektedir. Bu sebepten bir meslek mensubunun etik dışı davranışlara sapmamak için kendisini yeni bilgilerle donatarak eksik yönlerini gidermesi ve etik değerlerden taviz vermemesi gerekmektedir (Özer, 2017: 15).

3.4.1.2. Meslek mensubunun çıkar odaklı davranması

Etiğe aykırı eylem ve davranışların önemli bir kısmının ortaya çıkmasının bir nedeni de bireylerin bencilce veya çıkar odaklı davranışlar sergilemelerinden kaynaklanmaktadır. İş hayatında kimi zaman çalışanların kimi zaman da yöneticilerin veya işverenlerin şahsi çıkarlarını veya çalıştıkları firmanın çıkarlarını korumak amacıyla ahlaki-etik kuralların dışına çıkabildikleri bilinen bir olgudur. Bu tip durumlarda aslında kişiler sergiledikleri davranışlarının doğru olmadığının bilincindedirler fakat kendi çıkarları uğruna etik kurallarını göz ardı edebilmektedir. Bencillik üç başlık altında incelenecek olursa (İşgüden, 2007: 63):

- En yaygın görülen ahlak-etik dışı davranışlardan birisinin kendine düşkünlük olduğu söylenebilir. Bazıları bu özelliklerini kötü olarak algılamamakla kalmayıp ayrıca eylem ve sergilediği davranışların nedenini ailesinin veya çalışmakta olduğu işletmenin,

kurumun, kuruluşun iyiliğini düşündüğü biçiminde göstermeye çalışmak suretiyle yaptıklarını meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

- Bencilliğin başka bir çeşidi ise kendini korumadır. Bu tür davranışlar, kişi haksızlığa uğramaktan korkuyorsa veya bir şeyi yapmak istemiyorsa yalan söyleme veya başkalarını aldatma gibi davranışlar vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır.

- Kendini haklı görmek ise bencilliğin diğer bir biçimidir. Bu tip durumlarda kişi her zaman haklı olan tarafın kendi olduğunu düşünmekte ve kanunlara, kurallara açık bir biçimde karşı çıkmasa da kendi bildiği şekilde hareket etmektedir.

3.4.1.3. Etik kıstasların yorum farkı

Bireyler etik kıstasları zaman zaman toplumda kabul gören ve toplum tarafından benimsenilenden farklı bir şekilde yorumlayabilmektedirler. Bu durum bireyin aldığı eğitimden ve içinde büyüyüp yetiştiği kültürel ortamdan kaynaklanabilmektedir (Akdoğan, 2003: 12).

3.4.1.4. Etik ikilemler

Karapınar (2018)'a göre etik ikilem, "iki veya daha fazla değerin çatışma hali" şeklinde tanımlanmaktadır. Etik ikilemler, bireyin sahip olduğu statüsü ile yaşamını şekillendiren ahlaki değerleri birbiriyle çatıştığında ortaya çıkmaktadır (Karapınar, 2018: 31).

Etik ikilemler, bireylerin şahsi çıkarları ile toplumun çıkarlarının çatıştığı durumlarla karşılaştığında hangisini seçmesi gerektiği konusunda ikilemde kalıp seçim yapmakta zorlandığı durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Bir olayın veya bir durumun birbirine zıt düşen iki tarafı olduğunda ve bu taraflardan hangisinin doğru olduğunun tartışmalı bir husus olduğu durumlar ortaya çıktığında etik ikilemler oluşmaktadır. Gerek günümüzde gerekse de insanlık tarihi boyunca iş hayatında genelde herhangi bir meslek mensubunun bu çalışmanın özelinde ise bir muhasebecinin etik ikilemlerle karşılaşılmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Burada esas dikkat edilmesi gereken hususun bu tarz ikilemlerin veya karşılaşılan sorunların çözümü noktasında etik dışı yöntemlere başvurmak ve bunu mazur göstermek için de bazı bahanelere sığınmak olduğu ifade edilebilir. Hem iş hayatında hem de günlük hayatta bireylerin

sergiledikleri etik dışı eylem ve davranışlarını mazur göstermek için sığındığı bahanelere örnek olarak; "herkes bunu yapıyor", "bu benim emeğim ve hakkım", "ben yapmasam başkası yapacak", "devletin malı deniz yemeyen…" ifadeleri verilebilir (Dağlı, 2013: 14).

Gerek toplum içerisinde zamanla oluşan gerek kurumların yürürlüğe koyduğu kanun veya yönetmelikler marifetiyle oluşturulan gerekse de meslek örgütlerinin getirdiği düzenlemeler sonucunda belirlenen ahlaki-etik kurallar hayatın sürekli değişen dinamiklerine bağlı olarak zaman içerisinde ahlaki ikilemlere çözümler sunmada yetersiz kalabilmekte ve etik kurallar ihlal edilebilmektedir. Zira bu kuralların evrensel olmasını ve karşılaşılabilecek bütün durumları içermesini beklemek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu noktada ortaya çıkan iki aşamalı sorunlardan birincisi tartışmalı bir durum ortaya çıktığında etik ilkelerin hangisinin geçerli olduğunun net olmaması, ikincisi ise tartışmalı bir durumla karşılaşıldığında buna nasıl bir tepki verilmesi gerektiği konusundaki belirsizliktir. Konuya ilişkin yapılan araştırmalarda meslek mensuplarının bu tarz ahlaki belirsizlikleri aşma hususunda mesleki ve teknik bilgi - becerilerine başvurdukları sonucu ortaya çıkmaktadır (Vyakarnam, Srikanthan, Fitzsimons, 1996: 162-163).

Toraman ve Akcan (2003)'a göre üç tür kurallar dizisi vardır. Bunlar aşağıda belirtildiği şekildedir (Toraman, Akcan, 2003: 61):

- ***"Düzenleyici Kurallar:*** *Çok açık ve net olan, tartışma gerektirmeyen, davranış ve kurallar arasında tam bir uyuşma olan bağlayıcı etik kurallardır.*
- ***İlham Veren Kurallar****: Kişinin ulaşmaya çalışacağı standartları belirler. Fakat bu standartlara ulaşmanın nadiren mümkün olacağını da kabul eder.*
- ***Eğitsel kurallar:*** *Kural ve düzenlemelerin faydasız ve hatta zararlı olduğunu savunur. İş ile ilgili durumlarda kişisel bilincin önemini vurgular."*

Son yıllarda etik ikilemlerin çözümünde ilerlemeler görülmüş ve altı adımdan oluşan şu tarz bir biçimsel yaklaşım rağbet görmüştür (İşgüden, 2007: 64-65):

1. Adım: Geçerli durumların belirlenmesi,

2. Adım: Bu durumlara dayanarak etik sorunun belirlenmesi,

3. Adım: Bu ikilemin sonucundan etkilenecek kişi veya kişileri ve onların nasıl etkileneceklerinin belirlenmesi,

4. Adım: İkilemi çözmesi gereken kişi tarafından olası alternatiflerin belirlenmesi,

5. Adım: Her alternatif açısından muhtemel sonucun belirlenmesi,

6. Adım: En uygun davranış biçiminin seçilmesi.

3.4.2. Dış kaynaklı sebepler

İnsanoğlunun sürekli etrafındaki diğer insanlarla iletişim ve etkileşim halinde olan sosyal bir varlık olması sebebiyle bireyin gerek günlük hayatındaki gerekse de çalıştığı işyerindeki insanların tutum ve davranışlarından etkilendiği herkes tarafından bilinmekte ve kabul görmekte olan bir durumdur. Bilhassa bir firmada yönetici konumunda bulunanların tavır ve davranışlarının daha alt kademelerde çalışanların tavır ve davranışlarını çok fazla etkilediği düşünülmektedir. Bireylerin etik dışı davranışlar sergilemelerine neden olan unsurlar ise (Akdoğan, 2003: 14; İşgüden, 2007: 65):

- Hizmet Ücreti,
- Karşılıklı Güven Sorunu,
- Etik Anlayışının Esnekleşmesi,
- Etik Davranışların Kişisel - Örgütsel Algılama Farkı,
- Kanunların Etkisi,
- Sahte ve Yanıltıcı Belge,
- Rekabet,
- Geleneklerin Etkisi, şeklinde sıralanabilir.

3.4.2.1. Hizmet ücreti

Bir meslek mensubunun mesleğini icra ederken yani hizmet verirken belirli bir kalite seviyesinden ödün vermemesi ve bunun için de kaldırabileceğinden daha fazla iş yükünün altına girmemesi gerekmektedir. Hangi meslek dalında olursa olsun bir meslek mensubu mesleğini icra ederken parayı ön plana almamalıdır. Para, maddiyat ön plana alındığında ise etik dışı davranışlar artacaktır (Akdoğan, 2003: 15).

Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik'in 40. maddesindeki aşağıda belirtilen ifadeden de anlaşılabileceği üzere belli standartların sağlanması gerektiği görülmektedir (Resmi Gazete, 2007, Sayı: 26675):

> *"Meslek mensubu, sunduğu hizmete göre uygun gördüğü bir ücreti talep edebilir. Bir meslek mensubunun diğerine göre daha düşük ücret talep etmesi kendi içinde etik olmayan bir davranış değildir. Bununla birlikte, talep edilen ücret düzeyi nedeniyle temel etik ilkelere uymaya yönelik tehditler ortaya çıkabilir. Örneğin, belirli bir hizmetin yerine getirilmesi için talep edilen ücret düzeyinin çok düşük olması meslek mensubunun hizmeti uygun teknik ve mesleki standartlara göre yerine getirmesini güçleştirecekse, mesleki yeterlilik ve özen ilkesine yönelik kişisel çıkar tehditleri ortaya çıkabilir. Bu nedenle; meslek mensupları sundukları hizmetler için uygun ücret düzeyini belirlemede serbest olmakla birlikte bu ücret, birlik tarafından belirlenmiş ve ilan edilmiş asgari ücret düzeyinin altında olamaz."*

Meslek örgütlerinin meslek elemanının bağımsız çalışmasını sağlamak açısından ücret konusunda meslek mensubunu koruyucu önlemleri almaları gerekmektedir. Bu noktada ücretin doğrudan hizmetten yararlanan kişi, firma, kuruluş tarafından meslek mensubuna ödenmesi bağımsız çalışabilme noktasında meslek mensubunun işini zorlaştırıcı bir durumdur. Konu hakkında yapılan çalışmalar, meslek mensubunun işini yaparken en çok zorlandığı konulardan birisinin de ücretini zamanında veya hiç tahsil edememesi olduğunu ortaya çıkmaktadır (İşgüden, 2007: 67).

3.4.2.2. Karşılıklı güven sorunu

Bir firmada, çalışanların kendi aralarında ve yöneticileriyle aralarında karşılıklı güvene dayalı bir iletişim kurulamadığında orada etik dışı davranışlarda artışların meydana gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Yönetim kademesinin çalışanlarına karşı duyduğu güvensizlikten ötürü

yönetim tarafından önlem almak babında bazı uygulamalar yapılmaktadır. Yönetimin, değişik teknolojiler marifetiyle çalışanların iş performansını ölçmesinin ve kişilik profilini ortaya çıkaracak testler yaparak çalışanlar hakkında bilgi sahibi olmasının iş etiği açısından gerekli olduğu söylenebilir. Lakin çalışanların monitörle izlenmeleri, şahsi belgelerinin incelenmesi, siyasi görüşlerinin öğrenilmeye çalışılması ise bireylerin özel hayatın gizliliğine uygun olmadığı söylenebilir (Dağlı, 2013: 16).

3.4.2.3. Etik anlayışının esnekleşmesi

Küreselleşme olgusunun hayatın her alanında olduğu gibi iş hayatında da en ücra köşelere kadar sirayet etmesi ile birlikte, etik davranışlarda da bazı değişikliklere yol açtığı ve daha esnek yaklaşımlar ortaya çıkardığı görülmeye başlandığından bireylerin etik olmayan davranışlara yönelme ihtimali de eskisinden daha fazla görülebilmektedir. Bilhassa iş dünyasındaki etik anlayışının ve kurallarının genel etik kurallarına nazaran esnetilmeye daha müsait bir durumda olduğu söylenebilir (Akdoğan, 2003: 16).

3.4.2.4. Etik davranışların kişisel - örgütsel algılama farkı

Bazen bir firmada yönetici veya çalışan konumunda bulunan kişilerin terfi etmek amacıyla bazı etik dışı davranışlar sergilediği görülmektedir. Bazen de işini kaybetme ihtimalinden dolayı çalışanların üstlerinin etik kuralları ihlal eden davranışlarını görse bile sessiz kalmak zorunda hissetmeleri de iş hayatında karşılaşılabilen durumlardan biridir. Bu durumda bireyin kendine has etik-ahlaki değerleri ile firma ve firmada çalışan şahısların kendine has etik değerleri arasında ortaya çıkan farklılıklardan dolayı kişisel-örgütsel ihtilaflar çıkabilmektedir (Akdoğan, 2003: 14).

3.4.2.5. Kanunların etkisi

Bir toplumun kanunlara ve kurallara karşı gösterdiği saygı seviyesi o toplumun etiğe verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. Kanunların mecbur kıldığı sorumlulukların

toplum tarafından yerine getirilmemesinin o toplumda etik olmayan davranışların görüldüğünün bir göstergesi olduğu çıkarımında bulunmak yanlış görünmemektedir (Civelek, Durukan, 1997: 133). Genel hukuk kurallarının haricinde meslek örgütlerinin de mensuplarının itibarlarını yükseltmek ve mensuplarının birlik, beraberlik içerisinde hareket etmelerini sağlamak için getirdikleri bazı kurallar bulunmaktadır. Bu sayede toplumun çıkarları korunmuş olacak ve kuralları çiğneyenler sergiledikleri etik dışı davranışlardan ötürü cezalandırılacaklardır. Bu da meslek mensubunun etik dışı davranışa yönelmesini engelleme konusunda caydırıcılık sağlayacaktır (Akay, 2002: 79).

3.4.2.6. Sahte ve yanıltıcı belge

Bir belgenin hukuki olarak geçerli sayılabilmesi için bazı zorunlu ve yeterli şartlara sahip olması gerekmekte olup bu şartları taşımayan belgeler ise sahte belge olarak tanımlanmaktadır. Yanıltıcı belgeler ise, sahte olmaması için şeklen gerekli olan bazı şartları taşımasına rağmen içerdiği bilgilerin yanlış olduğu belgeler olarak tanımlanabilir. Sahte veya yanıltıcı belgeler bu belgelerle hiçbir alakası olmayan kişileri de sorumlu duruma düşürebilmektedir. 3568 sayılı kanununun çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 43. maddesinde bu tarz belgelerle alakalı olarak; "Yasal olarak, belgelerinin kullanılması engellenmiş firmalara ilişkin dokümantasyonlara ulaşma yeterliliği ve kıstasları net olarak belirlenerek meslek mensuplarına yetki ve sorumluluk verilmelidir." ifadesi bulunmaktadır (Akdoğan, 2003: 15-16; Özkaya, 2008: 21).

3.4.2.7. Rekabet

Haksız rekabet "rekabetin dürüstlük kurallarına aykırı olarak veya aldatıcı davranışlarla bozulması" şeklinde tanımlanabilir. Haksız rekabet hususunda Türk Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanununda bazı hukuki düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemelerle şahısların çıkarı yerine rekabet düzeninin korunarak toplumun genel çıkarının korunması amaçlanmaktadır. Meslek mensupları arasında her ne kadar kanun ile düzenlenmiş olan rekabet yasağı bulunmakla birlikte, gizliden gizliye yürütülen bir rekabet olduğu da yadsınamamaktadır. Rekabete katılanlar da doğal olarak zaman zaman etik olmayan davranışlarda bulunabilmektedir (Arıkan, 2000: 1-7; Baş, Özocak, 2001: 5).

Meslek mensupları diğer meslektaşlarından daha fazla kazanç sağlamak için daha fazla müşteri çekmek veya başka bir meslektaşıyla sözleşmesi devam etmekte olan gerçek veya tüzel kişileri kendi müşteri portföyüne katmak için haksız bir rekabete girmeye çalışabilir. Fakat böyle davranışlar meslek mensubunun itibarının zedelenmesine yol açabilmektedir (Soylu, 2010: 26).

3.4.2.8. Geleneklerin etkisi

Bireylerin sergiledikleri davranışların tamamının kanunlar marifetiyle kontrol altına alınması ve düzenlenmesi mümkün gözükmemektedir. Bireylerin kendi aralarındaki ve devletle arasındaki ilişkilerinde içinde yaşadığı toplumun örf ve geleneklerinden filizlenen değerler ve standartların toplum yapısına ve düzenine olumlu yönde etki ettiğini söylemek yanlış görünmemektedir. Bireylerin bu örf ve adetlerden kaynaklanan değerlere olan bağlılık duyguları onların etik dışı davranışlar sergilemelerine engel olmak hususunda önem taşımaktadır (İşgüden, 2007: 70).

3.5. Genel Anlamda Meslek Etiği Kavramı

Çok eski zamanlardan beri çoğunlukla filozofların ilgilendiği bir konu olan etik kavramının, etik değerlerin çalışma hayatına girmesiyle birlikte özellikle günümüzde de gündeme alınmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Genel geçer etik değerlerinin yanı sıra, her meslek grubunun kendine özgü etik değerleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla meslek mensuplarının bazı özel etik kurallara uyması beklenmektedir. Buradan hareketle incelenmesi gereken başka bir kavram da meslek (iş) etiğidir. Meslek etiği, iş hayatındaki davranışları, eylemleri yönlendiren ve onlara kılavuzluk yapan etik ilkeler ve standartların birleşimidir. Meslek etiği "mesleki faaliyetle ilgili neyin doğru, neyin yanlış olduğu hususlarında değerlere dayalı kuralları ortaya koyar" (Daştan, 2009: 284-285; Kurnaz, Gümüş, 2010: 159).

Meslek etiğine dair literatürde pek çok farklı şekillerde tanımlar olmakla birlikte Lewis (1985) tarafından bu tanımlar birleştirilmiş olup meslek etiği "bir erdem ve bir karakterden de öte kişinin etik ikilemlerle karşılaştığı özel durumlarda bile doğru ve ahlaki davranışta bulunmasını sağlayacak prensipler, kurallar ve standartlar" şeklinde bir tanım oluşturulmuştur.

Başka bir tanıma göre ise meslek etiği; bir meslek grubunun koyduğu, koruduğu ve uygulamak zorunda kaldığı; o mesleğe mensup olanların yeri geldiğinde kişisel eğilimlerini sınırlayabilen hatta bu kurallara uymayan mensuplarını meslekten uzaklaştıran; meslek mensuplarının birbirleri arasındaki rekabeti düzenleyen kurallar bütünü şeklindedir. (Uyar, Kahveci, Yetkin; 2015: 238).

Meslek etiği tanımları, belli başlı bazı durumlardaki "doğru ve yanlış"ın ne olduğu hususunda önceden belirlenmiş olan kuralları ve etik ilkeleri kapsamaktadır. Belli bir davranışın etik olup olmadığının, yalnızca bireylerin şahsi etik değerleri tarafından değil; medya, çıkar grupları ve diğer paydaşları da kapsamakta olan toplum tarafından da belirlenebildiği hususu da göz ardı edilmemelidir (Kurnaz, Gümüş, 2010: 159-160).

Özellikle son 20-30 yılda iş dünyasında yaşanan baş döndüren gelişmeler, firmaların iş yapma modellerinde yaşanan değişiklikler, kıyasıya bir rekabetin yaşandığı iş yaşamında firmaların doğru olanı yapması ve bunu yaparken de hem kendi kendine hem de diğer firmalara zarar vermemesi gerekliliği gibi hususlar hemen hemen her iş kolunu ve meslek gruplarını etik kodlar/ilkeler hususunda çalışmalar ve araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. İş hayatında yaşanan bu gelişmeler diğer iş kolları gibi muhasebe mesleğinde de etik ilkeler/kodlar konusunu gündeme getirmiş ve bunun sonucunda bu mesleğin kendine has etik prensipleri ortaya çıkmıştır. Bu prensiplerin bir kısmı hukuk çerçevesine alınarak kanunlaştırılmış, bir kısmını ise meslek odaları yazılı kurallar haline getirmiştir (Kurnaz, Gümüş, 2010: 160).

Oldukça eski bir mazisi olan muhasebecilik Türkiye'de 3568 sayılı yasa ile "meslek" statüsü kazanmıştır. Meslek kavramı genel itibariyle bir kimsenin geçimini sağlamak için daimi olarak yaptığı iş veya bir uğraşı alanı olarak tanımlanabilir. Bir uğraşının meslek olarak tanımlanabilmesi için bazı temel şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlar ise; "karmaşık ve sürekli gelişen bir bilgi yapısını içermesi, uygulamada karşılaşılan sorunların çözümünde mesleki yargıların kullanılması ve kamu yararına hizmet edecek mesleki bir sorumluluk anlayışına sahip olması" şeklindedir (Marşap, 1996: 119).

Etik prensipler, firma yöneticilerine veya diğer meslek mensuplarına iş hayatında karşılaşacakları belirli problemlerle alakalı tam olarak yardımcı olmaktan ziyade karşılaşılan problemin çözüm sürecinin nasıl ve ne yönde ilerlemesi gerektiğine dair yöneticilere veya meslek mensuplarına kılavuzluk rolü oynamakta olduğu söylenebilir. (Kurnaz, Gümüş, 2010: 161).

Bir mesleğe belli standartlar getirildiğinde; o mesleğe ait yapılması veya yapılmaması gereken şeylerin neler olduğu, neyin doğru neyin yanlış olduğu gibi bazı prensiplerin de getirilmesi gerekmektedir. İşte bu prensipler ise o mesleğin etik kurallarıdır (Akdoğan, 2008: 81). Bu gereklilikten dolayı 25.04.2004 tarih ve 5176 sayılı kanunla Kamu Görevlileri Etik Kurulu oluşturulmuş ve kurul ile ilgili bir yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğin çıkarılmasındaki amaç aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir (Resmi Gazete, 2004, Sayı: 25486):

> *"Kamuda etik kültürünü yerleştirmek, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek, bu ilkelere uygun davranış göstermeleri açısından onlara yardımcı olmak ve görevlerin yerine getirilmesinde adalet, dürüstlük, saydamlık ve tarafsızlık ilkelerine zarar veren ve toplumda güvensizlik yaratan durumları ortadan kaldırmak suretiyle kamu yönetimine halkın güvenini artırmak, toplumu kamu görevlilerinden beklemeye hakkı olduğu davranışlar konusunda bilgilendirmek."*

Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun oluşturulmasından sonra Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından bünyesinde çalışan personel için 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı yasaya dayanılarak 02.02.2007 tarihinde "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Üyeleri ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Personelinin Uyacakları Meslekî ve Etik İlkelere Dair Yönetmelik" yayınlanmıştır. Yönetmeliğin amacı "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu üyeleri ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu personelinin, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve ilgili diğer mevzuatla verilen görevlerini, anılan Kanunda gösterilen yetkiler çerçevesinde, herhangi bir etki veya baskı altında kalmadan yapabilmelerini, kamuoyunda ve mali piyasalarda Kurumun görevlerini tam bir tarafsızlık içinde yerine getirdiği konusunda güven oluşturulmasını ve bu güvenin sürdürülmesini sağlamak üzere uyacakları meslekî ve etik ilkeleri belirlemek" olarak belirlenmiştir. Bu yönetmelikte bahsedilen hususlardan bir tanesi ise eğitimdir. Kurumlar bünyesinde çalışan personeli için meslek etiği, kuralları ve ilkelerinin anlatılacağı eğitim programları oluşturmayı da düşünmektedir (Resmi Gazete, 2007, Sayı: 26422).

3.6. Muhasebe Meslek Etiği Kavramı

Muhasebecilik mesleğinin gereklerinin yerine getirilebilmesi hususunda bu mesleği yürütecek olan kişilerin mesleki bilgi, kabiliyet ve tecrübe sahibi olmalarının yanı sıra mesleki ahlak niteliklerine sahip olmalarının da gerekli olduğu söylenebilir. Muhasebede etik kavramı meslek mensuplarının yaptıkları işlemlerin yasalara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesinin yanı sıra, toplumun değer yargılarına da önem verilerek güvenilir bilgilerin paydaşlara ve topluma iletilmesi şeklinde de tanımlanabilir (Soylu, 2010: 16). Muhasebe meslek etiği konusunda yapılabilecek başka bir tanımda ise; muhasebe meslek etiğinin meslek mensubu olan kişinin dürüst, bağımsız ve otokontrol sahibi bir meslek mensubu olarak faaliyet göstermesi olarak ifade edilebilir. Bir başka deyişle muhasebede meslek etiği meslek mensubunun müşterilerine, halka ve diğer paydaşlara yüksek standartlara tabi olan ahlaki ilkelerle ve davranışlarla hizmet vermesi olarak tanımlanabilir (Çavuşoğlu ve Angay-Kutluk, 2016: 110).

Toplumun muhasebe meslek mensuplarından kendisini doğru bilgilendirmesi beklentisi bulunmaktadır. Dolayısıyla toplum, firmalar ve devlet başta olmak üzere tüm paydaşların haklarını gözetmek konusunda sorumluluğu olan muhasebe ve denetim mesleğiyle uğraşanlar için de en az diğer meslek mensupları kadar meslek etiği kavramı büyük bir önem arz etmektedir (Yılmaz, Kaya, 2014: 24).

Dünya devlerinin bile finansal raporlamayla ilgili skandallara bulaştığının ortaya çıkmasıyla birlikte muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlarına ilişkin kamuoyunda haklı olarak artan bir endişe görülmüş ve dolayısıyla muhasebe meslek etiğinin önemi gündeme gelmiştir. Geniş bir kamuoyu kitlesi tarafından duyulan ve bilinen şirket skandallarında muhasebecilerin rolü mesleğin itibarına gölge düşürmektedir. Muhasebede etik konusunun ne kadar mühim olduğuna 2001 ve 2002 yıllarında Enron ve WorldCom şirketlerinin gelir tablolarında yaptıkları düzeltmeden sonra bu iki büyük firmanın batması örnek olarak gösterilebilir. 1998 ile 2004 yılları arasında Amerika'da finansal raporlarında düzeltme yapan firma sayısı iki katından daha fazla bir sayıya erişmiştir. Finansal raporlar hususunda çok katı ve muhafazakar bir tutum sergileyen firmalardan biri olan Shell bile 2004'te elindeki petrol rezervini %24 daha fazla gösterdiğini kabul etmiştir (Grant, Visconti 2006: 361-362).

Söz konusu insan olduğunda hangi meslek grubunda olursa olsun hata ve hilelerin sıfırlanması mümkün değildir. Astrofizik gibi fiziksel olgularla uğraşan bilim dallarında gezegenlerin dönüşleriyle ilgili hesaplamaları yapmak için sistemler, yazılımlar, mekanik cihazlar vs. gibi teknolojilerden faydalanılarak insan unsurundan kaynaklanabilecek hatalar asgari düzeye indirilebilmektedir. Muhasebe bilimi insan unsurunun çok önemli bir konumda olduğu mesleklerden bir tanesidir. Bu meslekte her ne kadar yazılımlar, teknolojik cihazlar vs. gibi sistemler insan unsurunu önemli düzeyde azaltsa da insan unsurunu tamamen devreden çıkarmak henüz mümkün görünmemektedir. Bu yüzden etik kurallar hala önemini korumaktadır (McMillan, 2004: 948).

3.7. Muhasebe Mesleki Etik Kuralları

Türkiye'deki "Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik"in birinci kısım birinci bölümünde meslekle alakalı temel etik ilkeler; dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik, mesleki davranış şeklinde sıralanmıştır (Resmi Gazete, 2007; Sayı: 26675). Bu kavramlar aşağıda daha geniş bir boyutta incelenmektedir.

3.7.1. Dürüstlük

Diğer tüm mesleklerde olduğu gibi muhasebecilik mesleğinde de dürüstlük, açık sözlülük, adalet gibi kavramlar mesleki ilişkilerde bulunması gereken çok önemli erdemlerden biridir (TÜRMOB, 2014a: 24).

"Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik"in 6. ve 7. Maddesinde aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2007; Sayı: 26675):

> *"Dürüstlük ilkesi, tüm meslek mensuplarına mesleki ilişkilerinde doğru ve güvenilir olma yükümlülüğü getirmektedir. Dürüstlük ilkesi, ayrıca adil davranmayı ve açık sözlülüğü ifade etmektedir. Meslek mensubu, herhangi bir bilginin önemli bir hata ya da yanıltıcı biçimde hazırlanmış veya gizlenmiş ifadeler içerdiğini düşünüyorsa, bu tür bilgiyi veya bu bilgiyle hazırlanmış bir rapor, haber veya sonucu dikkate almamalıdır."*

3.7.2. Tarafsızlık

Bir muhasebe meslek mensubunun sahip olması gereken niteliklerden bir tanesi de tarafsızlıktır. Muhasebecinin işi icabı verdiği, hesap ve sonuç çıkarma, görüş bildirme raporlama gibi verdiği hizmetler esnasında herhangi bir şahıs, kurum, kuruluş, firmanın tarafını tutmaması gerekmektedir. Meslek mensubu hiçbir tesir altında kalmadan, hür, bağımsız, şeffaflıktan ödün vermeden, tarafsız bir biçimde mesleğini yaptığında ürettiği bilgiler, yorumlar çok kıymetli ve doğru olarak kabul edilmektedir (Özkaya, 2008: 41-42). Bu ilkeye göre, meslek mensupları tarafsızlıklarını yitirebilecekleri bir durumla karşılaşsa da ticari veya mesleki yargılarda bulunurken çıkar çatışmalarından, önyargılardan etkilenmemelidir (TÜRMOB, 2014a: 25).

"Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik"in 8. ve 9. maddesinde aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2007; Sayı: 26675):

> *"Tarafsızlık ilkesi tüm meslek mensuplarına, yanlı olma, çıkar çatışması veya üçüncü kişilerin kanuna uymayan baskı ve etkileri nedeniyle mesleki kararlarından ödün vermeme sorumluluğunu yüklemektedir. Meslek mensupları tarafsızlıklarını olumsuz yönde etkileyebilecek durumlara maruz kalabilir. Bu tür durum ve baskıları tanımlamak veya öngörmek her zaman olası değildir. Dolayısıyla, meslek mensuplarının tarafsızlıklarını etkileyebilecek ortam ve ilişkilerden kaçınmaları gereklidir."*

3.7.3. Mesleki yeterlilik ve özen

Mesleki yeterlilik ve özen ilkesi bütün muhasebe meslek mensuplarına bünyesinde çalıştığı firmaya veya müşterilerine yeterli ve nitelikli bir hizmet verme hususunda gereken seviyede kabiliyet ve bilgi sahibi olma gibi sorumluluklar yüklemektedir. Bunun için de meslek mensubunun hem kendisinin hem de çalıştırdığı personelinin mesleki faaliyetleriyle alakalı güncel teknolojileri ve yöntemleri takip etmesi, anlaması ve sürekli kendisini geliştirmeleri çok mühim görünmektedir. Hatta bu konularda sadece kendisini ve çalışanlarını değil hizmet verdiği kişileri de hem güncel teknolojiler ve yöntemler hem de mesleğin doğası hakkında bilgilendirmelidir (TÜRMOB, 2014a: 26).

"Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik"in 10. ve 11. Maddeleri "mesleki yeterlilik ve özen" ilkesine değinmekte ve bu ilke aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2007; Sayı: 26675):

> *"Meslekî yeterlilik ve özen ilkesi, meslek mensubuna müşteriler veya işverenlere etkin bir hizmet sunmak için gerekli meslekî bilgi ve beceri düzeyine sahip olmak ve hizmet sunarken teknik ve meslekî standartlara uygun olarak özenli davranmak sorumluluğunu getirmektedir. Meslekî yeterlilik iki aşamada ele alınabilir:*
>
> *a) Meslekî yeterliliğin elde edilmesi: Meslekî yeterliliğin elde edilmesi, Kanun'da belirtilen mesleğe giriş şartlarının sağlanmasını gerektirmektedir.*
>
> *b) Meslekî yeterliliğin korunması: meslekî konuların, meslek hayatıyla ilgili ulusal ve uluslararası gelişmelerin sürekli olarak izlenmesini ve anlaşılmasını gerekli kılar. Bu bağlamda, meslek içi eğitim programları meslek mensubunun, meslekî çevrede etkin olarak faaliyette bulunmasına elverişli olanakları sağlar.*
>
> *Meslekî özen, meslekî hizmetlerin yerine getirilmesinde dikkatli, derinlemesine ve zaman esasına göre hareket edilmesini öngörür. Meslek mensubu, kendi otoritesi altında çalışanların da uygun meslekî eğitim almalarını ve gözetim altında tutulmalarını sağlamalıdır."*

3.7.4. Gizlilik

Gizlilik ilkesine göre; muhasebe meslek mensupları, kanuna veya mesleki bir yetkiye dayanan bir zorunluluk veya sorumluluk ya da hizmet verdiği kişi veya firmanın izni olmadığı müddetçe, mesleki faaliyetlerinden veya ilişkilerden dolayı müşterisiyle veya çalıştığı firmayla alakalı elde ettiği mahrem bilgileri şahsi veya üçüncü tarafların menfaatine yönelik kasten veya kasıtlı olmadan ifşa etmemelidir (TÜRMOB, 2014a: 27-28).

Bu ilke "Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik"in 12, 13, 14 ve 15. maddelerinde aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2007; Sayı: 26675):

> *"Gizlilik ilkesi, meslek mensubuna müşterisi ya da işveren ile ilgili edindiği bilgilerin gizliliğini koruma sorumluluğu yüklemektedir. Bu ilke uyarınca meslek mensubunun;*
>
> *a) Yasal veya meslekî bir açıklama zorunluluğu ya da yetkisi olmadıkça veya yetkili makam bilgiyi açıklama yetkisi vermedikçe meslekî ilişkisi sonucu elde edilmiş bilgiyi müşteri veya işveren dışındaki kişilere açıklamaması,*
>
> *b) Meslekî ilişkisi sonucu elde edilen gizli bilgiyi kişisel çıkar uğruna ya da üçüncü kişilerin yararına kullanmaması ya da kullanıyor izlenimi bırakmaması gerekmektedir.*

Meslek mensubunun gizlilik sorumluluğu müşteri ya da işveren ile ilişkisi sona erdiği zaman bile devam eder. Meslek mensubu, kendi kontrolü altında çalışan elemanların ve danışmanlık veya tavsiye hizmeti aldığı diğer meslek mensuplarının veya üçüncü kişilerin gizlilik ilkesinin gereklerine saygı göstermelerini sağlamakla yükümlüdür.

Meslek mensubunun aşağıda belirtilen koşulların varlığı durumunda, sahip olduğu gizli bilgileri açıklaması gerekli veya uygun olabilir:

a) Kanun veya müşteri ya da işveren izni ile yapılan açıklama,

b) Kanun gereği açıklama istenilmesi. Kanun gereği yapılacak açıklamalar verilebilecek örnekler şunlar olabilir:

- *Yasal süreç esnasında belge veya diğer kanıtları sağlamak amacıyla açıklama yapmak,*
- *Kanuna aykırı bir durumu ortaya çıkarmak için ilgili kamu otoritesine açıklama yapmak,*

c) Kanunun yasaklanmadığı hallerde, meslekî bir görev ya da hak dâhilinde açıklama yapmak.

- *Bir meslek odasının veya meslek örgütünün kalite raporuna veri sağlamak.*
- *Bir meslek odasının, meslek örgütünün veya düzenleyici bir organın yürüttüğü araştırma veya soruşturmaya veri sağlamak.*
- *Yasal bir süreçte meslek mensubunun meslekî çıkarlarını korumak amacıyla açıklama yapması.*
- *Muhasebe ve/veya denetim standartlarını ve etik gerekliliklerini karşılamak amacıyla açıklama yapmak.*

Gizli bir bilgiyi açıklama kararı verecek bir meslek mensubunun aşağıdaki noktaları dikkate alması gereklidir:

a) Bir bilginin müşterinin veya işverenin onayı dâhilinde açıklanması durumunda ilgili tüm tarafların (üçüncü kişi ve gruplar da dâhil olmak üzere) çıkarlarının zarar görüp görmeyeceği,

b) Açıklanacak bilgilerin tamamının uygun ve doğrulanmış bilgiler olup olmadığı (koşullar gereği meslek mensubu tamamlanmamış veya doğrulanmamış bilgilere sahip ise açıklamanın kapsamı hakkında meslekî yargısını kullanmalıdır).

c) Bilginin kime ve hangi yöntemle verileceği (meslek mensubunun, bilginin verileceği grubun ya da kişinin doğru grup veya kişi olduğu konusunda tatmin olması gereklidir).”

3.7.5. Mesleki davranış

Mesleki davranış ilkesine göre, meslek mensupları kanunlara ve yasal düzenlemelere uymalı, mesleğe kötü şöhret kazandırabilecek eylemlerden uzak durmalıdır. Meslek mensubu daha fazla müşteri çekmek adına kendi reklamını yaparken kendi niteliklerini ya da tecrübelerini müşterilerine abartılı bir şekilde sunmamalı, diğer meslek mensuplarıyla kıyas yaparken de kötüleyici ve mesnetsiz iddialarda bulunmamalıdır (TÜRMOB, 2014a: 29).

Bu ilke "Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik"in 12, 13, 14 ve 15. maddelerinde aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2007; Sayı: 26675):

> *"Meslekî davranış ilkesi, meslek mensuplarına, mesleğin itibarını zedeleyecek davranışlardan kaçınma ve ilgili kanun ve düzenlemelere uyma yükümlülüğünü getirmektedir. Mesleğin itibarını zedeleyecek davranışlar tüm gerekli bilgilere sahip üçüncü kişi ya da grup tarafından da, mesleğin adını olumsuz etkileyeceği düşünülen davranışları kapsar.*
>
> *Meslek mensubu kendisinin ve işinin tanıtımını yaparken mesleğe zarar vermemelidir. Meslek mensubu;*
>
> *a) Dürüst ve güvenilir olmalı;*
>
> *b) Sunduğu hizmetler, sahip olduğu özellik ve iş tecrübeleri ile ilgili abartılı iddialarda bulunmamalı;*
>
> *c) Diğer meslek mensuplarına yönelik doğrulanmamış karşılaştırmalar ve küçültücü göndermeler (atıflar) yapmamalıdır."*

3.8. Muhasebede Etik Eğitimi Kavramı, Amacı

3.8.1. Etik eğitimi, muhasebe etik eğitiminin önemi ve amacı

Muhasebe eğitiminin tanımı Daştan (2011)'a göre şu şekildedir (Daştan, 2011: 191):

> *"Muhasebe eğitimi; işletme kararlarına yararlı bilgilerin saptanması, toplanması, ölçülmesi, işlenmesi, doğruluğunun denetlenmesi, raporlar halinde özetlenmesi ve raporlanan bilgilerin karar alma aşamalarında nasıl kullanılacağı konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi ve bu bilgilerin uygulanması konusunda öğrenci yeteneğinin geliştirilmesi sürecidir. Gerek teorik olarak muhasebe temel kavram, ilke ve standartlarının gerekse yöntem ve uygulamalarının öğrenciye kazandırılması, öğrencilerce bilginin oluşturulması, ölçümlenmesi ve en önemlisi analiz edilerek karar almada kullanılmasının sağlanması muhasebe eğitiminin temel amacını oluşturur."*

Muhasebe meslek mensupları firmaya dair finansal bilgilerin sağlıklı, objektif, nitelikli ve tam bir biçimde sunulmasını sağlama hususunda önemli bir konumdadır. Dolayısıyla bu görevleri layıkıyla yerine getirebilecek meslek mensuplarına duyulan ihtiyaç sebebiyle muhasebe öğrencilerinin mesleki bilgi ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi önemli olmaktadır. Burada öğrencilerin kaliteli bir muhasebe eğitimi almaları belirleyici bir unsurdur. "Bu çerçevede kaliteli eğitim, kaliteli muhasebeci, kaliteli muhasebe bilgisi ve etkin işletme kararı muhasebe eğitiminin önemi olarak ortaya çıkmaktadır" (Daştan, 2011: 183).

Eğitim sayesinde bireylerin ahlaki olarak gelişim gösterebileceği fikrine dayanarak verilmekte olan etik eğitiminin kişilere empati kurma, yapıp ettiklerinden dolayı başkalarına karşı sorumluluk hissetme ve kendi çıkarlarının yanında bunu da aşkın bir vaziyette olan toplumsal çıkarları hesaba katma gibi insani değerler kazandırması beklenmekte ve amaçlanmaktadır. Etik eğitimi üç amacın gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Altuk, 2006: 18):

1) Etik eğitimi, kişilere karar verme aşamasında etik bir boyut olduğunu idrak etmelerini sağlar,

2) Etik eğitimi, bireylerin kişisel, örgütsel ve başkalarına ait değerleri anlamalarına yardım eder,

3) Etik eğitimi, bireylerin değerlerin iş yaşamındaki etkilerini tartmaları konusunda yardımcı olur.

Etik eğitiminden umulan neticelerin alınması için bu eğitimin; bireyi özgürleştiren, kültürel farklılıkları ve gelişmeleri dikkate alabilen ve ayrıca yaşam boyu öğrenme anlayışı çerçevesinde verilmesi gerekir. Bu bağlamda; bilimsel ve eleştirel düşünme - değerlendirme kabiliyeti gelişmiş, etki altında kalmadan tamamen özgür iradesiyle kendi kararlarını verebilecek olgunluğa ulaşmış, ön yargıdan kurtulmuş, sorgulayan, sorumluluklarının farkında, kendini bilgi, görgü ve kültürce zenginleştirebilmiş ve eğitebilmiş fertlerin yetiştirilmesi etik eğitiminin gayesi olmalıdır (Karababa vd., 2004: 9).

Etik eğitiminin bir diğer amacının ise, geleceğin muhasebe meslek mensubu adaylarının veya halihazırda profesyonel olarak faaliyet göstermekte olan meslek mensuplarının etik zorunluluklar ve kişisel sorumluluklar arasında kaldıkları etik ikilemlerle baş edebilmek için etik konuların tanımlanması ve analiz edilmesi ile ilgili öğrencilere yetenek kazandırılması ve etik muhakeme açısından öğrencilere cesaret aşılanması olduğu da söylenebilir. Ayrıca etik eğitiminin, net olmayan veya birbiriyle çelişkileri olan faaliyetler arasında yapılacak tercihlerin ahlaki sonuçlarının neler olabileceği hususunun değerlendirilmesini de içermesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir (Daştan, 2009: 286).

3.8.2. Muhasebe camiasının etik eğitimine dair yaklaşımları ve ilgisizlikleri

Bazı akademisyenler, ders esnasında ahlaki konulardan bahsetmek ve sınıfta öğrencilerle tartışarak konuyu işlemek konusunda isteksiz davranabilmektedir. Buna sebep olarak, bu konuyla ilgili eğitim almamış olmaları veya ahlaki ikilemler ve durumlar hakkında kesin yargılara ulaşamamaları gösterilebilir. Bazı kişiler ahlak-etik konusunun bu konuda özel olarak eğitilmiş eğitimciler tarafından dini bir bakış açısı veya genel ahlak çerçevesinde öğretilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Fakat diğer taraftan, doksanlı yılların başında Hong Kong ve Avustralya'da faaliyette bulunan meslek mensupları üzerine yapılan çalışmalar, fertlerin ahlaki davranışlarına etki eden önemli unsurların aileden alınan terbiye, yaşıtlarının hareketleri ve üniversite eğitimi gibi unsurlar olduğunu ortaya çıkarmıştır (Altuk, 2006: 14).

Konuyla ilgili bir diğer yaklaşıma göre, üniversite öğrencilerinin yaş itibariyle yetişkin birer fert olarak kendi doğrularını ve ahlaki değerlerini çoktan oluşturmuş bir durumda olduklarından etik-ahlaki sorunlara ilişkin konuların tartışılmasının konuya ilişkin sorunların çözümü ve öğrencilerde hâlihazırda oturmuş vaziyette olan mevcut değerlerin değişimini sağlamaktan uzak olduğu savunulmaktadır. Oysa Kohlberg'in araştırmasında elde ettiği bulgularda, kolej veya üniversite seviyesindeki öğrencilerde, ahlaki-etik değerlerin ve ahlaki-etik sorunlara nasıl yaklaşmaları gerektiği bilincinin yeterince olgunlaşmadığını ve eğitim sayesinde bu bilincin ve farkındalığın daha da geliştirilebileceği ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, öğrencilerin günlük hayatta karşı karşıya kalabilecekleri problemlerden haberdar olmalarının ilgili meslek kuruluşları tarafından yayımlanmış etik kuralları hakkında yeterli seviyede bilgi sahibi olmaları sayesinde mümkün olabileceğini iddia etmektedir (Langenderfer, Rockness, 1989: 62).

Bir başka yaklaşımda ise; ahlak, fertlerin kendi oluşturdukları değer yargılarıyla alakalı olup eğitimciler bireylerin kendi oluşturdukları değer yargılarını etkilememeli veya değiştirmemelidir. Fakat bu görüşe karşı olanlar ise toplumun normal bireylerden beklediği ahlaki davranış ve eylemlerin daha fazlasını - doğal olarak tıpkı diğer mesleklerden bekledikleri gibi - muhasebe meslek mensuplarından da beklediklerini karşı argüman olarak kullanmaktadır (Altuk, 2006: 14).

Beklentiler ve mesleki değerler, meslek mensuplarının karar alma sürecindeki önemli unsurlardır. Bu sebepten, muhasebe etik eğitimi sürecinde öğrencilerin - ortaya çıkan belirsiz durumları çözüme kavuşturmada - muhakeme kabiliyetlerinin zamanla gelişebileceği ve ahlaki problemlerin çözümünde daha fazla özen göstermeyi öğrenebilecekleri konusu tartışılmaktadır (Langenderfer ve Rockness, 1989: 63).

3.8.3. Etik eğitiminde karşılaşılan ikilemler

3.8.3.1. Pratiğe yönelik – teorik eğitim ikilemi

Burada ortaya çıkan ikilem etiğin üniversitelerde nasıl veya hangi derste anlatılması gerektiği konusundadır. "Etik eğitimi sadece başlı başına bağımsız bir ders olarak mı verilmeli yoksa var olan bir dersin içinde bir konu olarak mı işlenmeli?" sorusuna cevap aranmaktadır (Langenderfer, Rockness, 1989: 60).

Üniversitelerde anlatılan etik derslerinde konular genel olarak teorik bir kapsamda ve bir meslek mensubunun gündelik iş hayatında karşılaşabileceği sorunlara fazla dokunmadan yani pratiğe yönelik olmayan bir biçimde işlenmektedir. Halbuki meslek mensupları değişimin baş döndüren bir hızda olduğu günümüz iş dünyasında faaliyet gösterdiklerinden daha pratiğe yönelik konuların eğitim müfredatına yerleştirilmesinin faydalı olacağı gözükmektedir (Altuk, 2006: 13).

3.8.3.2. Yasa – etik ikilemi

Günümüz post-modern çağda yaşanan hızlı değişimlere ayak uydurabilmek için kanunlarda hızlı değişiklikler yapılması beklenmekte ancak bu tarz değişikliklerin yapılmasının ve beklentilerin yasalaşmasının özellikle ülkemiz baz alınacak olunursa uzun zaman aldığı görülmektedir. Bu nedenle, bir eylemin veya davranışın gerçekleştiği an itibariyle yasal olmakla birlikte gayri ahlaki olarak algılanabilecek bazı davranış veya eylemler her zaman olacaktır. Buradaki ikilemde cevaplanması gereken soru "Etik olan herhangi bir eylem aynı zamanda yasal mıdır veya yasal bir eylem aynı zamanda etik midir?" şeklindedir. Bazıları -

biraz kolaycı bir yaklaşım sergileyerek - kanuni olan durumun etik olduğu ve etik olanın da kanuni olduğu yorumumda bulunarak bu ikilemden sıyrılmaktadır (Langenderfer, Rockness, 1989: 60).

Bazı davranışlar ve eylemler kanunlara uygun olmasa bile bazı kimseler tarafından ahlaki olarak kabul edilebilmektedir. Bundan dolayı bazı zamanlarda kanunlarda yer alan emirler ideal olan davranış olmayabilmekte veya insanların beklentilerine uygun olmayabilmektedir. Bu yüzden etik öğretiminde okullar sadece yasal yükümlülükleri değil buna ilaveten etik olarak kabullenilen davranışları da müfredatlarına katmalıdır (Altuk, 2006: 13).

3.8.4. Ülkemizde muhasebe meslek etiği eğitimi ve bununla ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan düzenlemeler

3.8.4.1. Ülkemizde muhasebe meslek etiği eğitimi ve kapsamı

Etik eğitiminde öğrencilerin ahlaki motivasyonlarının artırılması önemlidir. Bunun için de öğrenciler; iyi davranışlar sergilemeleri ve meslekleriyle gurur duymaları gerektiği hususunda yüreklendirilmeli, öğrencilere ahlaki erdemler aşılanmalı ve bu erdemlerin aşılanmasında yardımcı olarak muhasebeyle alakalı örnek kimselerin kullanılması faydalı gözükmektedir (Armstrong, Ketz, Owsen, 2003: 1-16). Etik eğitimi, öğrencilere ahlaki davranışlar sergilemesi hususunda motive etme ve onlara erdemler kazandırabilmeye yönelik bir biçimde verilmelidir (Melé, 2005: 97-109).

Muhasebede etik eğitiminin sınıf ortamında öğrencilerle erdemler hakkında tartışmaların yapılmasını da içermesi gerekmektedir. Eğitimcilerin sınıfa profesyonel meslek mensuplarını da davet ederek onların erdemler konusunda tecrübelerine dair sınıf ortamında tartışmalar yapılması faydalı olacaktır. Ayrıca vaka çalışmaları, beraber öğrenme teknikleri, rol yapma gibi yöntemler öğrencilere gerçek hayatta karşılaşabilecekleri durumlarda erdemli bir şekilde nasıl davranmaları gerektiğini öğretebilecek ve gelecekte birer meslek mensubu olacak öğrencilere yol gösterme bakımından faydalı olabilecektir (Mintz, 1995: 247-269).

Muhasebe meslek mensuplarının küreselleşme olgusunun da etkisiyle dünyadaki diğer meslek mensupları ile daha sıkı irtibat kurmalarından dolayı yerel muhasebe uygulamalarının dünya ile paralel hale getirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla dünyadaki bütün ülkelerin muhasebe uygulamalarında, yerel ve kültürel farklılıklardan dolayı bütün uygulamalarda olmasa da genel manada, standartlaşmaya doğru kaydığı da görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ne üyelik yönündeki uzun yıllardır süregelen çabaları ve bu uğurda pek çok alanda gerçekleştirdiği reformlara paralel olarak meslek etiği konusunda da gelişmiş ülkelerdeki meslek ahlakı ile ilgili yaklaşımları ve uygulamaları takip etmesi ve pratiğe taşıması gerektiğinin akla ve mantığa uygun bir çıkarım olduğu söylenebilir. Türkiye'de muhasebede etik eğitiminin dünyanın diğer ülkelerinde de olduğu gibi araştırma açısından bakir ve gelişmekte olan bir alan olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'deki üniversitelerde işletme bölümlerinde ve muhasebe programlarında ders programına ilişkin herhangi bir standart bulunmamakta olup genellikle öğretim elemanlarının ilgi duydukları konulara ve geleneksel derslere yer verilmektedir. Etik konusunun Türkiye'de birçok üniversite tarafından ders programlarına eklenmesine rağmen müfredata spesifik olarak "muhasebe etiği"nin eklenmesi hususunda ise üniversitelerin fazla rağbet göstermediği olgusu da göze çarpmaktadır (Soylu, 2010: 74).

Muhasebede etik eğitiminin nasıl verilmesi gerektiğine dair, muhasebe eğitimine ilişkin güncel gelişmelerin, karşılaşılan sorunların tartışıldığı önemli etkinliklerden biri olan ve muhasebe alanında eğitim veren akademisyenlerin ve konuya ilgi duyanların katıldığı Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu 1979 yılından beri hemen hemen her yıl düzenlenmektedir. 2005 - 2015 yılları arasında düzenlenen sempozyumlarda öncelikli olarak değinilen konular ise:

- Muhasebede alanındaki güncel gelişmeler,
- Uluslararası muhasebe standartları,
- Globalleşme,
- İşletme beklentileri ve dijital çağda muhasebe, gibi konular olmuştur.

Ülkemizdeki köklü üniversitelerin ev sahibi olduğu bu sempozyumlarda sunulan çeşitli bildirilere göz atıldığında, muhasebe eğitiminin çağa ayak uyduracak şekilde yenilenmesi; teknolojik gelişmelere uygun ve uluslararası düzeydeki standartlarla uyumlu bir şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Apak, vd., 2016: 169-170).

Muhasebe eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak muhasebe eğitiminin nasıl yapılması gerektiği; neyin, ne zaman öğretilmesi gerektiği ve eğitim-öğretimin kimin tarafından hangi araçlar kullanılarak ve hangi usullere göre verilmesiyle alakalı konular irdelenmektedir. Bu alanda öncü nitelikte olan çalışmalardan birisi Aysan (1979) tarafından yapılan "Türkiye'de Muhasebe Eğitimi Nasıl Yapılmalıdır?" isimli çalışmadır. Aysan (1979)'a göre muhasebe eğitiminin amacı aşağıda belirtildiği şekildedir (Daştan, 2009: 299):

> *"Öğrencinin işletme kararlarına yararlı bilgilerin saptanması, toplanması, ölçülmesi, işlenmesi, kaydedilmesi, doğruluğunun denetlenmesi, kolay anlaşılır raporlar içinde özetlenmesi, incelenmesi ve incelenmesinden çıkarılan sonuçların karar almada kullanılması konusunda bilgilendirilmesi ve bu bilgilerin kullanılması için öğrenci yeteneğinin geliştirilmesi."*

Ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarında; ön lisanstan başlayıp doktora seviyesine kadar verilmekte olan muhasebe meslek etiği eğitimi yetersiz bir seviyededir. Zira meslek etiği eğitimi muhasebe derslerinin içinde bir bölüm olarak verilmekte yani ayrı bir ders olarak okutulmamaktadır. Üstelik ders kitaplarının da içinde muhasebe etik eğitimine yeterince yer verilmemektedir. Bu sebepten öncelikle, ülkemizde muhasebe etik eğitimi için muhasebe eğitim sistemi uluslararası muhasebe standartlarına uygun bir şekilde yeniden düzenlenmelidir. Sonra ise bu eğitimi verecek olan eğitimcilerin yetiştirilmesi ve bu eğitimcilere nitelikli bir eğitim verebilmeleri adına gereken öğretim materyalleri sağlanmalıdır (Uçma, 2007: 70).

Bu görüşü destekler mahiyette olan ve Fisher, Blanthorne, Kovar (2005) tarafından yapılan çalışmadan elde edilen bulgulardan muhasebe eğitimi verenlerin etik konusunun eğitim müfredatının bir parçası olması gerektiği konusunda hem fikir vaziyette oldukları ama bunu yeterli bulmadıkları görülmektedir. Sadece her bir dersin içeriğine bazı bölümler eklenmesinin yetmeyeceği başlı başına müstakil bir ders olarak da öğretilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Ayrıca muhasebe eğitmenlerinin verilecek bu eğitimin teorik bir eğitimden ziyade daha uygulamaya dönük bir şekilde verilmesi ve bu bağlamda vaka çalışmalarına ağırlık verilmesi

gerektiği yönünde görüş bildirdikleri de araştırmadan elde edilen bulgulardan biridir (Fisher, Blanthorne, Kovar, 2005: 1-23).

Yine bu görüşü destekleyen bir diğer araştırma olan Kisielnicki-Hubler (2008) tarafından 1999'dan 2004'e kadar oluşan 5 yıllık arşiv verileri taranarak yapılan çalışmadan da elde edilen bulgulardan hareketle, etik dersinin muhasebe müfredatında sadece denetim dersinin içerisinde vaka çalışması olarak sıkışıp kalmasından ziyade başlı başına ayrı bir ders olarak okutulması gerektiği görülmüştür.

Gerek ulusal gerekse de uluslararası pek çok çalışmada muhasebe eğitiminin mesleki etik eğitimini de kapsaması gerektiği sıklıkla belirtilmektedir. Muhasebe meslek mensubu olmaya aday öğrencilerin yetiştirilmesinde etik eğitiminin gerekliliği hususunda Loeb'in 1988 yılında yaptığı çalışmasında, muhasebe etik eğitiminin öğrencilere belli nitelikleri kazandırması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu niteliklerden bazıları (Özer, 2017: 51-52);

- Muhasebe eğitimi ve etik hakkındaki konuların birbiriyle ilişkisini kurabilme,
- Etik vurgu gerektirebilecek konuları tanıyabilme,
- Etik mecburiyet veya sorumluluklarla alakalı hassasiyet geliştirebilme,
- Etik çatışmalarla ve ikilemlerle nasıl baş edebileceğini bilme, şeklinde ifade edilebilir.

Etik eğitimine muhasebe eğitimi içinde yer verilmesi gerektiği düşüncesini destekleyen başka bir araştırma olan Armstrong (1993)'un yaptığı çalışmadan, etik konusunun hem başlı başına müstakil bir ders olarak hem de diğer muhasebe derslerinin içerisinde işlenmesi gerektiğinin faydalı olacağı ileri sürülmektedir. Araştırmacı "sandviç yaklaşımı" diye tabir ettiği bir yaklaşım şeklinde etik konusunun öğretilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre üniversitede herhangi bir bölümde önce etik teorisinin derinlemesine bir biçimde anlatıldığı genel bir etik dersi verilmesi; ardından öğrencilerin etik konulara ilişkin hassasiyetinin artırılması, eleştirel düşünme yeteneği kazandırılması, etik muhakemelerinin olgunlaşması ve etik farkındalığının artırılması amacıyla pek çok değişik muhasebe dersinde

öğrencilere etik meselelerle ilgili ev ödevleri verilmesi ve vaka çalışmaları yapılması; bunu müteakiben muhasebe bölümü tarafından etik ve profesyonellik konusunda son bir ders okutulmasının faydalı olacağı öne sürülmektedir. Bu yöntemin işe yarayıp yaramadığına dair öğrenciler dersleri almadan önce ve aldıktan sonra yapılan, öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin ölçüldüğü testlerin sonucunda öğrencilerin olumlu yönde kayda değer bir gelişim gösterdikleri görülmüştür (Armstrong, 1993: 77-92).

Welton, Lagrone, Davis (1994) tarafından lisansüstü öğrencilere etik dersi anlatılmasının ne gibi etkileri olduğunun belirlenmeye çalışıldığı araştırmadan, uygun bir şekilde tasarlanmış eğitim modüllerinin öğrencilerin karar alma aşamalarında konunun etik boyutunu da hesaba katma yeteneği kazanması hususunda kalıcı etkileri olduğu ve öğrencilerin etik muhakeme seviyelerinde yükselme olduğu ortaya çıkmıştır (Welton, Lagrone, Davis, 1994: 35-50).

Aynı görüşteki başka bir araştırma olan Klimek, Wenell (2011) tarafından, öğrencilere etik konusunun diğer muhasebe derslerinin içerisine yerleştirilmiş bir biçimde verilmesi yerine ayrı bir ders olarak verilmesinin öğrencilerin etik muhakeme kabiliyetlerine olumlu etkisi olup olmadığına dair yapılan bu araştırmada öğrencilerin etik muhakeme seviyeleri değerlerin belirlenmesi testi (DIT) kullanılarak ölçülmüştür. Testin sonucunda etik konusunu diğer muhasebe derslerinin içerisinde görmek yerine başlı başına müstakil bir ders olarak alanların diğerlerine göre etik muhakeme yeteneklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Klimek, Wenell, 2011: 107-117).

Bu görüşü savunan bir diğer çalışma olan, Martinov-Bennie, Mladenovic (2015) tarafından; etik eğitimi hususunda başlı başına bir sistem kurulması şeklinde müfredata etik dersi eklenmesi ile genel kapsamlı olarak derslere ünite şeklinde eklenen etik konusunun öğrencilerin etik hassasiyetlerine ve yargılarına etkilerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın sonucunda, başlı başına ayrı bir sistem olarak eklenen etik derslerinin öğrencilerin sadece etik hassasiyetlerini artırmakla kalmayıp aynı zamanda etik yargılarını da olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Fakat burada öğrencilerin etik yargılarını olumlu yönde etkileme ve etik hassasiyetlerini artırma konusunda derslere ünite şeklinde eklenen etik dersleri öğrencilerin

etik hassasiyetlerini artırma konusunda başlatıcı bir etki göstermekle birlikte öğrencileri bu konuda asıl geliştiren yöntemin başlı başına bir ders olarak etik dersinin eklenmesi olduğu sonucuna varılmaktadır (Martinov-Bennie, Mladenovic 2015: 189-200). Erol-Fidan ve Subaşı (2014) tarafından yapılan çalışmadan elde edilen bulgularda, staj yapmakta olan muhasebeci adaylarının mesleki etik kuralları hakkında yeterli seviyede bilgi sahibi olmadıkları ve bu konuda bilhassa pratiğe dönük bir eğitimden geçmelerinin faydalı olacağı ortaya çıkmıştır (Erol-Fidan, Subaşı, 2014: 128). Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, etik eğitiminin faydalı olduğuna dair literatürdeki pek çok çalışmaya yer verilmiştir.

3.8.4.2. Ülkemizde muhasebe meslek etiği eğitimi ile ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan düzenlemeler

- **Devlet tarafından yapılan düzenlemeler**

Muhasebe etik ilkeleriyle ilgili Türkiye'de ilk adım 1989'da 3568 sayılı "Serbest Muhasebeci Malî Müşavirlik ve Yeminli Malî Müşavirlik Kanunu"nun yayınlanmasıyla atılmıştır. Sonrasında ise 03.01.1990 tarih ve 20391 sayıyla resmi gazetede yayınlanan "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" ile muhasebe meslek mensuplarının mesleki anlamda genel standartları oluşturulmuştur. Bu standartlar aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir (Resmi Gazete, 1989, Sayı: 20194; Resmi Gazete, 1990, Sayı: 20391):

- **Madde 4.** Meslek unvanı ile yeterlilik ilkesi
- **Madde 6.** Dürüstlük, güvenilirlik ve tarafsızlık
- **Madde 7.** Sır saklama
- **Madde 8.** Sorumluluk (işletmelere ve meslektaşlara karşı sosyal sorumluluk)
- **Madde 9.** Bağımsızlık
- **Madde 10.** Haksız rekabet
- **Madde 42.** Meslek ve meslek onuru ile bağdaşmayan haller

- **Madde 43.** Ticari faaliyette bulunmama
- **Madde 44.** Hizmet akdi ile çalışmama
- **Madde 45.** Reklam yasağı
- **Madde 46.** En az ücretin karşısında iş kabul edememe.

Muhasebecilik mesleğine ilişkin meslek etiği ve önemiyle alakalı 18 Ekim 2001 tarih ve 24557 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Malî Müşavirlik ve Yeminli Malî Müşavirlik Mesleki Ahlâk Kuralları ile İlgili Mecburî Meslek Kararı" ile mesleğe ilişkin 18 maddeden oluşan genel etik kuralları oluşturulmuştur. Buna göre (Resmi Gazete, 2001, Sayı: 24557):

> - *"Meslek ahlakı ruhsatlı meslek mensuplarının yeterlilik, güvenilirlik, tarafsızlık, bağımsız karar alabilme, kendi kendilerini denetlemelerinin ve dürüstlüğün simgesidir.*
> - *Meslek ahlakı kuralları, bu mesleki kararda tanımlanan meslek ahlakı ve anlayışını benimseyen ruhsatlı meslek mensuplarını yücelttiği gibi alçaltıcı tutum ve davranışlara karşı korur.*
> - *Mesleki ahlak kuralları, moral ve profesyonel davranış standartlarının seviyesini belirlediği gibi cezalandırılması gereken davranış ve tutumların saptanmasında yargıların temelini oluşturur.*
> - *Cezalandırılması gereken davranışlar 3568 sayılı yasanın ilgili maddeleri ve 3568 sayılı yasaya dayanılarak çıkarılan disiplin yönetmeliği ile diğer yönetmeliklere göre meslek odaları, TÜRMOB ve gerektiğinde mahkemeler tarafından ele alınır ve bir yargıya varılır. Bu durumda toplum ruhsatlı meslek mensuplarının (serbest muhasebecilerin, serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin ve yeminli mali müşavirlerin) ve muhasebe meslek şirketlerinin bir yasalarının varlığını ve meslek mensuplarının ahlaki değerlerinin yüceliğini anlar ve meslek hakkında yargıya varır.*
> - *Ahlaki kurallar mesleğin uygulanması sonucunda yüce değerlere sahip meslek mensuplarınca saptandığından mesleğe girmek isteyenler için bir rehber ve meslek mensupları için bir ölçü niteliğindedir."*

Sonra ise 19 Ekim 2007 tarih ve 26675 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik" ile mesleki etik prensipleri oluşturulmuştur. Birinci maddede yönetmeliğin yayımlanmasındaki gaye aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir (Resmi Gazete, 2007, Sayı: 26675):

> *"Tüm üyeleri en üst derecede mesleki bilgiye sahip, sosyal sorumluluk bilinci olan, etik değerlere bağlı, rekabet anlayışı daha kaliteli hizmet sunumu biçiminde oluşmuş, güvenilir ve saygın bir meslek mensupları kitlesi oluşturmak hedefine ulaşmak için muhasebe meslek mensuplarının mesleki ilişkilerde uymaları gereken asgari etik ilkelerini belirlemektir."*

Daha sonra ise "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" olarak adlandırılan yönetmelik 22.5.2015 tarihinde "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" adı verilerek değiştirilmiştir (Resmi Gazete, 2015, Sayı: 29363).

Bu yönetmelikle yapılan düzenlemede; dürüstlük, güvenilirlik, tarafsızlık, bağımsızlık, mesleki özen ve titizliğe ayrıca değinilmesi muhasebe meslek etiğinin oluşması bakımından önemli olsa da bu düzenlemenin uygulayıcılar açısından yeterince yol gösterici nitelikte olduğunu söylemek yine de zor gözükmektedir (Uçma, 2007: 49).

- **Bankacılık düzenleme ve denetleme kurumu tarafından yapılan düzenlemeler**

Bankalar Kanunu kapsamında faaliyetlerini yürütmekte olan bankalar ve özel finans kurumlarının kamuoyuyla paylaştığı finansal tablolarının bağımsız denetimi, BDDK tarafından 01.11.2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik" çerçevesinde gerçekleştirilmekteyken bu yönetmelik yürürlükten kaldırılmış ve daha sonra 02.04.2015 tarih ve 29314 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik" çerçevesinde denetim faaliyetleri gerçekleştirilmeye devam etmiştir. Bu yönetmeliğin birinci bölümünde yönetmeliğe dair amaç, kapsam ve dayanaklar gibi genel hükümler yer almaktayken, ikinci bölümünde ise; bağımsız denetimin tanımı, genel esasları ve çeşitleri, bilgi sistemleri denetimi, bağımsız denetçilerin yetkileri gibi kavramlara değinilmektedir (Resmi Gazete, 2006, Sayı: 26333; Resmi Gazete, 2015, Sayı: 29314).

- **Sermaye piyasası kurulu tarafından yapılan düzenlemeler**

1988 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 2499 sayılı kanunun 16. maddesinde yer alan hükme istinaden bir tebliğ çıkararak Türkiye'de ilk kez denetimle alakalı prensip ve kuralları hukuki bir çerçevede belirlemiştir. 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 16.

maddesi uyarınca yürürlüğe giren “Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetim Hakkında Yönetmelik” gereğince “X Seri nolu Bağımsız Denetleme Kuruluşları ve Denetçilerine İlişkin Genel Esasları Belirleyen Tebliğ” ile bağımsız denetimlerde, bağımsız denetim kuruluşları ve mesleki ahlak prensipleri belirlenmiş ve denetçilerin uyması gereken etik prensipler ve kurallar saptanmıştır. SPK’nın bu doğrultuda yayınlamış olduğu tebliğlerden biri olan “Seri XI 1 nolu Tebliğ”de muhasebenin temel kavramları, muhasebe politikaları ve bu politikaların nasıl uygulanacağına dair kurallar ile finansal tabloların nasıl düzenleneceğine dair prensipler tespit edilmiştir. Bu tebliğin 3 nolu kısmında ise finansal tablolardaki biçim ve esaslar sıralanarak finansal tabloların firmaların; aktiflerini, pasiflerini, finansal ve kar - zarar durumlarını gerçeği yansıtacak bir şekilde hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir (Özer, 2017: 54).

Sermaye Piyasası Kurulu’nun yayınladığı tebliğlerden bir diğeri ise “Seri XI 16 nolu Tebliğ”dir. Bu tebliğde yer alan maddeler “Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları” ile önemli ölçüde uyumlu olup sermaye piyasasında bağımsız denetim konusunu düzenleyen prensip, standart ve esasları belirlemektedir. Bu prensip ve esaslar genel mesleki standartlar başlığı altında düzenlenmiştir. Tebliğde yer alan düzenlemeler (Uçma, 2007: 50):

- Mesleki Yeterlilik İlkesi (Madde 7),
- Mesleki Yeterliliğin Sağlanması ve Geliştirilmesi (Madde 8),
- Hizmet İçi Eğitim ve Refakat Çalışmasının Yapılması (Madde 9),
- Bağımsızlık İlkesi (Madde 10),
- Bağımsızlığı Ortadan Kaldıran Durumlar (Madde 11),
- Mesleki Özen ve Titizlik (Madde 12),
- Ticaret ve Mesleğe Aykırı Faaliyet Yasağı (Madde 13),
- Reklâm Yasağı (Madde 14),
- Sır Saklama Yükümlülüğü (Madde 15),
- Haksız Rekabet (Madde 16).

- **Kamu gözetimi muhasebe ve denetim standartları kurumu tarafından yapılan düzenlemeler**

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) 2 Kasım 2011 tarihinde kamu gözetimi alanında uluslararası gelişmelerin bir gereği olarak, yeni Türk Ticaret Kanunu uyarınca öngörülmekte olan bağımsız denetleme alanını düzenlemek amacıyla, 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş olup Hazine ve Maliye Bakanlığıyla ilişkili, idari özerkliğe sahip bir üst kuruldur. İlk kurulduğunda Başbakanlığa bağlı olsa da 9 Temmuz 2018'den itibaren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinden sonra kurum Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlanmıştır. Kurumun esas amacı, hem yatırımcıların çıkarlarının hem de denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanması hususunda kamu yararının korunması ve güvenilir, karşılaştırılabilir finansal bilgilerin topluma arz edilmesinin sağlanmasıdır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği kriterlerine eşdeğer bir şekilde halka açık şirketlerin, bankalar ve sigorta şirketleri, borçlanma araçları ihraç eden şirketler gibi Türkiye'nin en büyük 10.000 firmasının bağımsız denetim süreçlerinin gözetimi ve incelenmesi görevi yapmaktadır. Kurumun diğer görevleri aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5276/Tanıtım Kitapçığı):

- Bağımsız denetçilerin ve bağımsız denetim alanında faaliyet gösteren kuruluşların yetkilendirilmesi,
- Bağımsız denetim alanında kamu gözetimi vazifesi yapılması ve bu sayede bağımsız denetim alanında kalite, uygulama birliği ve gerekli güvenin sağlanması,
- Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla uyumlu bir şekilde Türkiye Muhasebe Standartlarının (TMS) oluşturulması ve yayımlanması
- Uluslararası Denetim Standartlarıyla uyumlu bir şekilde Türkiye Denetim Standartlarının (TDS) oluşturulması ve yayımlanması.

- **Türkiye serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler odaları birliği (türmob) tarafından yapılan düzenlemeler**

TÜRMOB'un yayımladığı "Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Mesleki Ahlak Kuralları İle İlgili Mecburi Meslek Kararı" meslek mensuplarının uymaları gereken meslek etiği kurallarını düzenlemektedir. Bu karar; "Bu mecburi meslek kararı, yasal gerekleri aşan ölçüde meslek mensuplarının kendilerini kontrol etmeleri amacıyla moral ilkeler sistemini, toplum, müşteriler ve diğer meslek mensuplarıyla ilişkilerde uyulması gereken ve yerine getirilmesi gereken kuralları içerir." şeklinde resmi gazetede yer almaktadır (Resmi Gazete, 2001, Sayı: 24557).

Daha sonra TÜRMOB 27 Mart 2014 tarih ve 28954 sayılı resmi gazete ile "Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ" yayınlamış olup bu tebliğin yayınlanmasındaki gayeyi aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Resmi Gazete, 2014, Sayı: 28954):

> *"Etik öğrenme yönünde isteklilik yaratarak, etik eğitimi ve etik davranış gelişimini sağlamak ve meslek mensupları ile bağlı oldukları meslek odaları arasında etik sözleşmesi imzalanmasının sağlanması için sözleşme öncesinde meslek mensuplarının tabi olacakları etik eğitim usul ve esaslarını belirlemektir."*

Bu tebliğden, etik eğitiminin Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından belirlenen eğitim modülü ve eğitim programına uygun bir biçimde olmak üzere; teorik eğitimin birlik tarafından kurulacak etik eğitimle alakalı internet sitesi üzerinden uzaktan eğitim yoluyla eğitim verilmesi, uygulamalı eğitim konuları için ise meslek odalarında yüz yüze eğitim verilmesi kararı alınmıştır (Resmi Gazete, 2014, Sayı: 28954).

3.8.5. Dünya'da muhasebe meslek etiği eğitimi ve bununla ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan düzenlemeler

Küreselleşmeyle beraber günümüzde iş hayatının çok karmaşıklaşması, teknolojideki baş döndürücü gelişmeler, ticaretin küreselleşmesini de beraberinde getirmiş ve bundan dolayı

muhasebe eğitiminin daha iyi bir hale getirilmesine ve bununla paralel olarak muhasebe etik eğitimine de ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Muhasebe etik eğitimine dair dünyadaki düzenlemelere bakıldığında bu düzenlemelerin ilk olarak ABD'de yapılmaya başlandığı görülmektedir. 1980'li yıllarda ise; muhasebe eğitiminde, gittikçe karmaşıklaşan ve büyüyen muhasebe mesleğine ayak uydurabilmesi için değişiklikler ve güncellemeler yapılması gerektiği düşüncesinin giderek taraftar topladığı görülmeye başlamıştır. Bu sebepten muhasebe derslerinde etik ikilemlerden bahsedilmesi ve öğretilmesi hususunda bazı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Uçma, 2007: 66).

2000'li yıllarda ise dev firmaların (Enron, WorldCom, Global Crossing, Adelphia gibi) adının karıştığı dünya çapında ses getiren muhasebe skandallarının patlak vermesinden dolayı muhasebe mesleğinin halkın gözündeki güvenilirliği büyük yara almıştır. Yaşanan bu olaylardan dolayı da yetkililer çeşitli önlemler almak zorunda kalmışlardır (Rezaee, 2004: 135).

Bu paralelde ABD'de 2002'de SOX (Sarbanes – Oxley) adında bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla denetçilerin bağımsızlığını güçlendirmek, şirketlerin sorumluluklarının ve şirketlerin üst yönetim seviyesinde açıklama sorumluluğunun artırılması ve halka açık işletmelerin finansal raporlama sürecinde kalite ve şeffaflık niteliklerine daha fazla önem verilmesinin amaçlandığı görülmektedir (Uysal, 2004: 21).

3.8.5.1. Dünyadaki üniversitelerin muhasebede etik eğitimine dair yaklaşımları ve sorunları

Muhasebe meslek mensupları, genellikle işletme bölümünden yetiştiklerinden, meslek mensuplarının etik kuralları ihlal eden eylem ve davranışlarının nihayetinde üniversitede alınan eğitimin kalitesiyle yakın alakası olduğundan, üniversiteler ve akademik camia dünyada etik eğitiminin gelişimi konusunda tartışan kurumlar ve kişiler arasında başı çektiklerinden konuya yaklaşımlarının incelenmesinde fayda olduğu söylenebilir. Muhasebede etik eğitimiyle ilgili tartışılmaya devam edilen sorunlardan önemli olan biri ise, pek çok muhasebe hocasının etik konusuna dair ayrıca bir eğitim almadığı olgusudur (Altuk, 2006: 27-28).

1964 yılının Temmuz ayında yayımlanan The Journal of Accountancy dergisinde Grimstad tarafından muhasebe bölümlerinde etik dersi verilmesine ilişkin hazırlık yapılması konusu sorgulanmaya başlamıştır. Fakat 1988'e kadar muhasebe bölümlerinde konuyla alakalı pek bir hazırlık yapılmamıştır. Üniversiteleri muhasebe eğitimi verilmesi konusunda hazırlamak için Amerikan Üniversite Muhasebe Eğitimcileri Derneği (AAA) tarafından oluşturulan komite muhasebe etiği öğretimi konusundaki programları desteklemiştir. Komite tarafından muhasebe eğitimcileri, meslek mensupları ve etik uzmanlarının katıldığı yıllık seminerler yapılmıştır. İlk seminer 1 Mayıs 1989'da Montyale – New Jersey'de, ikincisi 1990 yılı Mayıs ayında Atlanta'da, üçüncüsü 1991 yılı Mayıs ayında San Francisco kentinde ve dördüncüsü ise 1992 yılı Mayıs ayında Bethesda – Maryland 'de düzenlenmiştir. Yapılan bu seminerlerde, odak noktası muhasebe eğitimi veren akademisyenlerin öğrencilere muhasebe etik eğitimi verebilmesi için hazırlanması olan, muhasebe etik eğitimine ilişkin meseleler ele alınmıştır. Bu seminerler etik teorisine kısa bir giriş ve etik boyutları olan olayların öğretilmesindeki yapısal yaklaşımların kapsamı gibi konuları içermekteydi (Loeb, Rockness; 1992: 486).

Her ne kadar dünya genelinde yaşanan son olaylar muhasebe mesleğinde etik davranışın ne derecede gerekli olduğunun ve bundan dolayı da muhasebe eğitiminde etiğe yer verilmesi hususunun çok önemli olduğunun altını kalın çizgilerle çizse de realiteye bakıldığında sınıflarda etik dersine gereken ilginin gösterilmediği de gözlenmektedir. Pricewaterhouse Coopers (2003)'in yaptığı çalışmada "Etik, birçok muhasebe öğrencisinin eğitimiyle aralarında bir bağ bulunmasından çok, onun tamamlayıcı bir parçasıdır..." şeklinde bir yorum bulunmaktadır. Ayrıca etik konusunun kapsamı genel itibariyle denetim derslerinde sadece mesleki kuralların anlatımıyla sınırlı kalmaktadır (Gunz, McCutcheon; 1998: 1146).

Enron skandalının patlak vermesinin ardından ABD'de etik eğitimi müfredatlarda yer almaya başlamış ve işletme bölümlerinde en azından bir saat etik dersi işlenmesi mecburi tutulmaya başlanmıştır. Bu uygulamaya Ulusal Hileli Finansal Raporlama Komisyonu (The National Comission on Fraudulent Financial Reporting - Treadway Commission) gibi birçok organizasyon da destek vermektedir (Altuk, 2006: 30).

Smith ve Brain (1990)'e göre işletme bölümlerindeki eğitimciler, öğrencilere iş dünyasında karşılaşabilecekleri etik çıkmazlara karşı hassasiyet kazandırabilmekte ve serbest piyasa ekonomisinde faaliyet gösteren bireylerin birbirlerine karşı sahip olmaları gereken bazı sorumluluklar ve mecburiyetler konusunda öğrencilere analitik ve daha net bir şekilde düşünebilme yetisi kazandırabilmektedir (Fatt, 1995: 1003).

Alam (1998)'ın Yeni Zelanda'da faaliyet gösteren en büyük firmalara, muhasebe ve işletme müfredatına etik dersinin eklenmesi konusunu destekleyip desteklemedikleri hususunda anket usulüyle yaptığı çalışmada cevap veren firmaların çoğunluğu muhasebe eğitim sisteminin daha geniş kapsamlı ve uygulama temelli olması gerektiği görüşündedir. Ayrıca firmalar; mezunların iletişim yetenekleri, analitik düşünme yetenekleri, eleştirel düşünme, pazarlık yapabilme gibi gerçek hayatta onların başarılı bir kişi olmasını sağlayacak nitelikler kazandırması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca müfredatın öğrencilere etik ve ahlaki değerler konusunda farkındalık kazandıracak şekilde geliştirilmesi gerektiğini ve etik eğitiminde gerçek hayattan alınan örnekler ve vaka çalışmalarının kullanılması gerektiğini de belirtmişlerdir (Alam, 1998: 261-272).

Her ne kadar muhasebede etik eğitimi verilmesinin gerekli olduğu düşüncesine sempatiyle yaklaşan pek çok araştırmacı olsa da bir çok üniversitenin Enron skandalı patlak verene kadar etik konusunu müfredata dahil etmek hususunda gerekli adımları atmadığı görülmektedir. Simse, Nova Southeastern Üniversitesi'ndeki deneyimlerine dayanarak "etiğin müfredattaki yeri" hakkında bir politika geliştirmiş ve bunun için yedi adım belirlemiştir (Bampton, Cowton; 2002: 281):

1. **Adım:** Fakültenin, iş etiğinin önemli olduğuna dair fikir birliği içinde olması,
2. **Adım:** Fakültenin, üniversitelerin iş etiğinin öğretilmesinin gerekli olduğu hususunda fikir birliği içinde olması,
3. **Adım:** Fakültenin, iş etiği eğitimini verecek olanların fakültedeki eğitimcilerden biri olmasının gerekli olduğuna dair fikir birliği içinde olması,
4. **Adım:** Fakültenin, iş etiğine derslerde şu anda nasıl yer verildiğiyle alakalı olarak paylaşımda bulunması,

5. **Adım:** Gönüllülerden, derslerinde iş etiğinin öğretilmesi konusunun biçimlendirilmesinin istenmesi,
6. **Adım:** "Etiğin Müfredattaki Yeri Politikası" bildirisinin yazılması,
7. **Adım:** Fakültenin desteğinin sağlanması.

1982 yılında Hoffman ve Moore'un yaptığı ve 657 yüksekokul ve üniversiteyi kapsayan bir anket çalışmasında; bu okulların yalnızca 317'sinde etiğin ayrı bir ders olarak işlendiği, 48 tanesinin de böyle bir ders koymayı planladıkları, 144'ünün ise bunu düşündükleri ve mesleki etik derslerinin büyük çoğunluğunun 1973 yılından sonra geliştirildiği ortaya çıkmıştır. Wyer (1987) tarafından muhasebe ve denetim derslerinde kullanılan ders kitaplarında etik ve hileli rapor sunma konusuna ne derecede yer verildiğinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmadan; bu konulardan ders kitaplarında çok az bahsedildiği görülmüştür. Bu çalışmadan elde edilen başka bir bulguya göre, muhasebe profesörlerinin etiğe ilişkin ders materyalleri geliştirmek için gereken ölçüde zaman ayırmadıkları müddetçe, muhasebe derslerinde etiğe pek fazla değinilemeyeceği sonucuna varılmıştır (Altuk, 2006: 32).

Bampton ve Cowton (2002)'un İngiltere'de, yönetim muhasebesi alanında çalışan 198 öğretim görevlisi üzerinde etik konusuna derslerinde ne kadar yer verdiğine dair yaptığı araştırmanın sonucunda çok küçük bir azınlığın yönetim muhasebesi dersini anlatırken etik konulara değindiği ortaya çıkmıştır (Bampton, Cowton; 2002: 279). Konu hakkında Loeb ve Bedingfield (1972)'in yaptığı başka bir çalışmadan ise; etik konusuna denetleme dersinin haricinde çok az yer verildiği, hatta denetleme dersinde bile etik konusunun üzerinde yeterince durulmadığı ortaya çıkmıştır (Loeb, Bedingfield; 1972: 813).

3.8.5.2. Muhasebe etiği eğitiminde uluslararası kuruluşlar ve standartlar

Muhasebe ve denetim alanında iş dünyasını sarsan skandallardan sonra gerek üniversiteler bazında gerekse de muhasebe örgütleri – meslek birlikleri bazında etik eğitimine daha fazla önem verilmesi gerektiği gerçeği fark edilmeye ve göze batmaya başlamış olup bu bağlamda muhasebe müfredatında etik konusunu güçlendirmeye yönelik bazı adımlar atılmaya başlanmıştır. Muhasebe Okulları Federasyonu (FSA), Amerikan Üniversite Muhasebe

Eğitimcileri Derneği (AAA) gibi pek çok kuruluş, meslek mensuplarının eğitim süreçlerine etik konuların dahil edilmesine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (McNair, Milam; 1993: 797). Aşağıda bahsi geçen uluslararası kurum ve kuruluşların faaliyetleri ve yaptıkları değişiklikler detaylandırılmıştır.

- **AAA** (Amerikan Üniversite Muhasebe Eğitimcileri Derneği - American Accounting Association): 1916 yılında kurulan Amerikan Muhasebe Birliği, şimdiki adını 1936 yılında almıştır. Muhasebe eğitimi ve araştırmaları konusuna ilgi duyan gönüllülerden oluşan bir kuruluş olan AAA'nın görevi; muhasebe bilgi ve becerisinin yaratılmasını, yaygınlaştırılmasını ve global çapta uygulanmasını sağlamaktır. Profesyonellik ve Etik Komitesi, ders materyalleri hazırlamakta ve eğitimcilerinin bilgi - becerilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Birlik, Etik Araştırma Sempozyumu ile de muhasebe meslek etiği alanındaki akademik araştırmaları da teşvik etmektedir (https://aaahq.org/About).

- IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu): Muhasebe alanında küresel bir organizasyon olan, 130 ülkede 175 üye organizasyonu bünyesinde bulunduran ve yaklaşık 3 milyon meslek mensubunu temsil eden bu kuruluşun amacı; kendine üye organizasyonlarla birlikte muhasebe mesleğinin önemini, değerini, ününü yükseltecek bir şekilde kamunun çıkarını korumak üzere hizmet etmektir. Bu kuruluşun diğer amaçları ise; muhasebe mesleğine uluslararası standartlar getirerek mesleği güçlendirmek, mesleği geleceğe hazırlamak ve mesleğin küresel boyutta sesi olmaktır. (https://www.ifac.org/who-we-are/our-purpose).

Federasyon yayınladığı "Profesyonel Muhasebe Meslek Mensupları İçin Uluslararası Etik Kuralları El Kitabı"nda öncelikle; tüm meslek mensuplarının genel anlamda uymak zorunda olduğu ve yukarıda da değinilen beş etik ilke olan "dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış" ilkelerinden bahsetmiştir. Sonrasında ise bağımlı ve serbest olarak çalışan meslek mensuplarının karşılaşabileceği etik ikilemler ve bu ikilemlerin çözümünde uyması gereken etik standartlara değinmiştir. Bunlar (https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IESBA-Handbook-Code-of-Ethics-2018.pdf);

- Çıkar çatışması,
- Meslek mensubunun bağlı olduğu firmaya ait bilgilerin hazırlanması ve sunumu,
- Yeterli seviyede mesleki bilgiyle faaliyette bulunma,
- Finansal raporlama ve karar vermeyle bağlantılı olan kişisel finansal çıkarlar, tazminat ve teşvikler,
- Hediye ve misafir etme gibi kanun dışı olmayan durumları kapsayan meslek mensubunu ikna edici davranışlar,
- Kanun ve yönetmeliklere uygun bir şekilde hareket etmeme,
- Temel kuralları ihlal etme baskısı,
- Yeni müşteri kabulünde veya var olan müşteriyle değişen şartlarda profesyonellikten ayrılmadan ilişki kurma,
- Ücretler ve diğer çeşit ödemelerde uyulması gereken asgari sınırlar,
- Hizmet verdiği müşterisinin herhangi bir varlığını emanet almama,
- Meslektaşa fikir desteğinde bulunma, şeklinde sıralanmıştır.

- AICPA: Muhasebe etiği ile alakalı başka bir organizasyon ise Amerikan Sertifikalı Serbest Muhasebeciler Birliği (AICPA)'dir. 1887 yılında kurulan birlik; yasama organına, kamuya ve diğer profesyonel organizasyonlara kural koyan, standartları belirleyen ve bir nevi danışma organı gibi kamu yararına sıkı sıkıya bağlı bir biçimde hizmet vermektedir. Bu kuruluş şirketlerin ve diğer kurum ve kuruluşların denetimlerine ilişkin standartlar geliştirmekte, meslek mensuplarına rehberlik edecek eğitim materyalleri üretmekte ve meslek mensuplarının mesleğin teknik ve etik standartlarına uymalarını sağlamak konusunda meslek mensuplarını izlemekte ve bu kurallara uymalarını teşvik etmektedir. Muhasebe meslek etiğine çoğunlukla denetim veya sigorta derslerinde değinilmektedir. Bu materyaller video, web siteleri, çeşitli linkler ve seçilmiş konuşmalar gibi elektronik yollardan ulaşılabilecek kaynaklardan oluşmaktadır. Birliğin üyeleri iş dünyasından, kamu görevlilerine, eğitimcilerden danışmanlık hizmeti veren profesyonellere kadar pek çok alanda faaliyet gösteren meslek mensuplarından oluşmaktadır (https://www.aicpa.org/about.html).

- **IAAER:** Bir diğer önemli kuruluş ise Uluslararası Muhasebe Eğitimi ve Araştırmaları Birliği (International Association for Accounting Education and Research - IAAER)'dir. Kar amacı gütmeyen küresel bir organizasyon olan bu organizasyonun misyonu; muhasebe eğitimi ve araştırmaları konusunda dünya çapında mükemmelliği yakalamak, yüksek kalitedeki ve küresel olarak tanınan muhasebe uygulama standartlarının geliştirilmesi ve korunması amacıyla muhasebe alanında çalışmakta olan akademisyenlerin katkılarını azami seviyeye çıkarmak olarak ifade edilmektedir. Bu misyonu gerçekleştirmek için; uluslararası çapta, akademik araştırmalara dayanan ve objektif muhasebe ve denetim standartlarını oluştururken diğer uluslararası organizasyonlarla, bireysel üyelerle, akademik camiayla ilişki kurmaya çalışmaktadır (https://www.iaaer.org/about/mission-statement).

- **IAESB:** Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu **(**International Accounting Education Standart Board-IAESB), muhasebe eğitimiyle alakalı standartların dünya çapında geliştirilmesini sağlamak için kılavuz geliştiren bir kuruluştur. Bu kuruluş; meslek mensuplarına verilen mesleki eğitimin içerik ve kapsamı ile eğitim, staj, mesleki yeterliliğin test edilmesinden oluşan akreditasyonla ilgili faaliyetlere odaklanmaktadır. Bu kurulun faaliyetleri Kamu Yararı Gözetim Kurulu (Public Interest Oversight Board - PIOB)'nun gözetimi altında yapılmaktadır. IAESB, Uluslararası Eğitim Standartları (IES) çıkarmaktadır. İlaveten, üye kuruluşların bu standartları uygulamalarında yardımcı olacak Uluslararası Eğitim Uygulama Bildirimleri (IEPS) bilgi raporları da yayınlamaktadır (TÜRMOB Faaliyet Raporu, 2014b: 2):

IES 1: Muhasebe Mesleği Eğitimi Programına Giriş Şartları

IES 2: Muhasebe Mesleği Eğitim Programlarının İçeriği

IES 3: Mesleki Beceriler ve Genel Eğitim

IES 4: Mesleki Değerler, Etik Kurallar ve Davranışlar

IES 5: Staj Şartları

IES 6: Mesleki Yetenekler ve Yeterliliğin Değerlendirilmesi

IES 7: Sürekli Mesleki Gelişim: Yaşam Boyu Öğrenme ve Mesleki Yeterliliğin Sürekli Gelişimi Programı

IES 8: Denetçiler için Yeterlilik Şartları

IEPS 1: Mesleki Değerler, Etik ve Tutumları Geliştirme ve Devam Ettirme Yaklaşımları

IEPS 2: Muhasebe Meslek Mensupları için Bilgi Teknolojisi

IEPS 3: Staj Şartları- Muhasebe Meslek Mensupları İçin İlk Mesleki Gelişim.

Bu kuruluş IES vasıtasıyla muhasebe meslek mensuplarının eğitim, öğretim ve stajlarına ilişkin düzenlemeler yaparak mesleği daha yüksek bir seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu standartlar; mesleki yeterlilik sınavında uyulması gereken şartlar, sınavın nasıl yapılması gerektiği ve sonra alınması gereken eğitimler vb. gibi düzenlemeleri kapsamaktadır (Özer, 2017: 37).

3.9. Etik Eğitimcisi Profili ve Muhasebe Mesleki Etik Eğitimi Metotları

Ülkelerin ekonomik gelişim sağlamak ve bu gelişimi sürdürmek bağlamında gösterdikleri çabalara paralel olarak ülke refahını artırmayı sağlayacak etmenlerle ilgili işletmelerin, muhasebe meslek örgütlerinin ve akademik camianın yaptıkları araştırmalar sonucunda meslek ahlakının önemini fark etmelerinin bu alana olan ilginin giderek artmasına sebep olduğu görülmektedir. Bu konuda dünyanın geri kalanına benzer bir eğilimin Türkiye'de de olduğu ve yabancı yatırımcıyı çekmek için diğer ülkelerin meslek etiği alanında yaptığı düzenlemelerin ülkemizde de yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Endüstrileşme sürecini başarılı bir biçimde yürüten ülkelere bakıldığında meslek etiğinin bu sürecin başarılı bir şekilde ilerlemesi hususunda bir katalizör vazifesi gördüğünü söylemek yanlış gözükmemektedir. Zira meslek etiği firmanın verimliliğini ve karlılığını artırmakta ve dolayısıyla firmaya sadece soyut kazançlar getirmemektedir (Kardeş-Selimoğlu, 1997: 153).

3.9.1. Muhasebe etiği eğitimcisinin profili

3.9.1.1. İdeal etik eğitimcisinin profili

Etik eğitimi sürecinin sonucunda hedeflenen noktaya ulaşmada bilimsel ve akılcı yöntemlerin rehberliğinde etik değerlere sahip çıkılmasının çok gerekli olduğu görülmektedir. Eğitimcilerin öğrencileri salt teknik detaylara boğmaktan kaçınmasının aynı zamanda öğrencilere eleştirel düşünme yeteneği kazandırmasının, öğrenme ve bilgiye ulaşma usullerini göstermesinin tabiri caizse onlara balık vermek yerine balık tutmayı öğretmesinin ve meslek etiğine gereken önemi göstermesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Başka bir deyişle, bu eğitim sürecinin sonunda, eğitimi alan kişi kendisine verilen bilgiyle yetinmeyip olaylara ve olgulara eleştirel, kuşkucu bir gözle bakabilmeyi öğrenmiş olmalıdır (Daştan, 2009: 286).

Etik derslerini anlatan eğitimciler de etik eğitiminden geçmelidirler. Eğitimcilerin konunun öğretimini ilgi çekici ve etkili bir hale getirebilecek eğitim yöntemlerini kullanma konusunda eğitilmeleri önemli görünmektedir. İnteraktif öğrenme, grup öğrenme, vaka çalışmaları, rol yapma tekniği, literatür taraması ve filmler gibi yöntemler öğrencilerin etik konusuna ilişkin daha çok şey öğrenme konusunda ilgilerini sürdürme konusunda işe yarayabilecek yöntemlerdir. Ayrıca etik eğitimi güncelliğini koruyacak bir şekilde verilmelidir (Kannaiah, Kumar, 2009: 92-93).

Muhasebe mesleki etik eğitimi verilirken etik kuralların düz bir şekilde anlatılması yetmemekte olup bununla birlikte ders esnasında güncel dava konularının da işlenmesi ve açıklanması da gerektiğinden eğitimcinin muhasebe bilgisine ek olarak hukuk bilgisine de sahip olması gerekmektedir. Hile ve etik konularının aşağıda belirtilen alanlarda birikimi olmayan bir eğitimci tarafından anlatılmasının kolay olmayacağından hareketle bu alanda çalışacak bir eğitimcinin şu konulara dair iyi bir altyapıya sahip olması gerekli gözükmektedir (Altuk, 2006: 50):

- Muhasebe,
- Etik felsefesi
- Ağır ceza,

• Muhasebe ve mali hukuk,

• Bilişsel psikoloji.

3.9.1.2. Günümüzde etik eğitimcisinin profili

Genel olarak dünyada özelde de Türkiye açısından muhasebe etiği eğitimini kimin vermesi gerektiği hususu tam olarak açığa kavuşmamıştır. Bu eğitimin bir muhasebeci mi yoksa bir felsefeci tarafından mı verilmesi konusunda tartışmalar devam etmekle birlikte, bu eğitimi verecek olan eğitimcilerin hem muhasebe konusunda belli bir altyapıya sahip olması hem de etik konusunda eğitim almış kişilerden oluşması faydalı olacaktır. Günümüzde muhasebede etik eğitimi konusu genelde muhasebe kökenli olan akademisyenlerce anlatılmaktadır. Fakat muhasebede etik eğitiminin bir muhasebeci tarafından mı yoksa felsefeci ya da bir hukukçu tarafından mı verilmesi gerektiği hususu henüz açıklığa kavuşmamıştır (Altuk, 2006: 49-50).

3.9.2. Muhasebe mesleki etik eğitimi metotları

Muhasebe meslek etiği eğitiminde öğrencilere etik kavramının öğretilmekle kalınmayıp mesleğe girmeden önce de etik ilkelerin örnek olaylarla ilişkilendirilmesi ve gerçek hayatta karşılaşabilecek durumlara uyarlanması yolu ile pekiştirilmesi önem arz etmektedir. Bu sebepten ötürü etik eğitimi verilirken meslek mensubu adayına etikle ilgili ilkelerden ziyade mesleki değerler ve ahlaki eylemlerin özünün aşılanmasının gerekli olduğu söylenebilir. Etik kavramının üniversite eğitiminin ilk dönemlerinden başlayarak anlatılması ve bunun bir yaşam felsefesi haline getirilmesi geleceğin meslek mensuplarının değer yargılarının biçimlendirilmesi bakımından çok önemlidir (Özbirecikli, Pastacıgil, 2009: 90-91).

Ahlakın - etiğin sonradan öğretilebilecek bir kavram olmadığını iddia eden görüşler olduğu gibi farklı görüşlerin de bulunduğu etik eğitimiyle ilişkili tartışmalarda, etik eğitimin erken dönemlerde başlayıp hayat boyu devam etmesi gereken biçimde verilmesi gerektiği düşüncesi daha çok taraftar bulmaktadır. IFAC tarafından yapılan düzenlemelerin bu yönde olması da bu duruma kanıt olarak sürülebilir (Çubukcu, 2012: 110).

Bu görüşü destekler mahiyette bir çalışma olan Dellaportas (2006)'ın yaptığı araştırmada, öğrencilere başlı başına ayrı bir ders olarak muhasebe etiği dersi vermenin öğrencilerin etik konusunda daha etraflıca düşünebilmelerini ve etik muhakemelerini olumlu yönde etkileyip etkilemediği belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgularda, etik ikilemlerin sınıf ortamında tartışıldığı bir şekilde işlenen etik dersinin öğrencilerin ahlaki yargılama kabiliyetlerinde ve ahlaki gelişimlerinde kayda değer bir derecede olumlu etkileri olduğu görülmüş ve ahlaki gelişimin eğitim yoluyla ilerletilebilen bir olgu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dellaportas, 2006: 391-404).

Ülkemizde, muhasebe etik eğitimi konusunda farkındalık ve bilinç oluşturulması, dünyadaki gelişmelerin yakından takip edilerek etiğe ilişkin karşılaşılan yeni durumların anlaşılması, yorumlanması ve dünyada oluşan bakış açısının kazandırılması için TÜRMOB, akademik camia ve meslek odalarına işbirliği içerisinde çalışma hususunda büyük görev düştüğü görülmektedir. Eğitim programlarının standartlarının işbirliği içerisinde belirlenmesi önemlidir. Meslek etiğiyle alakalı çelişkiye düşülen yerler ortaya çıktığında öncelikle üniversiteler tarafından sonraki aşamalarda da meslek odaları tarafından düzenlenecek eğitim programları sayesinde meslek mensupları bu çelişkilerden kurtulmuş olacaktır. Bu sayede meslek mensuplarının etik değerleri biçimlenmiş olacaktır (Soylu, 2010: 66). Aşağıda etik eğitimine ilişkin yöntemlere daha detaylı bir şekilde değinilmektedir.

3.9.2.1. Geleneksel metot (anlatım yöntemi)

Bu yöntem, geçmişi binlerce yıl öncesine hatta insanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanan ve günümüzde de halen en çok ve en yaygın şekilde kullanılmakta olan klasikleşmiş ve gelenekselleşmiş bir öğretim yöntemidir. Anlatım yöntemi sosyal bilimler alanında verilmekte olan eğitim-öğretim faaliyetlerinde de çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yöntemde öğretim sürecinden ziyade; kısa zamanda, çok sayıda kişiye, eş zamanlı olarak bilgi aktarımı ön plandadır. Bu yöntemin işe yaraması; eğitim veren kişinin ses tonu, jest ve mimikleri, hitabet gücü, bilgi seviyesi gibi unsurlara da bağlıdır. Fazla etkin bir yöntem olmamakla birlikte kalabalık sınıf ortamında verilen etik eğitiminde kullanılabilmektedir. Temel kavramların tanıtılmasında ve konunun teorik boyutta anlatılmasında uygun bir yöntem olan anlatım yöntemi her ne kadar en eski ve en çok kullanılan yöntem olsa da bunun her zaman tek doğru

yöntem olduğu da söylenememektedir. Her yöntemde olduğu gibi bu yöntemde de diğer yöntemlere göre üstün olduğu kadar eksik olduğu tarafları da bulunmaktadır. Örneğin bu yöntemde anlatılan konunun ya da anlatıcının tarzının katılımcıyı sıkmaması önemlidir. Bu metot uygulanırken; mesleki terimlerin doğru bir biçimde kullanılmasına itina gösterilmeli, kısa ve net cümleler kullanılmalı, küçük gruplar halinde çalışmalar yapılmalı ve anlatılan konuların üzerinde tartışmalar yapılmalıdır (Özer, 2017: 41-42).

3.9.2.2. Vaka çalışması (örnek olay çalışması) yöntemi

İlk olarak Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından ortaya atılmış olan ve yabancı literatürdeki adıyla "Case Study" olan vaka çalışması yöntemi, pek çok farklı disiplinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Öğrencilerin derslerden evvel işlenecek konuya ilişkin ön hazırlık ve araştırma yapmalarını ve elde ettiği bulguları derste diğer öğrencilerle tartışarak beyin fırtınası yapılmasını ve interaktif bir çalışma ortamı oluşmasını sağladığı için eğitimcilerin de tercih ettiği bir yöntem olduğu söylenebilir. Yöntemin öğrencilere faydası ise öğrencilerin sınav döneminden önce konuyu daha iyi kavramaları ve sınava daha hazır bir şekilde girmelerini sağlamasıdır (Soylu, 2010: 71).

Vaka çalışması yöntemi öğrencilerin derse ilgisini ve motivasyonunu artırmaktadır. Teori ve pratiğin en iyi biçimde birleştiği vaka çalışması yönteminin, muhasebe etik eğitimi açısından kullanılabilecek en iyi yöntemlerden biri olduğu söylenebilir. Bu yöntem, muhasebe etik eğitiminde kullanılan aktif eğitim yöntemlerinin başında gelmektedir (Uçma, 2007: 63).

3.9.2.3. Tartışma metodu

Etik eğitimine katılanları konuyu daha da içselleştirmesini sağlamak açısından düşünmeye yöneltmek, öğrenciler tarafından konunun tam anlaşılmayan noktalarını açıklamak ve verilen bilgilerin iyice pekiştirilmesi amacıyla kullanılan bu yöntemde, konunun kavranması amacıyla karşılıklı olarak görüşler belirtilmekte, etik bir sorunla ilgili çözüm yolları aranmakta ve değerlendirme çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Eğitimci ve katılımcının etkileşime girdiği bu yöntemde katılımcılar kendi hayatlarından örnek verme imkanına eriştiğinden katılımcıların analiz, sentez ve değerlendirme yetileri güçlenmektedir. Bu yöntemden etkin bir biçimde

faydalanılması için tartışılacak konunun önceden belirlenmesinin ve tartışmayla alakalı plan yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Gelenekselleşmiş ve çok yaygın bir yöntem olan soru-cevap yöntemiyle tartışma yöntemi arasındaki en bariz fark, tartışma yönteminin daha interaktif bir yöntem olmasıdır. Geleneksel anlatım tekniğinde anlatıcı ve dinleyiciler arasında sınırlı bir etkileşim olurken tartışma yönteminde ise hem anlatıcı - dinleyici arasında hem de dinleyicilerin kendi aralarında bir etkileşim ortaya çıkabilmektedir. Bilgi alışverişi açısından değerlendirildiğinde anlatım yönteminin durağanlığının tam aksine tartışma yönteminde oldukça dinamik bir ders ve öğrenme ortamı ortaya çıkmaktadır (Özer, 2017: 42).

Tartışma metodunun bilhassa öğrencilere eğitmen tarafından verilen örnek bir senaryo veya bir oyun çerçevesinde uygulanmasının öğrencilerin derse olan ilgilerini, empati kurma ve etik hassasiyetlerini artıran bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır (Balsarı vd., 2014: 77).

3.9.2.4. Birlikte öğrenme tekniği

Birlikte-öğrenme yöntemi olarak da adlandırılabilecek bu yöntemde ders içerikleri ve yapısı eğitimci tarafından belirlenmekte olup yöntemin belkemiği ise öğrencilerin birbirleri ile olan etkileşimidir. 4 ile 6 kişilik gruplarla gerçekleştirilebilecek olan bu teknik; öğrencilerin karar verme, takım çalışması ve takım yönetimi gibi pek çok sosyal becerilerini geliştirmesine de yardım etmektedir (Uçma, 2007: 64).

Bu yöntemde, grup üyeleri dayanışma içerisinde hareket etmekte ve konuyu birlikte öğrenmektedirler. Öğrenciler sorumluluğunun bilincinde olarak grup çalışmalarına katıldığında bu yöntemden maksimum yararı elde edecektir (Soylu, 2010: 72).

3.9.2.5. Problem çözme metodu

Bir meslek mensubunun iş yaşamı boyunca mesleki uygulamalara ilişkin karşısına çıkan ve çözülmesinin mecburi olduğu zorluklar mesleki sorun olarak tanımlanabilir. Bu açıdan sürekli mesleki eğitim programlarında, bir meslek mensubunun gerçek hayatta karşılaşabileceği tipte sorunların ele alındığı konular işlenmelidir. Bu yöntemde, amaçlanan hedefe erişebilmek

için çeşitli seçenekler arasından etkili ve faydalı olan hangi araç ve davranışların seçilmesi ve kullanılması gerektiği öğretilmeye çalışılmaktadır. Problem çözme yöntemi; bir mesleki sorunun çözümlenmesi, genelleme ve sentez yapılmasında kullanılabilmektedir. Bu yöntem katılımcı odaklı olduğundan katılımcıların ilgi ve motivasyon seviyelerini de yükseltmektedir (Özer, 2017: 44).

3.9.2.6. Bireysel çalışma metodu

Bu yöntem, bir katılımcının bir konuyu - bilhassa tek başına çalışmak veya öğrenmek istediğinde - uygulayarak, yaşayarak öğrendiği yöntemdir. Bireysel çalışma yönteminde; katılımcıların kabiliyet, ihtiyaç ve ilgi alanlarına uygun bir şekilde ve öğrenme durumunu kendine göre ayarladığı bir öğrenme gerçekleşmektedir. Fakat bu yöntemde istenilen hedeflere ulaşabilmek için zaman yönetiminin iyi yapılması ve amacın iyi belirlenmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda meslek mensuplarının en az ilgi duyduğu metodun bireysel çalışma yöntemi olduğu ortaya çıkmıştır (Özer, 2017: 44-45).

3.9.2.7. Drama (rol yapma) yöntemi

Bu öğretim tekniğinin, bilgilerin eğitim alanlar tarafından özümsenmesi ve içselleştirilmesi bakımından en etkin yöntemlerden biri olduğu söylenebilir. Drama tekniğinde öğrenciler sadece düşüncelerini özgür bir şekilde ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda gözlem yapma, deneme ve bu sayede kendilerini daha yakından tanıma ve keşfetme fırsatı yakalamaktadırlar. Bu bağlamda drama yönteminin, son yıllarda artık etkinliğinin tartışılmakta olduğu ve bazı alanlarda popülerliğinin kaybolmaya başladığı ezberci eğitim anlayışına karşı alternatif teşkil ettiği de söylenebilir. Öğrencilerin pasif öğretmenlerin ise aktif durumda olduğu geleneksel eğitim-öğretim usullerinde aktif konumda olan öğretmen ne kadar etkin olsa da öğrencilerin dikkatini sürekli toplayamamaktadır. Bir müddet sonra öğrencilerin dikkatleri dağılmaya başlamaktadır. Ayrıca öğrenciler bilgiyi ikinci elden aldıklarından bu bilgiyi yeterince içselleştirememekte, duygularını yeterli derecede harekete geçirememektedir. Halbuki öğrenciler yaparak ve yaşayarak öğrendiklerinde bilgiyi birinci elden aldıklarından öğrenme etkili bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu yöntemde öğrenciler gözlem yapabilmekte, deneyebilmekte ve kendi potansiyellerini keşfedebilmektedir. Bu bağlamda, bu yöntemin

ezberci ve dayatmacı eğitim anlayışına karşı önemli bir alternatif olduğu söylenebilir (Aytaş, 2013: 40).

3.9.2.8. Video sunumu metodu

Video sunumları tekniği sayesinde öğrenciler, etik ikilemlerle karşılaştığında bireysel cevaplarının öğrencilere seyrettirilen "muhasebede etik videosu"yla değiştiği ve seyrettirilen videoların öğrencilerin ahlaki değerlerinin biçimlenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca, videolarda seyrettirilen örnek olaylarda öğrencilerin rol almaları sağlanarak öğrenciler adeta bire bir bu olayın içine girmekte ve bu sayede etik ikilemleri yaşayarak öğrenme imkanı ortaya çıkmaktadır (Özer, 2017: 48).

4. MUHASEBE MESLEKİ ETİK EĞİTİMİ - MESLEK MENSUBU – VERGİ AHLAKI (VERGİ KAÇIRMA VE VERGİDEN KAÇINMA DAVRANIŞI) İLİŞKİSİ

4.1. Muhasebecilik Mesleğinin Tanımı, Meslek Mensuplarının Sorumlulukları ve Muhasebe - Vergi İlişkisi

Muhasebe kelimesini etimolojik olarak incelediğimizde kelime anlamı "karşılıklı olarak hesap görme" veya "hesaplaşma" olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha geniş ve mesleki anlamda yapılacak tanıma göre muhasebe ve muhasebeci; firmaların ekonomik özelliğe sahip olan parasal iş ve işlemleriyle alakalı anlamlı bilgiler ortaya çıkaracak bir biçimde belgelere dayanan verilerin toplanmasını, kayıt altına alınmasını, gerçekliğinin tespit edilmesini, sınıflandırılmasını, rapor haline getirilerek sunulmasını ve yorumlanmasını sağlayan süreç ve bu süreci yöneten kişidir. Parasal bir manası olan belgelerin bu mesleğin yürütülmesindeki en önemli araçlardan biri olduğu söylenebilir. Mesleğin uğraşı alanı; belge elde edilmesi, bu belgelerdeki verilerin sınıflandırılarak belirli kurallar çerçevesinde kayıt altına alınması, ortaya çıkan sonuçların analiz edilmesi ve rapor haline getirilmesi olarak tanımlanabilir (Yoruldu, 2019: 76).

Muhasebecilik mesleğinin tanımı ve muhasebe meslek mensubunun sorumlulukları 3.6.1989 tarih ve 20194 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3568 sayılı "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirlik (YMM) Kanunu"nun 2. maddesi uyarınca aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 1989; Sayı: 20194):

> *"Madde 2–A, Muhasebecilik ve mali müşavirlik mesleğinin konusu:*
>
> *Gerçek ve tüzelkişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;*
>
> *a) Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kar-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak*
>
> *b) Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak*
>
> *c) Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak.*

Yukarıda sayılan işleri; bir işyerine bağlı olmaksızın yapanlara serbest muhasebeci mali müşavir denir.

B) Yeminli mali müşavirlik mesleğinin konusu:

(A) fıkrasının (b) ve (c) bentlerinde yazılı işleri yapmanın yanında Kanunun 12. maddesine göre çıkartılacak yönetmelik çerçevesinde tasdik işlerini yapmaktır. Yeminli mali müşavirler muhasebe ile ilgili defter tutamazlar, muhasebe bürosu açamazlar ve muhasebe bürolarına ortak olamazlar."

Muhasebe meslek mensuplarından SMMM'ler, 3568 sayılı kanunun 2. maddesinin a fıkrası uyarınca belirtilen muhasebe hizmetlerini vermektedirler. Muhasebe meslek mensuplarından YMM'ler ise kişilerin ve kurumların muhasebe sistemlerini kurmakta, finansal tabloları ve vergi beyannamelerini inceleyerek finansal ve vergilendirme ile ilgili konularda danışmanlık yapmaktadır. YMM'ler ayrıca mesleki bilgi, tecrübe ve uzmanlıklarıyla alakalı konularda bilirkişilik, tahkim hakemliği, arabuluculuk vb. faaliyetlerde de bulunabilmektedirler. YMM'ler yukarıdaki faaliyetlere ek olarak yasal mevzuat çerçevesinde vergi mükellefi konumunda olan firmaların finansal tablolarının mevzuata uygun bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığını, vergi miktarının doğru bir şekilde hesaplanıp hesaplanmadığını tespit ve tasdik işlemlerini de yapabilmektedirler. 3568 sayılı kanunda birbirlerinden açık bir şekilde ayrılmamış olan Muhasebecilik ve Mali Müşavirlik meslekleri her ne kadar birbirleriyle bağlantılı meslekler olsa da aslında farklı mesleklerdir. Fakat kanunda bu iki meslek birleştirilmekte ve yapılan işler SMMM'lere verilmektedir. SMMM ve YMM'ler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin YMM'ler defter tutamamakta, muhasebe bürosu açamamakta ve ortak olamamaktadır. YMM mesleğinin devletin denetim yükünü hafifletmek amacıyla oluşturulduğunu söylemek yanlış görünmemektedir (Yoruldu, 2019: 77-85).

10.1.1961 tarih ve 10703 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun aşağıda belirtilen 227. maddesi uyarınca önemli sorumlulukları bulunan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler mükelleflere mali konularda yardımcı olmaktadır (Yücel, 2017: 234). Bu sorumluluklar aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir (Resmi Gazete, 1961: 10703):

"Yukarıdaki fıkra hükümlerine göre beyannameyi imzalayan veya tasdik raporunu düzenleyen meslek mensupları, imzaladıkları beyannamelerde veya düzenledikleri tasdik raporlarında yer alan bilgilerin defter kayıtlarına ve bu kayıtların dayanağını teşkil eden belgelere uygun olmamasından dolayı ortaya çıkan vergi ziyaına bağlı olarak salınacak vergi, ceza, gecikme faizlerinden mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulurlar."

Muhasebe meslek mensuplarının gerçekleştirdikleri faaliyetlerinde mükelleflerle alakalı vergileme konusundaki sorumluluklarının, "4 Sıra Nolu Vergi Beyannamelerinin Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerce İmzalanması Hakkında Genel Tebliğ"den hareketle Daştan (2011)'a göre aşağıdaki şekilde ifade edilmesi mümkün görünmektedir (Daştan, 2011: 193-194):

> *- "Mükellefçe ibraz edilen belgelerin Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliğleri uyarınca uygun olarak süresi içinde kanuni defterlere aktarılmasından,*
>
> *- Beyannamelere eklenen mali tablolarda yer alan ve Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliğlerine göre belirlenen dönem kâr – zararının doğruluğundan,*
>
> *- Bilerek kullandıkları veya harici bir araştırmayı gerektirmeden sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı oldukları anlaşılabilen belgelerden,*
>
> *- Miktar veya tutar itibariyle işletmelerin faaliyet konusu veya iş hacmiyle mütenasip olmayan belgeler ile ticari örf ve teamüle uygun olmayan belgelerden,*
>
> *- Hataen dahi olsa yanlış hesaplamalar veya yanlış kayıtlar yapılarak vergi ziyaına sebebiyet verilmesinden sorumludurlar."*

Yukarıda anılan tebliğe göre yıllık vergi beyannameleri imzalanan yükümlülerin vergi dairesine ibraz edecekleri belgelerin defterlere ve bu defterlere yapılan kayıtların ve hazırlanan finansal tabloların mevzuata uygun bir şekilde hazırlanmasından SMMM'ler sorumlu durumdadırlar. Ayrıca, beyannameyi imzalayan meslek mensupları sorumluluk sınırları içerisinde olan işlemlerden dolayı vergi kaybı ortaya çıktığında, kayba uğrayan vergi matrahı ve gecikme faizi miktarlarından ilgili yükümlüyle beraber müştereken ve müteselsilen sorumlu durumdadır. "Müştereken ve Müteselsilen Sorumluluk" kavramı, bir zararın veya borcun tazmin edilmesi konusunda birden fazla kişinin zincirleme olarak sorumlu olması ve alacaklının borcunun tahsili hususunda sorumlu konumunda olan kişilerden bir kısmına, hepsine veya sorumluların her birine ayrı ayrı gidebilmesi şeklinde ifade edilebilir. Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 135. maddesinde vergi incelemesi konusunda yetkilendirilmiş olan denetçiler tarafından yapılan denetlemeler sonucunda matrah farkı tespit edilirse denetçiler beyannamede imzası bulunan meslek mensubunun sorumluluğunu tespit edecek ve bu tespitlere hazırladıkları raporda yer verecektir. Denetçiler tespit edilen matrah farkıyla beyannameyi imzalayan meslek mensubunun sorumluluğu arasındaki (eğer varsa) bağlantıyı -söz konusu meslek mensubuyla da görüşerek- raporunda belirtecek ve ortaya çıkan farktan sorumlu olup olmadığını ortaya çıkaracaktır (Bekçioğlu, Arslaner, 2010: 35, Yoruldu, 2019: 115).

Yeminli Mali Müşavir (YMM)'lerin vergi dairesinin vergi beyanından önce yaptığı bir çeşit denetim mekanizması olarak değerlendirilmesi yanlış görünmemektedir. Zira hem denetçi sayısının az olmasından hem de vergi mükellefi sayısının fazla olmasından dolayı ülkemizin vergi denetimi konusunda hedeflenenden daha yetersiz bir konumda olması sebebiyle devlet, yasalar çerçevesinde denetim yetkisinin bir kısmını YMM'lere devretmiş gözükmektedir. Fakat vergi idaresi YMM'ler tarafından tasdiklenmiş olan belgelerin yeniden denetlenmesi hakkını da saklı tutarak denetleme yetkisini tamamıyla devretmediğini göstermektedir. 3568 sayılı kanun devletin sırtındaki ağır denetim yükünü hafifletmek, vergi mevzuatının uygulama safhasında ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlıkları ve sıkıntıları minimum seviyeye çekmek için çıkarılmış olsa da YMM'lerin yetkileriyle, sorumluluk sahalarıyla ve tasdik işlemlerine ilişkin bir standart belirlenmemiş olması ve bu işlemin bir mecburiyetinin olmaması bu konuda belirsiz bir ortamın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum da meslek mensuplarını ve devleti olduğu kadar vergi yükümlülerini de olumsuz yönde etkilemektedir (Özderen, 2014: 92).

YMM'ler 3568 sayılı kanununun 12. maddesi uyarınca tasdik işlerinin doğruluğuyla ilgili sorumlu bir konumda bulunmaktadır. Fakat bu sorumluluk sınırsız ve kusursuz bir sorumluluk şeklinde algılanmamalıdır. Anılan kanununun 12. maddesinin birinci bendinde meslek mensubunun tasdik görevini yerine getirirken dikkat etmesi gereken unsurlara değinilmektedir. Bu bentte YMM'lerin inceledikleri firmaların mali tablolarını ve beyannamelerini mevzuata; denetim, muhasebe ilkelerine ve standartlarına uygun bir biçimde incelemesi gerektiği ifade edilmektedir. Eğer meslek mensubu tasdik yetkisini kullanırken gereken titizliği göstermeyerek bazı hataların meydana gelmesine sebep olduysa işte o zaman meslek mensubunun sorumluluğundan bahsetmek mümkün olabilmektedir (Taştan, 2006: 145).

Muhasebe ile vergi ilişkisinin özünde firma ve devlet ilişkisi yer almaktadır. Ancak muhasebe kullanımı açısından firmaların ve devletin iki farklı amacı bulunmaktadır. Firmalar gerçekleştirdikleri faaliyet sonuçlarını ve finansal durumlarını görebilmek için muhasebeye ihtiyaç duymaktayken devlet ise vergileri zamanında ve eksiksiz bir biçimde tahsil edebilmek için ihtiyaç duymaktadır. Kısmen farklı olan bu iki ihtiyaç muhasebe ile vergi kuralları arasında sürekli bir çatışmaya da kaynak oluşturmaktadır. Çünkü devlet vergi idaresi aracılığıyla muhasebe uygulamalarının kendi kontrolünün altında bulunmasını istemekteyken firma ise

gerçek durumunu sergileyebilmek için muhasebe kurallarının uygulanmasını istemektedir. Burada iki farklı amaç olmasına rağmen yine de muhasebe ve verginin birbirinden tamamen ayrılması gibi bir durum söz konusu değildir. Zira muhasebe ve vergi kuralları arasında devamlılık gösteren bir ilişki bulunmaktadır. Muhasebe kuralları ve vergi kuralları arasındaki ilişki ve bu ilişkinin mali tablolara ne şekilde yansıtılacağı ve bu ilişkinin vergiler üzerindeki etkisinin nasıl ölçüleceği uluslararası ölçekte "UMS 12 (Gelir Vergilerinin Muhasebeleştirilmesi Standardı)"na göre düzenlenmiştir. Ülkemizde ise bu standardın karşılığı olarak "TMS 12 (Gelir Vergilerine İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı)" oluşturulmuştur (Dinç, 2007: 22).

4.2. Muhasebe Meslek Mensubu – Vergi Ahlakı (Vergi Kaçırma ve Vergiden Kaçınma) İlişkisi

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyette bulunurken muhasebe sisteminin düzgün ve sağlıklı çalışabilmesi için her zaman dürüstlük ve doğruluktan asla taviz vermemesi gerekmesine, muhasebe etik kuralları ve vergi mevzuatına uygun olarak faaliyet göstermek zorunda olmasına ve topluma karşı sorumluluk taşımalarına rağmen bazen ahlak kurallarıyla şahsi çıkarları arasında ikileme düştükleri de görülebilmektedir. Çünkü yükümlülerin kendi refah seviyelerini yükseltmeye çalışmaları, rekabet, çıkar kaygısı gibi unsurlar yüzünden; eğer serbest çalışıyorsa müşterisini kaybetme korkusu, bir işletme bünyesinde maaşlı olarak çalışmaktaysa işini kaybetme korkusu yüzünden meslek mensupları üzerinde baskı oluşabilmekte ve bu da meslek mensubunun içinde bulunduğu ahlaki ikilemi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirip onları mükelleflerin veya çalıştığı firmanın eksik beyanına göz yummak zorunda bırakabilmekte ve ahlak-etik dışı davranışlara sürükleyebilmektedir (Yıldız, 2010: 155-178). Meslek mensuplarını bu duruma sürükleyen şey ise mükelleflerdeki "en iyi muhasebeci, en az vergi ödeten muhasebecidir" algısıdır. Ne yazık ki günümüzde mükelleflerini vergi yasalarındaki boşluklar ve avantajlardan faydalandırarak mükellefi vergi kaçakçısı pozisyonuna da düşürmeden daha az vergi ödemelerini sağlayan muhasebeci (her ne kadar bu tarz kimseler meslek mensuplarının arasında küçük bir azınlığı oluştursalar da) başarılı olarak görülmektedir (Demir, 2008: 92).

Tam da bu noktada meslek mensubunun meslek etiğine ne kadar bağlı olduğu çok önemlidir. Çünkü yasal düzenlemeler ile meslek mensubunun tasarrufta bulunma alanı arasındaki sınır meslek mensubunun sahip olduğu ahlaki standartlardır. Meslek mensupları teknik olarak neyin kanunlara uygun olduğundan ziyade neyin doğru olduğuyla daha çok ilgilenmelidir. Meslek mensubunun ahlaki standartları ne kadar yükselirse hizmet verdiği mükelleflerin ve dolayısıyla bu mükelleflerden oluşan toplumun da vergi ahlakı standartları da o kadar yükselmekte ve toplum da vergi kaçırma - vergiden kaçınma davranışlarından o kadar uzak durmaktadır. Dolayısıyla devletin birinci dereceden gelir kapısı olması açısından büyük bir öneme sahip olan verginin sağlıklı bir şekilde toplanabilmesi hususunda muhasebe meslek mensupları çok önemli bir role sahiptir (Kannaiah, Kumar, 2009: 90; Uzun, 2015: 47; Öztürk, Hüryurt, 2020: 57).

4.2.1. Meslek mensuplarının toplum nezdindeki algısı ve meslek mensubu-mükellef çatışması

Vergi yükümlülerinin hemen hemen tamamı; vergi mevzuatına hakim, defter tutma konusunda bilgi sahibi ve mevzuatta yapılan değişiklikleri takip edebilme imkanına sahip olmadığından doğal olarak bu işler için meslek mensuplarına başvurmaktadırlar. Meslek mensuplarının bazıları ise serbest piyasa şartları içinde faaliyet gösterdiklerinden daha çok müşteri elde etme isteğine kapılabilmekte ve yükümlünün razı olduğu vergi tutarına göre defter tutup en az vergi ödeten muhasebeci olarak piyasada nam salma gayreti içerisine girebilmektedir. Yapılan bazı araştırmalara göre, Türk vergi kültüründe, bilhassa geçmiş dönemlerde daha çok rastlanan bir algı olan, yükümlülerin meslek mensubuna dair "daha az vergi ödeten muhasebeci daha başarılıdır" algısı meslek mensuplarının bir kısmını bu şekilde davranmaya sevk edebilmektedir (Suadiye, Yükselen; 2001: 28; Usul, Aslantaş; 2007: 96; Yılmaz, 2019: 164).

Vergilendirmenin toplumsal ve kamusal öneminden dolayı bu süreçte önemli bir aktör konumunda olan muhasebe meslek mensupları vergi mevzuatına uygun bir şekilde faaliyet gösterme açısından vergi otoritesi olan devlete, vergi ahlakını ve vergi uyumunu artıracak biçimde finansal duruş sergileyerek de topluma karşı sorumludurlar. Meslek mensuplarının dürüst, tarafsız, ahlaki ve etik değerlere uygun bir şekilde faaliyet göstermeleri gerektiği ve bu

değerlere sahip bireyler olmaları gerektiği geçmişten beri vurgulanmaktadır. Nitekim Kutadgu Bilig'de meslek mensuplarının sahip olması gereken özellikler aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (Sürmen, 1992: 25):

> *"Muhasebecinin çok doğru, itimat edilir, iyi ve dürüst olması lazım. Gözü tok, tavır ve karakteri güvenilir olmalı. Akıllı olmasının yanında hayâ sahibi bulunmalı. Her türlü işlem kağıda geçirilmeli, akla güvenilmemeli, kayda geçirilmeli."*

Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde muhasebe meslek mensupları saygı görmekteyken gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise saygı görmek bir yana küçümsenmekte, aşağılanmakta hatta zaman zaman mesleğini söylemekten bile imtina edebilmektedir. Ülkemizde de benzer şekilde meslek mensupları saygı görmeyebilmekte ve meslek kimileri tarafından önemsiz görülebilmektedir (Sürmen, 1992: 26).

Muhasebecilik, bir hizmetin pazarlandığı meslek gruplarından biridir. Burada taraflardan biri ücret karşılığında verdiği hizmeti satan meslek mensubu ve diğeri de bu hizmeti satın alan müşteri yani vergi yükümlüsüdür. Muhasebe mesleğinde de diğer pek çok meslekte görülebileceği üzere alıcıyla satıcı arasında bir çatışma bulunmaktadır. Fakat burada ortaya çıkan çatışmanın diğer mesleklerde ortaya çıkan çatışmadan daha şiddetli olduğunu söylemek yanlış gözükmemektedir. Zira meslek mensupları hizmet verirken diğer mesleklerin aksine müşteri memnuniyetine öncelik vermektense mevzuata ve etik ilkelere öncelik vermek mecburiyetindedir. Buna karşın, hizmet alan konumunda olan yükümlüler ise belli bir ücret ödeyerek aldıkları bu hizmet karşılığında kendi menfaatlerini ön planda tutacak bir biçimde bazı isteklerde bulunabilmektedir. Fakat burada meslek mensubu kamusal tarafı daha ağır basan bir iş yaptığından hizmet verdiği yükümlüden ve onun memnuniyetinden ziyade kamunun memnuniyetine öncelik vermek durumundadır. Bu da istekleri karşılanmayan yükümlüyle bu istekleri hem yasal hem de etik sebeplerden ötürü karşılayamayan meslek mensubu arasında bir çatışma ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Usul, Aslantaş; 2007: 85). Mesela müşteri yani vergi yükümlüsü usta bir biçimde yapılacak muhasebe kaydıyla vergi miktarını minimum düzeyde tutmak istemekteyken meslek mensubu ise gerek etik gerekse de finansal sorumluluğundan ötürü mevzuat dışına çıkmamayı istemektedir (Yılmaz, 2019: 167).

Yükümlülerle meslek mensupları arasında çatışma olduğuna dair yapılan başka çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Yıldız (2010) tarafından Kayseri'de faaliyette bulunan meslek mensupları üzerinde yapılan çalışma ve Organ, Yeğen (2013) tarafından Adana'da yapılan çalışmadan elde edilen bulgular birbiriyle paraleldir. Buradan hareketle vergi yükümlülerinin meslek mensuplarına baskı yapan bir unsur olduğu gözükmektedir (Yıldız, 2010: 170; Organ, Yeğen, 2013: 258).

Hizmet verdiği yükümlülerle yani müşterilerle aralarında çıkar çatışması ortaya çıkan meslek mensuplarının bazıları müşteri memnuniyetine toplumun genelinin çıkarından daha fazla önem verebilmektedir. Organ, Yeğen (2013) tarafından yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre bazı meslek mensupları meslektaşlarının bir kısmının müşteri memnuniyeti için vergi kaçırmaya ses çıkarmadıklarını hatta yardım bile ettiklerini ve bu nedenle yükümlülerin vergi ahlakını olumsuz yönde etkilediğini düşündükleri ortaya çıkmıştır (Organ, Yeğen; 2013: 259).

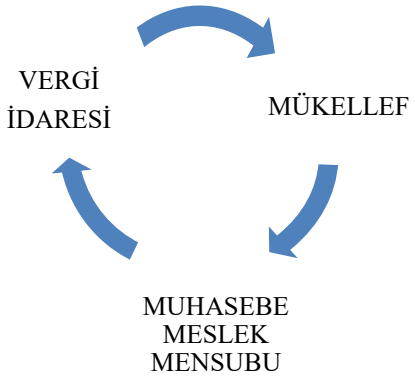
Yükümlüler meslek mensuplarını kendilerinin emrinde çalışan bir personel gibi görme eğiliminde olduklarından meslek mensuplarının kendi istediklerini sorgusuz sualsiz yerine getirmelerini gerektiğini düşünmekte ve bu durum da ister istemez meslek mensubuyla yükümlü arasında bir çatışmaya sebep olmaktadır (Usul, Aslantaş; 2007: 91).

4.2.2. Meslek mensuplarının vergilendirmedeki rolü

Bir toplumda yüksek bir vergi ahlakının ortaya çıkabilmesi için adaletli bir vergi sistemi, psiko - sosyal unsurları göz ardı etmeyen bir vergi dairesi ve yükümlülerin vergi bilincini pozitif yönde etkileyebilecek meslek mensuplarının bulunması gerekmektedir. Çünkü yükümlüler karmaşık ve teknik detaylarla dolu olan vergi yasalarını tek başlarına anlayamadıklarından ve bu konuda meslek mensuplarına başvurmak ihtiyacı hissettiklerinden ötürü vergi sisteminin etkin bir şekilde işlemesi açısından meslek mensupları anahtar bir rol oynamaktadır (Yılmaz, 2019: 156).

Vergilendirme süreci vergiyi doğuran olay ile başlayan ve vergi borcunun mükellef tarafından vergi idaresine ödenmesiyle sonlanan, çeşitli aşamalardan oluşan bir süreç olarak tanımlanabilir. Vergi konusunda devlet ve mükelleflerden oluşan taraflar arasında işlerin kanunlara uygun bir biçimde yerine getirilmesinde muhasebe meslek mensupları aracı olarak hizmet vermektedirler. Aşağıdaki şekilden de anlaşılabileceği üzere, muhasebe meslek mensupları 3568 sayılı meslek kanunu uyarınca oldukça önemli sorumluluklar üstlenmekte ve bu kanunda belirtilen fonksiyonlarından ötürü vergi mükellefleriyle vergi idaresi arasında adeta mali bir köprü vazifesi görmektedir (Karapınar, 2018: 36; Yoruldu, 2019: 116).

Şekil 4.1. Vergilendirme Sürecinde Tarafların İlişki Döngüsü

Kaynak: Organ, İ., Yeğen, B., "Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği", (2013: 245)

Meslek mensupları bir yandan yükümlülerin vergi ile alakalı işlemlerinde başvurdukları kişi konumundayken diğer yandan vergi dairesi tarafından da yükümlünün temsilcisi olan kişi konumundadırlar. Vergilendirme süreci sadece vergi dairesi ile yükümlü arasında olan ilişkiden ibaret değildir. Vergilendirmenin neredeyse her safhasında vergi dairesi ile yükümlü arasında köprü vazifesi görmekte olan meslek mensupları vergilendirme sürecinde iki taraf arasında bilgi taşıyıcı bir konumda bulunmaktadır. Vergi matrahının doğru bir biçimde hesaplanmasında çok önemli bir rol oynayan meslek mensupları sadece yükümlünün vergi matrahını hesaplayan bir aracıdan çok daha fazlasıdır. Meslek mensupları vergi tahsilatı dışında yükümlünün vergiyle ilgili bütün işlerini takip etmektedir (Kutlu, 2008: 145).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından 2005 yılında yapılan bir araştırmaya göre farklı ülkelerdeki vergi yükümlülerinin vergi beyannamesi hazırlamak amacıyla bir muhasebe meslek mensubuna başvurma oranlarında listenin ilk beş sırasında Avustralya, İrlanda, Avusturya, Türkiye ve ABD yer almaktayken listenin son sıralarında ise Danimarka, Norveç, Lüksemburg, Çek Cumhuriyeti, Portekiz ve Slovakya yer almaktadır. Bu veriler ışığında, ülkemizde meslek mensuplarının vergi yükümlülerinin vergilendirmeye ilişkin ödevlerini yerine getirme konusunda çok önemli bir vazife yerine getirdiğini ve dolayısıyla yükümlülerin vergiyle ilgili davranışlarını etkileyen çok önemli bir unsur olduğu çıkarımında bulunmak yanlış gözükmemektedir (Karabacak, 2103: 43).

Uzun (2015) tarafından yapılan çalışmadan elde edilen verilere göre yükümlülerin çoğunluğunun defterlerini tutturduğu muhasebe meslek mensuplarına vergi konusunda danıştığı ve vergi kaçırmaları durumunda nasıl bir cezai müeyyide ile karşılaşacağı ile alakalı meslek mensuplarına danıştığı ortaya çıkmıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki meslek mensupları vergi yükümlülerinin vergi kaçırma veya vergi matrahını doğru bir biçimde beyan etme yani vergi uyumunu artırıcı bir davranış gösterme tercihinde bulunma aşamasında yönlendirici bir rol oynamaktadır (Uzun, 2015: 74).

Vergi gelirlerinin tutarına etki eden iki ana etmen bulunmaktadır. Bunlardan biri vergi gelirinin temel kaynağı konumunda olan vergi mükellefleri, bir diğeri de vergi yükümlüleriyle vergi dairesi arasındaki bağlantı konumunda olan muhasebe meslek mensuplarıdır. Dolayısıyla yükümlülerin vergiye gönüllü uyumu ve vergi dairesiyle irtibatını sağlayan meslek mensuplarının mesleki etik kurallarına olan bağlılığı vergi gelirlerine doğrudan etki edebilmektedir (Koç, 2010: 168).

Devlet; toplanacak vergiler için vergiyi doğuran olayın tespit edilmesi, vergi matrahının doğru hesaplanması ve tahsilatın yapılabilmesi için firmanın faaliyet sonuçları hakkındaki verilere (muhasebeye) gereksinim duymaktadır. Devlet, bir yandan toplayacağı vergi miktarının belirlenmesi, diğer yandan paydaşların haklarının korunması için firmadaki muhasebe uygulamalarına yön verecek bazı yasal düzenlemeler yapmakta ve uygulamaları da daimi olarak kontrol etmektedir. Bu yüzden devlet, hem toplayacağı vergi tutarının doğru

belirlenmesi hem de sürecin kontrolü hususunda firmanın varlıkları, kaynakları ve gösterdiği faaliyetlerin sonuçlarına ilişkin sağlıklı bilgilere ihtiyaç duymaktadır (Karapınar, 2018: 30).

Muhasebe bilgisini kullanacak olan tarafların ihtiyaç duyduğu sağlıklı ve kaliteli bilgilerin muhasebe ilkelerine, standartlarına ve yasal hükümlere uygun bir şekilde üretilmiş olması önemlidir. Muhasebe bilgi sistemini oluşturan unsurlar; bilişim teknolojisi, süreç ve insan unsurudur. Muhasebe bilgi sisteminin bilgi üretim sürecinin en önemli ve temel unsurunun insan olduğunu söylemek yanlış gözükmemektedir. İnsan unsurunu oluşturan parçalar ise bağımlı veya serbest çalışan meslek mensuplarından oluşmaktadır. Meslek mensupları muhasebe bilgi üretim sürecinde kaliteli ve sağlıklı bilgi üretebilmeleri açısından teknik bilginin yanı sıra mesleki etik bilgisine de sahip olmalıdır. Meslek mensubu etik kuralları ne kadar iyi özümsemiş ve uyum sağlamışsa ürettiği bilgi de o kadar kaliteli olacaktır (Özçelik, Keskin, 2017: 139).

Mükelleflerin muhasebe kayıtlarının ve mali tablolarının hatasız ve güvenilir olması beyannamenin doğru olması açısından önemlidir. Vergi mükelleflerinin vergi mevzuatına hakim olmaları beklenemeyeceğinden bir vatandaşlık borcu olan vergilerin ödenebilir bir duruma getirilmesi veya muhtemel vergi kayıp ve kaçaklarının önlenebilmesi açısından mükelleflerin sigorta, muhasebe ve vergi konularında uzmanlaşmış olan muhasebe meslek mensuplarından yardım alma ihtiyacı gayet doğaldır. Zira vergi idaresinin bütün mükelleflerin muhasebe kayıtlarını ve finansal tablolarını denetlemesi olanaksızdır (Hite ve McGill, 1992: 389; Özsoy, 2013: 97; Uzun, 2015: 44; Karapınar, 2018: 27).

Günümüzde vergilendirme sisteminde adaletli olacağı düşüncesiyle yükümlünün beyanına dayanan beyan usulü kullanılmaktadır (Daştan, 2011: 182). Bu usulde de, mükelleflerle vergi idaresi arasında iletişimi sağlamakta olan, vergi mükellefini temsil eden konumunda bulunmakta olan ve dolayısıyla mükellefin verdiği beyanın mevzuata uygun olduğu bildiriminde bulunan muhasebe meslek mensuplarının vergi ahlakını olumlu veya olumsuz yönde etkilemede çok önemli bir role sahip olduğu görülmektedir (Yıldırım, Özdemir, 2014: 9; Uzun, 2015: 44; Özer, 2018: 129). Muhasebe meslek mensuplarının ne kadar önemli bir role sahip olduklarına dair Daştan'ın görüşleri de aynı yöndedir (Daştan, 2011: 183):

"Beyan esasına dayalı modern çağın vergileme anlayışında muhasebe meslek mensupları, vergi mükellefi ile vergi idaresi arasında köprü görevi görmektedir. Kuşkusuz meslek mensubunun ifa ettiği görev sadece vergileme ile sınırlı olmayıp, işletme ile ilgili finansal bilgilerin tamamını kapsayıcı niteliktedir. Tam, doğru, tarafsız, zamanlı ve kaliteli bir şekilde oluşturulmuş, raporlanmış ve sunulmuş bir muhasebe bilgisi, işletme ve tüm çıkar grupları açısından son derece önem arz etmektedir. Bu önem, kayıtdışılıkla mücadele yanında vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi için de geçerlidir."

Muhasebe meslek mensupları bir ülkedeki ekonomik faaliyetlerin her aşamasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu rollerden birisi de devletin birinci dereceden finansman kaynağı olan vergilerin toplanmasında ve denetiminde katkı sağlamasıdır. Bu katkılar ise (Fırat, 2001: 84; Özsoy, 2013: 58):

- Devlet tarafından yapılması gerekmekte olan denetimler ile alakalı olarak vergi denetim elemanlarına yardımcı olma,

- Devlete sunulan beyannamelerdeki bilgileri ve belgeleri doğru ve anlaşılır hale getirme,

- Maliye Bakanlığının sırtındaki ağır vergi yükünün hafiflemesini sağlama ve denetim konusundaki yetersizliği azaltma,

- Türk vergi sistemindeki yozlaşmalara engel olma, muhasebecilik, vergicilik ve işletmecilik alanlarında güven ve ahlak unsurunun yerleştirilmesi ve geliştirilmesine yardım etme,

- Vergi kanunlarının uygulanma aşamasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların asgari seviyeye indirilerek yargı aşamasına geçmeden uzlaşma yöntemiyle ile pek çok sorunun çözümlenmesini sağlama,

- Vergi gelirinin artışına yardımcı olma şeklinde ifade edilebilir.

Meslek mensuplarının danışmanlık, denetleme, tasdik gibi işlerinin gittikçe artması ve sürekli artmakta olan bilgi ihtiyacından dolayı mesleğin önemi artmaktadır. Çürük ve Tüm (2011) tarafından yeminli mali müşavirlerin vergi kayıp ve kaçaklarını önlemedeki rollerinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmada yeminli mali müşavirlerin tasdik işlevi sayesinde firmalar tarafından sahte fatura vb. yanıltıcı belge kullanılmasını önledikleri ve yaptıkları denetimler sayesinde hizmet verdiği firmaların vergi kayıplarını önleme konusunda önemli bir konumda olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca meslek mensupları bir kamu görevlisi olarak

değerlendirilmekte ve dolayısıyla bir kamu görevlisinden beklenen şekilde sorumluluk taşıması istenmektedir. Bu çerçevede, yükümlülerin aldıkları kararlarında meslek mensuplarının güvenilirliklerine ve tarafsızlığına dayandıkları düşünüldüğünde, meslek mensubunun kamunun çıkarlarını gözetme konusunda sergileyeceği hassasiyetin gerek ekonominin işleyişi gerekse de devletin vergi toplama başarısına etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Bu sebepten, muhasebe meslek mensuplarının en temel muhasebe etik kurallarından olan sosyal sorumluluk ilkesi gereği sadece hizmet verdiği yükümlülere değil devlete ve tüm topluma karşı sorumlu olduklarını ve toplumun genel çıkarlarını gözeterek doğruluk ve dürüstlükten ayrılmamaları gerektiğini söylemek yanlış görünmemektedir. Devletin meslek mensuplarından en büyük beklentisinin ise yükümlülerin vergi ödeme aşamasında onlara danışmanlık yaparak onları vergi kanunlarında belirtildiği biçimde beyanname vermeye yönlendirmek olduğu söylenebilir (Akdoğan, 2005: 78; Uzun: 2015: 45-46; Yücel, 2017: 235; Karapınar, 2018: 36-37).

4.2.3. Meslek mensuplarının vergi ahlakına etkisi

3568 sayılı kanun uyarınca SMMM'lerin asıl vazifelerinden biri olan firmaların defterlerini mevzuata uygun bir şekilde tutma işi muhasebe sürecinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Muhasebe süreci; firmaların parasal işlemlerinin ne olduğunu gösteren çek, senet, makbuz, fatura vb. (girdi konumunda olan) belgelerin kanuna uygun bir biçimde kaydedilmesi ve finansal tabloların firmaların gerçek durumunu açıkça gösterecek bir şekilde hazırlanması süreci olarak anlaşılmalıdır. Bu süreç meslek mensubu tarafından etkin bir şekilde yürütüldüğünde vergi kayıp ve kaçaklarının azalabileceği çıkarımında bulunmak yanlış gözükmemektedir. Beyanname düzenlenirken girdi konumundaki belgelerin mevzuata uygunluğunun kontrolü, ticari kar hesaplanırken dikkate alınan ama vergi kanununa göre dikkate alınmaması gereken gider kalemlerine ait belgelerin tespiti, sahte ve yanıltıcı belge düzenlenip düzenlenmediğinin kontrolü, ölçüsüz harcamaların gider olarak yazılmaması, parasal işlemlerin ve hesap kalemlerinin ayrıntılı ve düzenli bir şekilde usulüne uygun olarak kayda alınması vergi matrahının doğru bir şekilde hesaplanmasını sağlayacak ve dolayısıyla vergi kayıp ve kaçaklarını engelleyecektir. (Yoruldu, 2019: 123-126).

Muhasebe meslek mensupları vergi yükümlülerinin vergi ahlakı seviyelerine hem olumlu hem de olumsuz olarak etki edebilmektedir. Mali müşavirler verilen beyannameleri

incelediklerinden hata oranlarının düşmesini sağlamakta; serbest muhasebeciler yükümlüleri vergiyle alakalı yapılan yeni yasal düzenlemeler, sorumlulukları ve haklarına ilişkin doğru bilgiler vererek bilinçlendirmektedir. Diğer yandan meslek mensupları; eğer yapılan yasal düzenlemelerde belirsiz durumlar mevcutsa yani mevzuatta açık, net bir ifade yoksa da bu durumda yükümlünün bu fırsattan yararlanmasını sağlayarak yükümlüleri vergiden kaçınma ve vergi kaçırma davranışına yöneltebilecek biçimde yani vergi ahlakını, vergi uyumunu azaltabilecek şekilde de etkileyebilmektedir. Yani meslek mensupları vergi ahlakına iki yönde de etki edebilmektedir (Klepper, Nagin; 1989: 167; Koç, 2010: 94).

Meslek mensuplarına gereken seviyede önem verildiğinde yükümlülerin vergiye gönüllü uyumunun artırılması konusunda devletle yükümlü arasında eğitici bir rol oynayabilirler. Bilhassa vergi sisteminde değişikliklere gidilen dönemlerde meslek mensuplarına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Çünkü meslek mensuplarının bilgi seviyeleri yükümlülere nazaran daha yüksek, sayıları yükümlülere göre oldukça az ve meslek mensupları devletle sürekli irtibat halinde olduklarından yapılan veya yapılması düşünülen değişiklikleri daha çabuk ve daha iyi bir şekilde kavrayabilmektedir. Dolayısıyla meslek mensupları yükümlüleri yasal sorumlulukları hakkında bilgilendirerek eğitici bir rol üstlenmekte, vergi dairesinin güncel uygulamalarını beyannameye doğru bir şekilde aktarabilme konusunda yardımcı olmakta ve yükümlülerin vergiye gönüllü uyumunu artırmaktadır. Klepper ve Nagin (1989) tarafından yapılan çalışmaya göre, Pennsylvania Gelir İdaresi tarafından uygulanan programın başarıya ulaşmasında meslek mensuplarından yardım alan yükümlülerin hazırladığı beyannamelerin program önceliklerine uyma açısından diğerlerinden daha düzgün bir şekilde hazırlanmasının önemli bir unsur olduğu görülmektedir (Tunçer, 2005: 225-226).

Yükümlülerin vergiyle alakalı işlerini takip ettirmek için meslek mensuplarına başvurmaları hem yükümlüler hem de devlet açısından olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Yükümlü vergiye dair işlerini meslek mensubuna takip ettirdiğinde mevzuata aykırı işlemler daha ortaya çıkmadan meslek mensubu tarafından engellenmiş olduğundan hem yükümlü göğüslemek durumunda kalabileceği potansiyel cezadan kurtulmuş olmakta hem de vergi idaresi bu işlemi ortaya çıkarmakla uğraşmaktan kurtulmuş olmaktadır. Çünkü devletin tüm mükellefleri denetlemesi çok maliyetlidir. Bunun için 3568 sayılı kanunla mükelleflerin mevzuata aykırı işlemlerine ses çıkarmayan meslek mensuplarına da sorumluluk yüklenmiş ve

bu çerçevede meslek mensubuna da ceza uygulaması getirilmiştir. Bu şekilde vergi dairesi, denetleme vazifesinin bir bölümünü meslek mensuplarına devretmiş ve üzerindeki ağır denetleme yükünü hafifleterek denetleme maliyetini düşürmeye çalışmıştır (Koç, 2010: 98-99).

Meslek mensupları yükümlülerin vergi ahlakına risk algısı konusunda tesir edebilmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar yükümlülerin vergi denetimine uğrama ihtimalini oldukça yüksek görme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu noktada, yükümlüler denetlenme ihtimali ve karşılaşabilecekleri muhtemel ceza riskine dair vergi mevzuatı konusunda tecrübeli ve bilgi sahibi konumda olan meslek mensubuna danışmaktadır. Yapılan incelemeler sırasında matrah artırımında bulunma veya bulunmama kararı almış olan yükümlülerin "muhasebecim gerekli olmadığını söyledi" yahut "muhasebecim matrahı artırmamızın iyi olacağını söyledi" biçimindeki ifadeleri, yükümlülerin vergi ahlakı konusunda meslek mensuplarının ne denli etkin bir rol oynadığını gözler önüne daha net bir biçimde sermektedir (Tversky, Kahneman, 1974: 1129; Tunçer, 2005: 222; Yılmaz, 2019: 162).

Meslek mensupları hizmet verdikleri mükelleflere beyannamelerini hazırlarken karşılaşabilecekleri riskleri açık bir şekilde izah ederek mükellefin mevzuata aykırı bir işlemde bulunmasını engelleyerek önleyici bir rol oynayabilmekte ve dolayısıyla vergi uyumunu artırabilmektedir. Meslek mensubu risk tavsiyesi hizmetinde bulunurken vergi dairesinin uygulamaları, denetleme ihtimalleri ve ne tarz yaptırımlar uyguladığına dair bilgiler sunmaktadır. Örneğin; hangi beyannamelerin vergi denetlemelerine daha çok uğradığı, denetlemeler esnasında ne tarz gelirlerin daha az saptandığı ve ne miktardaki gelirlerin vergi dairesi tarafından ihmal edilebildiği gibi bilgiler meslek mensupları tarafından mükelleflere sunulabilmektedir (Tunçer, 2005: 222).

Vergi yükümlüleri devlet tarafından üzerlerine yüklenen vergi ödeme zorunluluğundan dolayı vergi ödemelerinin takibi, mevzuata uygun ve doğru bir şekilde beyanname hazırlama gibi işlemler için zaman ayırmak mecburiyetindedirler. Zaman maliyetinin kişi ticaret ile uğraşsın veya uğraşmasın her halükarda çok önemli bir maliyet kalemi olduğu gerçeğini göz ardı etmek -bilhassa zamanın çok doludizgin bir hızda aktığı günümüzde- mümkün görünmemektedir. Yükümlüler kısıtlı ve çok değerli bir kaynak olan zamanı kendi ticari

faaliyetlerinde kullanmak istediklerinden ve uzmanlık alanlarının dışında olan vergi mevzuatı konusunda bilgi sahibi olmadıklarından vergi işlerini takip ettirmek için meslek mensuplarına başvurmaktadırlar. Bu da yükümlülerin vergi uyumunu olumlu yönde etkilemektedir (Koç, 2010: 98-99).

Meslek mensuplarından, hizmet verdiği yükümlülere vergiyle alakalı yönlendirmelerde bulunurken vergi mevzuatına dair bilgileri yasal çerçeveden çıkmayacak bir biçimde yükümlünün çıkarına uygun olarak yorumlamaları beklenmektedir. Yani meslek mensubunun vergi yasaları hakkındaki birikim, bilgi ve tecrübelerini müşterilerinin yani vergi yükümlülerinin avantajına olacak şekilde kullanacağı düşünülmektedir (Tunçer, 2005: 222). Bu beklentinin sebebi ise meslek mensubunun vergi danışmanı olarak maddi bir beklenti yani ücret karşılığında yükümlüye hizmet vermesidir. Bilhassa meslek mensubunun elde ettiği kazancında hizmet verdiği vergi yükümlüsünden gelen meblağın oranı yüksek olduğunda meslek mensubu yükümlünün mevzuata aykırı işlemlerine bazen tahammül gösterebilmek durumunda kalabilmekte ve mevzuata aykırı bazı şeyleri göz ardı edebilmektedir. Bu durum da yükümlünün vergi uyumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Koç, 2010: 101).

Muhasebe meslek mensupları, hem yükümlülerle hem de vergi idaresiyle diyalog halinde olduğundan mesleki faaliyetlerini gerçekleştirirken her iki tarafın da menfaatini gözetmelidirler (Yoruldu, 2019: 123). Ama yapılan araştırmalarda meslek mensuplarının, beyanname verirken toplumsal çıkarlardan ziyade hizmet verdikleri mükelleflerinin çıkarları doğrultusunda hareket etme eğiliminde olduğu görülmektedir (Klepper, Nagin, 1989; Erard, 1993; Tan, 1999, Schmidt, 2001; Aymankuy ve Sarıoğlan, 2005). Hatta bazı meslek mensupları, müşterilerine vergi konusunda müşavirlik yapmakla kalmayıp zamanla vergi daireleriyle müşterileri arasında arabulucu rolü oynamaya, vergi dairelerine karşı müşterilerini savunma görevlerini de üstlenmeye, vergi kanunlarındaki boşluklardan ve karmaşıklıklardan yararlanmaya başlamıştır (Klepper ve Nagin, 1989; Tomasic ve Pentony, 1991: 241-257; Yücel, 2017: 231).

Meslek mensupları işinin doğası gereği vergi dairesi ve oradaki çalışanlarla resmi veya gayrı resmi ilişkiler kurmaktadır. Meslek mensubunun idareyle kurduğu bu ilişkiler hizmet

verdiği vergi yükümlüsüyle kurduğu ilişkilere de yansımaktadır. Meslek mensubu vergi dairesinde çalışanlarla kurduğu bu ilişkiler sayesinde yükümlünün mevzuata aykırı işlemleriyle alakalı problemlerini çözebilmekte ve bu işlemlere zaman zaman daha fazla tolerans gösterebilmektedir. Bu durum da yükümlünün vergi uyumunu azaltacak şekilde etki göstermektedir (Koç, 2010: 172).

Yücedoğru (2016)'nun Türkiye'deki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)'in vergi ahlakı düzeyini belirlemek üzere yaptığı çalışmasında mükellef ve muhasebe meslek mensubu arasında kurulan güven bağının meslek mensubunun bağımsızlığını olumsuz yönde etkileyerek meslek mensuplarının vergiden kaçınma yöntemlerini mükelleflere öğrettiğini ve vergi matrahlarını belirlerken birlikte karar verdikleri sonucuna ulaşılmaktadır (Yücel, 2017: 230-231). Bu güven bağından dolayı da meslek mensubu, müşterisinin bir anlamda temsilcisi rolünde olduğundan, müşterisinin vergi borcunu yasalara uygun bir şekilde azaltmak konusunda müşterisine profesyonel manada etik yükümlülüğü olduğunu hissetmektedir (Kannaiah, Kumar, 2009: 90; Uzun, 2015: 47; Öztürk, Hüryurt, 2020: 57).

4.3. Muhasebe Etik Kuralları, Etik Eğitimi - Vergi Ahlakı (Vergi Kaçırma ve Vergiden Kaçınma) İlişkisi ve Bu İlişkiye Dair Yapılmış Araştırmalar

Uygulanabilir kuralların ve ilkelerin birey tarafından bilinmesi sayesinde kişi faaliyette bulunduğu ve değişmekte olan ortama daha iyi uyum sağlayabilmekte, etik ikilemleri daha etkin bir şekilde algılayabilmekte ve bu ikilemlere daha vicdanlı ve profesyonel bir şekilde cevap verebilmektedir. Ward (1993) tarafından yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre meslek mensupları etik eğitiminin her eğitim seviyesindeki muhasebe müfredatına yerleştirilmesinin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca meslek mensupları belli bir düzeydeki etik davranışın sınıf ortamında öğretilebileceğini ve dolayısıyla etik veya profesyonellik derslerinin eğitim sürecinde yer alması gerektiğini de düşünmektedirler (Ward, vd., 1993: 602-609).

Muhasebe mesleği etik kurallarla çok yakından ilişkili olduğundan muhasebecilik, meslek etiği üzerinde durulması gereken meslek dallarının başında gelmektedir. Firmaların ekonomik faaliyetleriyle ilgili muhasebe meslek mensupları tarafından tutulan kayıtlar ticari faaliyetlerin yasal temelidir. Muhasebe sadece yoğun bir dikkat ve bilgi gerektiren bir meslek

dalı olmayıp aynı zamanda ticari faaliyetlerde bulunan firmaların mali durumlarını ve yapılarını göz önüne serdiğinden mesleğin toplumsal açıdan önemi de büyüktür. Firmaların elde ettiği gelirlerinin ve bu gelirlere bağlı olarak ödeyeceği vergi miktarının hesaplanmasında meslek mensupları önemli bir konumdadır. Meslek mensuplarının bu önemli konumu, uygulamada yaşanan hatalar ve bilhassa son yıllarda ortaya çıkan skandallar muhasebe mesleğinde etik kurallar belirlenmesi hususunda adeta bir katalizör işlevi görmüştür (Sayım, Usman; 2019: 143).

Hemen her meslekte olduğu gibi muhasebe meslek mensuplarının da uğraştıkları mesleğin şerefine yaraşır bir biçimde mesleğini icra edebilmesi için iyiyle kötüyü, doğruyla yanlışı birbirinden ayırabilecek kabiliyette olmaları gerekmektedir. Meslek mensupları tarafından mükelleflerin ticari faaliyetleri hakkında tutulan muhasebe kayıtlarının toplanacak vergi miktarını etkilemesi sonucu ülkede yaşayan bireylerin refah seviyeleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiğinden meslek mensuplarının mesleki etik kurallarına daha bağlı ve daha titiz bir şekilde çalışmaları çok büyük bir önem arz etmektedir. Meslek mensubunun etik kurallarına aykırı davranışlar sergilemesi hem mesleğin kendisine hem de hem de meslek mensuplarına zarar getirecektir. Bu sebepten meslek mensupları hem devletin hem de toplumun genel çıkarlarını da göz ardı etmeden doğru ve dürüst bir şekilde mesleğini icra etmelidir. Muhasebe mesleği ekonomik hayatı etkileyen kritik mesleklerden biri olduğundan mesleki etik kurallarını hassas bir şekilde uygulamaları ve bu kuraları özümseyerek faaliyette bulunmaları çok önemlidir (Sayım, Usman; 2019: 143).

Daha az vergi ödeme talebinde olan mükellefler muhasebe meslek mensuplarını baskı altına almaya çalışabilmektedir. Burada muhasebe meslek mensuplarının kişisel yargılarını kullanarak mevzuata uygun bir biçimde hareket etmeleri kadar sahip oldukları ahlaki hassasiyet ve etik bilinç de bu süreçte yönlendirici bir konumdadır. Bu bilinç bilhassa meslek mensubunun karşılaştığı etik ikilemlerin aşılması hususunda meslek etiğine aykırı davranış sergilemekten meslek mensubunu alıkoyabilmektedir (Öztürk, Hüryurt; 2020: 52). Fakat ahlaki değerlere sahip olmayan meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçağı ile mücadele konusunda devlete yardımcı olması beklenemez (Özsoy, 2013: 96).

Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulardan hareketle etik kurallarının ve etiğe verilen önemin muhasebe meslek mensubuna vergi ahlakı ve vergi bilinci kazandırdığı görülmektedir (Karapınar, 2018: 30; Öztürk, Hüryurt, 2020: 69). Örneğin Mintz (1995)'in yaptığı çalışmada da muhasebe meslek mensuplarının kamunun çıkarları söz konusu olduğunda müşterisine, işverenine olan mecburiyetlerinden dolayı müşteri baskısı ve ticari baskılara karşı direnebilmesini ve etik mecburiyetlerini yerine getirebilmesini meslek mensuplarının sahip olduğu erdemlerin ve etik bilincinin sağlayabileceği iddia edilmektedir (Mintz, 1995: 247-269).

Dünyada ve Türkiye'de yaşanan muhasebe skandalları, muhasebe ile ilgili kanunların etik dışı davranışları önleme konusunda tek başına yeterli derecede etkili olamadığını, kanunların yanı sıra mesleki etik kurallarının ve meslek mensuplarının sahip oldukları erdemlerin de önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü toplumlar, bu tarz skandallardan firmaların denetçilerini, muhasebe meslek mensuplarını ve hatta doğrudan muhasebecilik mesleğini sorumlu tutmuşlardır. Yaşanan bu olaylardan dolayı muhasebe mesleğinde etik konusu gündeme gelmiş, dünyada ve buna paralel olarak ülkemizde de muhasebe mesleğinde etik değerlere yönelik bazı standartların oluşturulmaya çalışılmış ve etik kuralları meslek örgütleri tarafından yazılı bir hale getirilmiştir (Yıldız, 2010: 174).

Gerek ulusal gerekse de uluslararası meslek örgütlerinin meslek etiğine ilişkin çalışmaları bilhassa son yirmi yılda sık sık yaşanmış olan muhasebe skandallarından kaynaklı global krizlerden sonra yoğunlaşmaktadır. Son krizlerin muhasebe uygulamalarının kötüye kullanılmasından kaynaklı ortaya çıkması meslek mensuplarının ahlaki değerlere ve mesleki etik kurallara bağlı bir biçimde faaliyet göstermelerinin ne denli önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir (Gökgöz, 2012: 327).

İşgüden ve Çabuk (2006) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen verilere göre, meslek mensuplarının mesleki etik kurallara gereken itinayı göstermediklerinde bu durumdan olumsuz yönde etkileneceğinin bilincinde oldukları ama yine de bu konuya yeterli seviyede titizlikle yaklaşmadıkları ortaya çıkmıştır. Halbuki mesleki etik kurallara bütün meslek mensuplarının eşit derecede önem vermesi gereklidir. Maddi ve şahsi çıkarlar etik değerlerden daha ön planda olduğunda meslek mensubunun sorumluluk bilincinin yeterli bir seviyede

olmadığı çıkarımında bulunak yanlış gözükmemektedir. Meslek mensupları mesleki etik kurallara bağlı bir şekilde hareket etmezlerse meslek mensupları arasında dirlik ve düzen bozulmakta ve meslek hayatı da bu durumdan olumsuz bir biçimde etkilenmektedir (İşgüden, Çabuk; 2006: 84).

Mesleki etik kuralları ne yazık ki meslek mensubunun meslek yaşamı sırasında karşılaşacağı her durum için bir çözüm yolu ortaya çıkaramamaktadır. Bu yüzden meslek mensubu karşılaştığı bir ikilemin çözümüne dair yazılı bir kuralın olmadığı durumlarda da etik kurallarına uygun ve doğru bir çözüm yolu üretebilecek değer yargılarına sahip olmalıdır. Bir meslek mensubunun sahip olması gereken en önemli şahsi niteliği dürüstlük ve tarafsızlıktır. Eğer bir meslek mensubu gereken mesleki niteliklere tam olarak sahipse etik standartların oluşturulması daha da kolay olacaktır. Meslek etiği meslek mensubunun otokontrolünü sağlama konusunda etkin bir işlev görüyorsa bu durumda meslek mensubunun sosyal sorumluluklarını yerine getirme hususunda tereddüt göstermeyeceğini düşünmek yanlış olmamaktadır. Bu bağlamda; meslek örgütlerinin, kendilerine bağlı olan meslek mensuplarını etik problemlerden dolayı cezalandırma yoluna başvurmaktan ziyade meslek mensuplarının etik seviyelerini üst düzeye çıkarma ve onlara rehberlik etme yoluna başvurmalarının daha faydalı olacağı düşünülmektedir (Yücel, Kartal, 2014: 132-133).

Mesleki etik kurallarının gerçek hayatta uygulanabilirliğine ilişkin ciddi sıkıntılar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla meslek mensuplarının önemli bir bölümü bu sıkıntıların eğitim yoluyla giderilebileceğini düşünmektedirler (Yücel, Kartal, 2014: 145-146).

4.3.1. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair yapılmış çalışmalar

İyi bir mesleğe sahip olmak için iyi bir eğitimden geçmek gerektiği herkesin malumudur. Fakat gerek teorik gerekse de pratik eğitim verilirken geleceğin meslek mensubu olan öğrencilere meslek hayatına atıldığında karşısına çıkabileceği sorunların çözümü noktasında nasıl bir yöntem kullanacakları tarafı ihmal edilebilmektedir. Gerek eğitim aşamasında gerekse de iş hayatında olaylara genellikle kanun penceresinden bakılmaktadır.

Fakat burada unutulmaması gereken ise kanuna uygun olan her şeyin ahlaka, etiğe de uygun olmayabileceği gerçeğidir. Meslek mensubu iş hayatında bu gibi durumlarla karşılaştığında şahsi meslek etiği kurallarına başvurmalıdır. Gerek kamuda gerekse de özel sektörde yönetici konumunda çalışanlar lisans veya yüksek lisans mezunu seviyesinde olduğundan mesleki etik eğitiminin yükseköğrenim sırasında verilmesinin daha faydalı olacağı düşüncesi akla yatkın gelmektedir. Hangi alanda olursa olsun (tıp, hukuk, mühendislik) sadece kanunlar ve yönetmelikler vasıtasıyla -eğitim olmaksızın- meslek mensuplarının etik davranışlar sergileyemeyeceği aşikardır. Dolayısıyla muhasebe mesleki etik kurallarının anlatıldığı bir dersin hem İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde hem de Uygulamalı Bilimler Yüksekokullarında veya Fakültelerinde müfredatta olması gerekli gözükmektedir (Güney, 2016: 83).

Etik kuralların özümsenmesi ve meslek mensuplarının sergileyebileceği etiğe aykırı olası davranışlarının engellenmesi için eğitimin önemi yadsınamaz. Dolayısıyla, öğrencilerin mesleğe asıl hazırlandığı dönem olan lisans eğitimi seviyesinde etik bilincinin aşılanması için müfredatta etik eğitimine yer açılması önemlidir. Dünyayla paralel bir biçimde ülkemizde de etik eğitimine daha çok önem verilmeli ve üniversitelerde etikle alakalı derslerin daha alt sınıflardan itibaren verilmeye başlanmasının ve sayısının artırılmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Güney, 2016: 85).

Ülkemiz ve ülkemizdeki muhasebecilik mesleği yaklaşık son yirmi yıldır küresel çapta rol oynamaya çalışan ve yükselmekte olan bir ülke ve bir meslektir. Türk muhasebeciliğinin içinde olan meslek mensuplarının profesyonel değerlere ve etik kabiliyetlere sahip olması, entelektüel bir anlayış kazanması için eğitimin önemli olduğu şüphesizdir. Geleceğin muhasebe meslek mensuplarının gelişimi hususunda etik eğitiminin bağımsız, tek başına bir unsur olduğu düşünülmemelidir. Etik eğitimi, meslek mensubunun gelişiminde hem teknik hem de etik yeterliliğin ikisinin birden içinde bulunduğu daha büyük bir yapının bir parçası konumunda olmalıdır (Pekdemir, Türel, 2007: 13).

Muhasebe alanında profesyonel olarak çalışan meslek mensuplarının toplumsal faydayı da hesaba katacak bir şekilde vergi kaçırma davranışından uzak durması ve vergi ahlakına

uygun bir şekilde eylemlerde bulunması meslek etiği ilkelerine uygun bir şekilde çalışmalarına bağlıdır. Meslek mensuplarının bu ilkelere bağlılığı da etik konusunda eğitim görmeleri sayesinde sağlanabilecektir (Organ, Yeğen; 2013: 241-271). Konuya ilişkin Yıldız (2010)'ın görüşleri ise şöyledir (Yıldız, 2010: 176):

> *"Etik değerlere sahip olmanın, onu uygulamaya geçirmenin en önemli yolu, bu konuda meslek mensuplarına etik konularını tanımlayan, muhasebe eğitimini etikle ilişkilendiren, muhasebe mesleğinde belirsizliklerle nasıl baş edileceğini örnek olaylarla öğreten muhasebe etik eğitiminin lisans düzeyinde verilmesi ve meslek odalarının düzenleyeceği seminerlerle pekiştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca meslek örgütü ve odaların destekleriyle yapılan mesleki eğitim çalışmaları devam ettirilmeli, mevcut imkânlar daha fazla eğitim ve mesleğin kurumsallaşmasına yönelik çalışmalarda kullanılmalıdır. Böylece meslek üyelerinin teknik ve etik niteliklerinin artmasına ve mesleğin kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlanmış olacaktır. Bu durum dışsal fayda yaratarak iş hayatına ve ekonomiye de katkı sağlayacaktır."*

Pek çok meslek mensubu, etik eğitimini mesleğini icra ettiği esnada alabilmektedirler. Fakat tıpkı diğer mesleklerde olduğu gibi muhasebe meslek mensupları da etik eğitimini mesleğe atılmadan evvel almaya başlamalı ve meslek hayatı boyunca da sürekli olarak almaya devam etmelidir (Pekdemir, Türel, 2007: 3-13). Meslek mensubunun ahlaki standartlarının yüksek bir seviyede olması için de ahlak - etik konusunda öğrenciyken ve/veya mesleğe atıldıktan sonra iyi bir eğitim almış olmasının önemli olduğunu öne süren pek çok çalışma - aşağıda belirtildiği üzere- mevcuttur. Gerek üniversite öğrencileri üzerinde gerek profesyonel olarak meslek hayatını sürdürmekte olan meslek mensuplarının ve piyasadaki büyük firmaların yöneticilerinin görüşlerine yönelik yapılan çalışmalarda gerekse de meslek örgütleri ve bu konuda ders vermekte olan akademisyenlerin üzerinde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda elde edilen bulgular, etik eğitiminin geleceğin meslek mensubu olacak olan öğrencilerin ve halihazırda faaliyette olan meslek mensuplarının ahlaki standartlarını yükselttiği ve bunun sonucunda da meslek mensuplarının vergi ahlakını ve dolayısıyla vergiden kaçınma – vergi kaçırma davranışlarını azalttığı yönündedir (Akay, 2002: 91; Cooper vd., 2008: 405-430; Sedeh, Moradi, 2016: 4460-4469).

Vergi kaçırma davranışı sergileyerek vergi suçu işleyen mükelleflerin işlediği suçlara yönelik verilen cezaların caydırıcı olduğunu söylemek zor görünmektedir. Vergi bilinci ve vergi ahlakı bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılmadığında vergi cezaları hem miktar hem de oran olarak devlet tarafından artırılsa bile vergi kaçırma davranışı görülmeye devam etmektedir. Bu sebepten vergi ahlakını güçlendirecek eğitimlerin alt kademelerden yani

ortaöğretim seviyesindeki genç bireylerden başlaması, bu eğitimlerin neden - sonuç ilişkisi çerçevesinde ve görsel materyallerle de desteklenerek verilmesinin vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışını engelleme konusunda faydalı olacağı düşünülmektedir (Yoruldu, 2019: 258).

4.3.1.1. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış çalışmalar

Yükümlüler vergi yasalarındaki boşluklardan faydalanarak vergiden kaçınmak veya devletin kanunla tanıdığı fırsatlardan istifade ederek daha düşük bir miktarda vergi ödeyebilmek için mevzuata hakim durumda olan meslek mensuplarına danışma ihtiyacı hissetmektedirler. Yükümlüler meslek mensuplarına en fazla vergi yasalarındaki değişiklikler ve iş yeri açma ile hakkındaki yasal prosedürler hakkında danışmaktayken genel itibariyle vergi mevzuatının takibi, vergi beyannamesi hazırlama, defter tutma ve finansal danışmanlık gibi konularda başvurmaktadır (Yılmaz, 2019: 160).

Muhasebe meslek mensupları, meslek kanunu vb. yasal düzenlemeler vasıtasıyla üstlendikleri sorumluluklarına uygun bir şekilde mesleklerini icra ederlerse vergi kayıp ve kaçaklarının asgari düzeye inmesi söz konusu olabilmektir. Bunun sağlanması için SMMM'ler muhasebe süreçlerini, YMM'ler ise firmaların defterlerinin tasdiklenmesi gibi denetleme boyutu daha ön planda olan süreçleri etkili bir şekilde yürütmelidirler. Bağımsız denetçiler ise ulusal ve uluslararası standartlar çerçevesinde firmaya ilişkin doğru bilgilerin ortaya çıkarılması işlevini etkin bir şekilde yerine getirdiklerinde vergi kayıplarının engellenmesi yolunda önemli ilerlemeler kaydedilebilmektedir (Yoruldu, 2019: 73).

Toplumda yerleşik durumdaki etik kuralların cezai müeyyidelerden daha fazla etkili olduğu görülebilmektedir. Bu sebepten vergi konusunda toplumda bazı etik kurallar oluşturulması vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarını ortadan kaldırmaya yardımcı olabilir. Fakat bu etik kurallar, toplumun ve dolayısıyla meslek mensuplarının eğitim seviyesinin yüksekliğiyle doğru orantılı olduğundan bireylerin genç yaşlardan itibaren hatta lise seviyesinden itibaren vergi konusuna aşinalık kazandırma açısından müfredata vergiyle alakalı

derslerin konularak genç dimağların etik konusunda eğitilmeleri ve bilinçlendirilmeleri önemli görünmektedir (Akay, 2002: 91; Erge, 2016: 232-244; Sedeh, Moradi, 2016: 4468; Tazegül, 2018: 264-265). Çünkü etik kuralları ancak etik eğitimiyle desteklendiği zaman bu kurallarda belirtilen sorunlara çözüm bulma konusunda etkili olabilmektedir (Wotruba, Chonko, Loe; 2001: 62).

Bir meslek mensubuyla vergi yükümlüsü arasında kurulan ilişki her ne kadar özel hukuka dayalı olsa da meslek mensubunun verdiği hizmetin niteliğinden dolayı kurulan bu ilişkide kamusal taraf daha ağır basmaktadır. Zira meslek mensupları firmaların gerçekleştirdiği ticari faaliyetlere dair evrakların vergi yasalarına uygun bir biçimde kayda alınması noktasında toplumun genelini ilgilendirmekte olan vergilendirme konusunda yükümlülere doğru bir biçimde bilgi verip yönlendirerek kamu hizmeti de sunmuş olmaktadır. Bu yüzden, meslek mensuplarının toplumun genel çıkarlarına hizmet eden, devlete veya diğer paydaşlara firmanın finansal durumu hakkında güvenilir ve doğru bilgi vermekten geri durmayan kişiler olması çok önemlidir (Yılmaz, 2019: 166).

Muhasebe bölümleri gelecekte muhasebe dünyasına girecek olan öğrencilerin yetiştiği bir yer olması sebebiyle geleceğin muhasebe meslek mensuplarının ahlaki olgunlaşmalarında çok önemli bir konuma sahip olduklarından bu alanda eğitim vermekte olan akademisyenlerin ve okulların konuya daha fazla önem vermesi gerekmektedir (Armstrong, Ketz, Owsen, 2003: 13). Teorik eğitimden sonra staja başlayan meslek mensubu adaylarının staj başlangıcında etik muhakeme bakımından teste tabi tutulması ve değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Adaylara staj süresince kapsamlı bir biçimde gerek online gerekse de uygulamalı meslek etiği eğitimleri düzenlenmesinin ve adayların bu eğitimlere katılmaları konusunda teşvik edilmelerinin etik muhakeme gelişimi açısından adaylara fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Soylu, 2018: 87).

Vergi yükümlüleri vergi beyannamelerini hazırlarken genelde bilerek vergi uygulamalarından ve mevzuattan sapmaktaysa da zaman zaman kasıtlı olmadan yani dikkatsizlik ve teknik bilgi eksikliğinden dolayı da vergi uyumuna aykırı davranabilmektedir. Çünkü yükümlülerin vergi beyannamelerini mevzuata tam olarak uygun ve zamanında verebilmeleri için gerçekten de iyi düzeyde okuduğunu anlama ve yorum çıkarma kabiliyetine

sahip olmaları gerekmektedir Sıradan bir yükümlünün mevzuat hakkındaki bilgi düzeyi düşünüldüğünde genel itibariyle anlaşılması bir hayli zor, çok karmaşık ve ağır bir dille yazılmış olan, sık değişen bir yapıda olan Türk vergi mevzuatını anlamakta zorlanan yükümlülerin meslek mensuplarına danışmak zorunda kalmaları gayet normal gözükmektedir (Yılmaz, 2019: 158-163). Vergi uyumuna ilişkin geliştirilen klasik modelde yükümlünün vergi beyanıyla ilgili verdiği kararın sonuçları ve tüm durumlar hakkında tamamen bilgi sahibi olduğu varsayımında bulunulmaktadır. Fakat realiteye bakıldığında yükümlülerin büyük çoğunluğu mevzuatın karmaşık yapısı ve uygulamada karşılaşılabilecek olan belirsiz durumlardan dolayı adeta şaşkın bir durumdadır. Dolayısıyla yükümlüler bu durumdan kurtulmak için uzman konumunda bulunan meslek mensuplarına başvurmaktadır (Tunçer, 2005: 220).

Bu durumun sadece ülkemiz için değil diğer ülkeler için de geçerli olduğu görülmektedir. Örneğin ülkemizde yükümlülerin %59,9'u vergiyle alakalı meslek mensuplarına başvurmaktayken bu oran ABD'de %50 seviyesindedir. Muter, Sakınç, Çelebi (1993) tarafından yapılan bir çalışmaya göre yükümlülerin %60,2'sinin vergi mevzuatındaki değişiklikler ve vergi uygulamalarının takibi konusunda öncelikli olarak bir meslek mensubundan faydalandığı sonucu ortaya çıkmıştır (Çelikkaya, Gürbüz, 2006: 131-132).

Vergi yükümlülerinin eğitim seviyesinin çoğunlukla ilköğretim ve lise seviyesinde olduğu ve meslek mensuplarının da bu durumu bildikleri göz önünde bulundurulduğunda oldukça teknik bir konu olduğu aşikar olan vergi mevzuatı hususunda yükümlülerin meslek mensuplarına başvurmaları sürpriz gözükmemektedir (Yılmaz, 2019: 163). Bu sebepten meslek mensuplarının sadece teknik bilgi, tecrübeye sahip olmaları yetmemekte olup bununla birlikte etik ve ahlaki değerlere de sahip olmaları ve bunları davranış ve tutumlarına yansıtmaları da gerekmektedir (Yıldız, 2010: 158). Çünkü yapılan araştırmalara göre vergi bilincini ve vergi ahlakını etkileyen tek unsurun vergi cezaları ve yakalanma ihtimali olmadığı aynı zamanda meslek mensuplarının sergilediği davranış ve tutumun da vergi ahlakını etkilediği görülmüştür (Organ, Yeğen; 2013: 257).

Ünsal (2000) tarafından yapılan bir çalışmadan elde edilen bulgularda yükümlülerin %94,6 oranında muhasebe ile alakalı işlerinde bir meslek mensubundan faydalandığı ve bu durumun yükümlülerin eğitim seviyelerinin düşük olmasıyla paralel olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen başka bir bulguda ise katılımcılar %96 oranında muhasebe mesleğinin gerekli olduğunu düşünmekte ve katılımcılar %89,82 oranında meslek mensuplarını bilgilerine en fazla değer gösterilen kişi olarak görmektedirler. Bu bulgulardan yükümlülerin muhasebecilik mesleğini bir uzmanlık dalı olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle yükümlülerin vergi ahlakı yani vergi kaçırma ve vergiden kaçırma davranışını olumlu veya olumsuz yönde etkileme konusunda meslek mensubunun çok önemli bir konumda olduğu çıkarımında bulunmak yanlış gözükmemektedir (Yılmaz, 2019: 159).

Vergi ödeme bilinci şeklinde de adlandırılabilecek olan vergi kültürünü, bireylerin özgür iradeleriyle ve vicdani kanaatleriyle vergi ödemeleri gerektiğini hissetmeleri şeklinde tanımlamak mümkün görünmektedir. Bireyleri bu kültür seviyesine çıkarabilmek için gayrı resmi ilk eğitim kurumu olan aileden başlayacak şekilde çeşitli eğitim kurumlarında gerek görsel gerekse de yazılı iletişim araçları vasıtasıyla ve dini kurumlar tarafından da desteklenecek bir biçimde etkin bir eğitim sürecinden geçirmenin gerekli ve faydalı olduğu düşünülmektedir (Özderen, 2014: 36).

Verilen etik eğitiminde dini boyutun da bulunması gerektiğini düşünen başka bir çalışma olan Mahdavikhou, Khotanlou (2012)'nun İslami ahlak kurallarının muhasebe mesleğinde verilen etik eğitimine yerleştirilmesi konusunda geliştirdikleri yeni yaklaşım; mevcut muhasebe müfredatlarında ideolojik veya İslami ahlak, ilke veya İslami metinlerin yer aldığı din merkezli konuların bulunmamasının önemli bir eksiklik olduğunu ve bu ilkelerin muhasebe etik eğitim müfredatına eklenmesinin öğrencilerin dini ahlak anlayışlarını geliştirerek bu sayede etik kişiliklerinin gelişmesine katkıda bulunduğunu iddia etmektedir (Mahdavikhou, Khotanlou, 2012: 1320-1321).

Toplumu oluşturan bireylerin özgürlük ve hayat haklarının muhafaza edilebilmesi hususunda devletin varlığı çok önemlidir. Devlet de varlığını devam ettirebilmek için vergi gelirlerine ihtiyaç duymaktadır. Bireylerdeki vergi kültürü yani vergi bilinci düzeyi yükseldikçe

vergi ödemeye dair duyacağı istek, vergi uyumu ve dolayısıyla toplanan vergi geliri yükselecektir. Vergi yükümlülerine vergi ödemenin hem sosyal hem de yasal bir görev olduğu bilinci aşılanmalıdır. Vergi kaçırma davranışının ise sadece bireysel bir suç değil aynı zamanda toplumsal bir suç olduğu ve vergi kaçırmayı adeta bir kabiliyet gibi gören anlayışın vatandaşlık bilincine aykırı olduğu gerçeğinin iyi öğretilmesi gerekmektedir. Vergi bilinci seviyesinin yükseltilmesi ve bu bilincin yerleşmesi için geleceğin yükümlüleri olan çocuklara ve gençlere verginin, toplumsal hayatın devam ettirilebilmesi için gereken harcamaların karşılanması için gerekli olduğu düşüncesi seminerler düzenlenerek veya bilinçli vatandaşlık, tüketici hakları vb. konuların anlatıldığı dersler konularak aşılanmalıdır. Çünkü hemen her konuda olduğu gibi vergi bilinci de küçük yaşlardan itibaren biçimlenmektedir. Hatta radyo, televizyon ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçları da vergi bilincinin yerleşmesi açısından etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Çünkü yükümlülerin vergiyle ilgili ödevlerini bir mecburiyet olarak görmekten ziyade bilinçli ve gönüllülük esasına dayanacak şekilde yerine getirmeleri vergi sisteminin sağlıklı işlemesi açısından çok önemlidir (Koç, 2010: 92).

Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, genel itibariyle muhasebe meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun mesleki etik kurallarının önemli olduğunun bilincinde olduğu görülmektedir. Meslek mensupları mesleki etik eğitimi ve denetim konusunda meslek odalarının daha yoğun bir biçimde faaliyette bulunmaları gerektiğini, eğitimlerin ve denetlemelerin artması gerektiğini düşünmektedirler. Hatta eğitim faaliyetlerine vergi mükelleflerinin de katılmalarının sağlanmasının meslek mensupları üzerindeki baskıyı azaltabileceği kanaatindedirler. Meslek mensupları mesleki etik kurallarının geleceğin meslek mensubu adayları olan öğrencilere kesinlikle öğretilmesi gerektiğini ve mesleki etik kuralları dersinin müfredatta zorunlu bir ders olarak okutulması gerektiğini düşünmektedirler. Meslek mensupları bu sayede mesleğe yeni atılanların etik kurallara aykırı davranışlar sergileme eğilimlerinin azalacağını düşünmektedirler (Sayım, Usman; 2019: 145).

Muhasebe meslek mensupları yükümlülere çok değişik şekillerde yardımcı olabilmektedir. Vergi beyannamesi hazırlama, vergi mevzuatındaki değişikliklere dair bilgilendirme, vergi planlaması, yükümlüyü vergi dairesi karşısında temsil etme, tereddütte kaldıkları durumlarda mükellefi yönlendirme gibi pek çok konuda meslek mensubu yardımcı

olmaktadır. Dolayısıyla meslek mensuplarının yükümlünün tavır ve davranışlarını etkileme ihtimalinin hiç de düşük olmadığı görülmektedir (Yılmaz, 2019: 160).

Devletin birinci sıradaki gelir kaynağı olan konumunda olan vergiler muhasebe meslek mensupları tarafından hesaplanmaktadır. Eğer meslek mensupları etik ilkelerden uzaklaşırsa vergi hesaplamaları doğru yapılmayacaktır. Örneğin meslek mensubu etik ilkelere bağlı kalmadığında bir firmanın kar miktarını düşük göstererek ödemesi gereken vergi miktarını azaltabilmektedir. Bu durumda bu vergiden istifade edebilecek durumda olanlar olumsuz yönde etkilenecektir (Sünnetçi, 2020: 34). Dolayısıyla muhasebecilik programlarında ve denetleme derslerinde mesleki etik kurallarının denetim sürecindeki önemine yönelik vurgu artırılmalı ve öğrencilere etikle konusunda daha fazla ders verilmelidir. Ayrıca muhasebe ve denetim konusunda faaliyet gösteren firmalar, gerektiğinde ara ara verilebilecek etik eğitimleri sayesinde personelinin etik yargı seviyesiyle alakalı gösterdiği performansını artırabilir (Pflugrath, 2007: 584).

Etik eğitiminin geleceğin meslek mensupları olan öğrencilerin vergi ahlakı düzeyleri üzerinde olumlu etkiler bıraktığına dair literatürde yer alan bazı çalışmalar aşağıdaki tabloda belirtildiği şekildedir.

Tablo 4.1. Muhasebe Öğrencilerinin Vergi Ahlakı Algılarına İlişkin Yapılmış Çalışmalar

Yazar (Tarih)	**Yapıldığı Yer, Zaman ve Kitle (Örneklem Sayısı)**	**Amaç**	**Sonuç**
Hiltebeitel ve Jones (1992)	Amerika'daki iki üniversitede muhasebe veya denetleme dersleri alan öğrenciler, 1989-1990 eğitim-öğretim yılı iki yarıyıl (354)	İki akademik dönem boyunca muhasebe derslerine entegre edilerek öğrencilere verilen etik eğitiminin öncesinde ve sonrasında öğrencilerin etik kural algılarında fark olup olmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminin muhasebe dersleri içinde öğrencilere verilmesi önerilmektedir.

Green ve Weber (1997)	Muhasebe bölümü ve diğer İİBF öğrencileri (109)	AICPA'nın belirlediği mesleki etik kurallarının vurgulandığı bir içeriğe sahip olan denetleme dersini alan öğrencilerin etik muhakeme seviyelerinin almayanlara göre daha yüksek olup olmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminin öğrencilerin etik davranışlar sergilemesi konusunda faydalı olacağı sonucuna varılmıştır.
Grasso, Kaplan (1998)	Arizona Eyalet Üniversitesinde okumakta olan giriş seviyesindeki vergi dersini tamamlamak üzere olan öğrenciler (230)	Vergi uzmanlarının karşılaştığı türden etik meselelerle ilgili eğitim geçmişinin ve demografik etmenlerin öğrencilerin kişisel standartlarıyla ne derecede ilintili olduğunun belirlenmesi	Etiğin en yoğun işlendiği ders olan denetleme dersinin öğrencilerin etik karar alma yeteneklerini olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmıştır.
Dellaportas (2006)	Avustralya, Ballarat Üniversitesi'ndeki muhasebe bölümü son sınıf öğrencileri (26)	Muhasebe etiği dersini öğrencilere başlı başına ayrı bir ders olarak vermenin öğrencilerin etik muhakemelerini olumlu yönde etkileyip etkilemediğinin belirlenmesi	Etik dersinin öğrencilerin ahlaki yargılama kabiliyetlerinde ve ahlaki gelişimlerinde kayda değer bir derecede olumlu etkileri olduğu ve ahlaki gelişimin eğitim yoluyla ilerletilebilen bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır.
Rogers, Smith (2008)	Texas, Stephen F. Austin Eyalet Üniversitesi muhasebe bölümü son sınıf lisans ve lisansüstü öğrencileri (115)	Müfredata etik dersi koyulmasından sonra öğrencilerin etik konusunda hassasiyet kazanıp kazanmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminden sonra öğrencilerin etik hassasiyetlerinin yükseldiği ortaya çıkmıştır.
O'Leary ve Shafi (2008)	Malezya'da muhasebe bölümü son sınıfta okuyan öğrenciler (85)	Etik eğitiminin son sınıfta okumakta olan öğrencilere etik konusunda hassasiyet kazandırıp kazandırmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminin etik değerlere daha bağlı muhasebe meslek mensupları yetiştirme hususunda faydalı olacağı ortaya çıkmıştır.
Simmons (2010)	Hong Kong'ta Lingnan Üniversitesi'nde muhasebe bölümünde okumakta olan öğrenciler, 2008-2009 ve 2009-2010 bahar yarıyıllarında (39)	Vergi etiği eğitiminin muhasebe bölümünde okuyan öğrencilerin vergiden kaçınma veya vergi kaçırmaya olan tavır ve davranışlarına etkisi olup olmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminin vergi ve muhasebe alanında çalışan meslek mensuplarının etik muhakeme yeteneklerini geliştireceği ortaya çıkmıştır.

Koumbiadis (2011)	New York'taki üniversitelerdeki muhasebe programlarından yeni mezun olan öğrenciler, 2010 yılı (210)	120 kredilik muhasebe programından mezun olan öğrencilerle, AICPA tarafından müfredata yeni eklenen etik derslerini de alarak (toplamda 150 krediyle) mezun olan öğrencilerin etik muhakemelerini kıyaslamak	AICPA tarafından müfredata eklenen 30 kredilik etik derslerini alan öğrencilerin, etik dersini almadan mezun olanlara nazaran etik muhakeme seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.
Ağyar, Angay-Kutluk, Cengiz (2012)	Meslek yüksekokullarında muhasebe ve vergi uygulamaları bölümlerinde okumakta olan öğrenciler (741)	Öğrencilerin meslek etiğine bakış açılarının belirlenmesi	Muhasebe meslek etiği dersi alanların etik muhakeme seviyelerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.
Holmes, Marriott, Randal (2012)	Yeni Zelanda Üniversitesi ticaret bölümü lisans öğrencileri (630)	Öğrencilerin vergi uyumu, vergi kaçırma hakkındaki tutumları ve etik davranışları ile bunlara etki eden bazı demografik faktörlerin belirlenmesi	Daha fazla etik eğitimi almış veya genel olarak eğitim hayatı daha uzun olan öğrencilerin vergi uyumu seviyelerinin, eğitim hayatı daha kısa veya daha az etik eğitimi alanlara göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.
Sağlam (2013)	Çorum Hitit Üniversitesi İİBF öğrencileri, 2012-2013 güz yarıyılı (330)	Öğrencilerin vergi algısı ve vergi bilinçlerinin ölçülmesi	Öğrencilerin vergi algılarının olumlu yönde etkilenmesinde ve etik davranışlar sergilemesinde aldıkları eğitimin etkili olduğu ortaya çıkmıştır.
Balsarı, vd. (2014)	İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi işletme fakültesindeki 3. ve 4. sınıf öğrencileri, 27-28.02.2012 (20)	Muhasebe etik eğitiminin öğrencilerin etik gelişimine ve etik farkındalığının artmasına faydalı olup olmayacağının belirlenmesi	Muhasebe etik eğitiminin öğrencilerin etik gelişimine ve etik farkındalığın artmasına faydalı olabileceği ortaya çıkmıştır.
Akyatan, Angay-Kutluk (2015)	Akdeniz Üniversitesi işletme ve maliye bölümlerinde okuyan birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri (154)	Muhasebe etiği dersi almış öğrencilerle almamış olan öğrencilerin etik yargıları arasında fark olup olmadığının belirlenmesi	Muhasebe etiği dersi almış öğrencilerin almamış olan öğrencilere göre daha güçlü etik yargılara sahip olduğu görülmüştür.
Gülmez, Kıllı, Öz (2016)	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde lisans seviyesinde muhasebe eğitimi alan 3. ve 4. sınıf öğrencileri, 2015-2016 güz dönemi (372)	Etik eğitimi ile etik yargıların gelişip gelişemeyeceği ve meslek mensuplarının etik kurallara sadakatinin artıp artmayacağının belirlenmesi	Etik eğitimi ile etik yargıların gelişebileceği ve meslek mensuplarının etik kurallara sadakatinin artacağı sonucuna varılmıştır.

4.3.1.2. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair muhasebe meslek mensuplarının görüşlerine dair yapılmış çalışmalar

Vergi matrahları vergi yükümlüleri tarafından bilerek veya bilmeyerek yanlış belirlenebilmektedir. Bu da vergi kaybına sebep olmaktadır. Bu sebepten beyan edilen matrahların doğru olup olmadığı denetlenmelidir. Ülkemizde vergi denetimi yapan kurumlar Vergi Dairesi Müdürlükleri, Hesap Uzmanları Kurulu Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Gelirler Kontrolörlüğü Daire Başkanlığı'dır. Muhasebe meslek mensupları ise vergi beyannamelerini kaynağında denetleyerek bu kurumlara yardımcı konumunda bulunmaktadır. Meslek mensupları vergi matrahlarını henüz vergi dairesine beyan edilmeden yani kaynağında denetlediğinde ve hataları, eksiklikleri en başından tespit ederek düzelttiğinde vergi kayıpları daha ortaya çıkmadan engellenmiş olmaktadır ki bu da meslek mensuplarının ne denli önemli bir vazife gördüğünü ortaya çıkarmaktadır (Erduru, 2017: 90).

Vergi kaçakçılığının ve bunun sonucunda ortaya çıkan vergi kayıplarının engellenmesinde kritik bir konumda olan serbest muhasebeci ve mali müşavirler (SMMM) ve yeminli mali müşavirler (YMM) vergi yükümlüleriyle vergi dairesi arasında bir köprü görevi görmektedir. Meslek mensupları bu görevlerini yerine getirirken firma içerisinde belge düzeni oluşması ve sahte fatura vb. yasa dışı iş ve işlemlerin tespit edilmesi noktasında önemli bir işleve sahiptir (Yoruldu, 2019: 37).

Adam kayırmacılık, rüşvetçilik, vergi kaçırma… gibi ahlak dışı olduğu toplumun her kesimi tarafından kabul edilen davranışların yaygın olarak görüldüğü toplumlarda mesleki etik ilkelerinin özümsenmemiş olduğu çıkarımında bulunmak yanlış gözükmemektedir. Bu tarz gayri ahlaki tutumların değiştirilmesi için de bireylerin ahlaki ve mesleki etik değerler ekseninde eğitilmesi çok önemlidir. Meslek mensupları mesleki faaliyetlerini gerçekleştirirken mesleki etik ilkeleri özümsemeden sadece kendi çıkarını ön planda tuttuğunda toplumun bundan büyük zararlar göreceği sürpriz bir sonuç olarak gözükmemektedir (İşgüden, Çabuk, 2006: 64).

Doğrudan veya dolaylı olarak çok geniş kitleleri etkileyebilen bir konumda olan muhasebecilik mesleğinde doğru, güncel ve güvenilir bilgi üretmek bu mesleğin temel amaçlarından biridir. Üretilen bu bilgilerden firma sahipleri, yatırımcılar, devlet vs. gibi pek çok grup faydalanmaktadır. Bu yüzden, meslek mensuplarının sergilediği etik dışı davranışlar toplumun geniş bir kesimini etkilediğinden bu meslekle uğraşanların etik değerlere bağlı olmaları oldukça önemlidir (Gökgöz, 2012: 326).

Konuya ilişkin muhasebe meslek mensuplarının ve piyasada faaliyette bulunan büyük firmaların yöneticilerinin muhasebe etik eğitiminin gerekliliği konusunda fikirlerinin ne olduğuna dair yapılan çalışmalarda da üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda elde edilen bulgularla paralel bulgular elde edilmiştir. Zira muhasebe meslek mensupları, üniversitelerde verilmekte olan muhasebe eğitiminde öğrencilerin, vergi ahlakının ve vergi uyumunun sağlanması açısından vergi kayıpları ve kaçakları ile mücadele konusunda yeterli seviyede eğitim görmediklerini ve eğitimin bu mücadelede önemli olduğunu düşünmektedirler (Daştan, 2011: 203).

Verilecek etik eğitimlerinden muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlar sergilemelerini sağlama konusunda en yüksek faydanın elde edilmesi için etikle ilgili konuların sadece muhasebe müfredatında değil aynı zamanda işletme müfredatının da tamamına entegre edilmesi gerektiği, hatta etik konusunun başlı başına müstakil bir ders olarak değil de bütün muhasebe derslerine yerleştirilmesi gerektiği meslek mensupları tarafından önerilmektedir (Cohen, Pant 1991: 54-55; Alam, 1998: 261-270).

Meslek odaları tarafından, kendi bünyelerinde oluşturacakları etik kurulları aracılığıyla bütün meslek mensuplarının katılmasının zorunlu tutulacağı konferans, panel, seminer gibi belli dönemlerde eğitimler yapılmasının ve bu eğitimlerin sonucunda sertifika verilmesinin meslek etiği ilkelerinin özümsenmesini sağlamak açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Stajyer meslek mensuplarına meslek hayatına atılmadan önce etik eğitimi verilmesi ve mesleğe giriş için yapılan sınavlarda etiğin bir sınav konusu olarak belirlenmesi meslek mensubu adaylarının etik kurallarını özümsemesi açısından yararlı olacaktır. Bu düşünceyi destekler mahiyette Çınar, Güney (2012) tarafından Erzurum'da faaliyette bulunan serbest muhasebeci mali

müşavirler ile yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre, meslek mensuplarının etik kuralların öneminin farkında olduğu ve meslek mensuplarının bu kurallara uymayan davranışlar sergilemelerini uygun görmediği ortaya çıkmıştır. Yine de meslek mensuplarının uygulamada bazı meslek mensuplarının etik dışı davranışlar sergilediklerini gözlemlemekte olduğu ve bu durumu engellemek için meslek kuruluşlarından etik eğitimi konusunda daha fazla destek talebinde bulunduğu çalışmadan elde edilen başka bir bulgu olarak göze çarpmaktadır (Çınar, Güney; 2012: 103).

Meslek etiği eğitimiyle ilgili akademisyenlerin meslek etiği dersine gereken önemi vermesi ve bu dersin açılması konusunda gayret göstermeleri hususunda akademik camiaya önemli sorumluluklar düşmektedir. Halihazırda mesleğini icra etmekte olan meslek mensuplarının da katılacağı meslek etiği hakkındaki eğitimler kapsamında TÜRMOB tarafından seminerler, sempozyumlar, konferanslar ve kurslar gibi etkinlikler düzenlenmesi önemlidir. Bu etkinliklerin düzenlenmesinde TÜRMOB ile üniversitelerin işbirliği içerisinde hareket etmelerinin muhasebe meslek mensuplarına meslek etiği ilkelerinin kazandırılması hususunda daha etkili olacağı düşünülmektedir (Organ, Yeğen, 2013: 269).

Nitekim bu düşünceyi destekleyen, Uzun (2015) tarafından Sakarya ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde yapılan çalışmada eğitim düzeyi yüksek muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine daha çok önem verdikleri ayrıca TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına verilen etik eğitimlerinin kapsamının ve içeriğinin artırılması ve meslek mensuplarına etik ilkelerin kazandırılması bakımından bu eğitimlerin zorunlu ve sık sık yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Uzun, 2015: 75).

Bu düşünceyi destekler mahiyette bir başka çalışma olan Gür (2018) tarafından Bingöl ilinde faaliyet göstermekte olan meslek mensupları üzerinde yapılan araştırmaya göre meslek mensupları etik eğitiminin gerekli olduğunu düşünmektedir. Ayrıca meslek mensuplarının çoğunluğu bu çerçevede yapılan eğitim faaliyetlerine katılmakta ve bu faaliyetlerin devam etmesi gerektiğine inanmaktadır (Gür, 2018: 45-50).

Meslek mensupları meslek etiğini bir disiplin olarak algılamakta, mesleki etik kurallarını önemsemekte, saygınlığın para kazanmaktan daha önemli olduğunu ve etik kurallara ne kadar bağlı kalınırsa mesleğin itibarının ve toplumun da etik davranış seviyesinin o denli yükseleceğini düşünmektedir. Bu bağlamda meslek mensuplarının çoğunluğu; iş hayatında içine düştükleri etik çıkmazlardan, ikilemlerden kurtulmalarında etik eğitiminin etkili olduğunu ve meslek mensuplarına daha fazla etik eğitimi verilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca meslek mensupları işlerini yaparken kendilerini baskı altında hissetmekte ve bu baskının ortadan kalkması açısından ise etik eğitiminin verilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedirler (Çetin, Dağlı; 2014: 78-82; Yel, 2018: 180).

Mesleki etik kurallarının kağıt üzerinde kalmaması ve iş hayatında pratiğe dökülebilmesi için bu kuralların meslek mensuplarınca benimsenmesi ve kişilerin zihinlerine yerleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için ise etik eğitimi verilirken bu ilkelerin somutlaştırılarak öğretilmesi gerekmektedir. Bu yapılırken de meslek mensuplarına verilen eğitim, seminer, konferans vb. faaliyetlerde etik kavramıyla kapsamının birbiriyle paralel olması önem taşımaktadır. Bu sayede meslek mensuplarının etik kurallara daha tutarlı bir yaklaşım sergileyebilecekleri ve bu kuralları iş hayatındaki uygulamalara daha etkin bir biçimde yansıtabilme konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Meslek mensuplarının genel itibariyle mesleki etik konusuna aşina olmalarının, gelişime ve öğrenmeye açık ve hevesli olmalarının da mesleki etik eğitimine dair olumlu bir görüşe sahip olduklarının bir göstergesi olduğu çıkarımında bulunulabilir (Aymankuy, Sarıoğlan, 2005: 44).

Vergi ahlakı ve vergi bilinci seviyesi yüksek olan bir meslek mensubu vergi kayıplarına sebep olan vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarıyla mücadele etmek suretiyle kamuya fayda sağlamaktadır. Bu yüzden muhasebe meslek mensupları vergi kayıplarının önlenmesi için etik kuralların ve bu kurallar doğrultusunda verilecek olan etik eğitiminin gerekli olduğunu düşünmektedir (Gür, 2018: 48; Karapınar, 2018: 36-37).

Meslek mensuplarının etik eğitiminin gerekli olduğunu düşündüklerine dair literatürde yer alan bazı çalışmalar aşağıdaki tabloda belirtildiği şekildedir.

Tablo 4.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimine İlişkin Yapılmış Çalışmalar

Yazar (Tarih)	Yapıldığı Yer, Zaman ve Kitle (Örneklem Sayısı)	Amaç	Sonuç
Cohen ve Pant (1991)	Massachusetts (Amerika) de faaliyette bulunan muhasebe meslek mensupları (230)	Lisans seviyesinde verilen meslek etiği derslerinin meslek mensuplarının etik davranışlar sergilemelerinde faydalı olup olmayacağının belirlenmesi	Üniversitelerde verilen meslek etiği derslerine daha fazla önem verilmesi gerektiği ve etik eğitiminin muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlar sergilemelerinde faydalı olacağı ortaya çıkmıştır.
Alam (1998)	Yeni Zelanda'da faaliyet gösteren en büyük firmaların üst düzey yöneticileri (99)	Muhasebe ve işletme müfredatına etik dersinin eklenmesi konusunu destekleyip desteklemediklerinin belirlenmesi	Etik konusunun başlı başına müstakil bir ders olarak değil de bütün muhasebe derslerine yerleştirilmesi yönünde cevap verdikleri ortaya çıkmıştır.
Sullivan (2004)	Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde okuyan muhasebe öğrencileri (32)	AICPA tarafından getirilen muhasebe etiği eğitimine dair verilen seminer sonucunda katılımcıların etik konulara dair profesyonel muhakeme kabiliyetleri üzerinde olumlu bir etkisi olup olmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminin katılımcıların etik muhakeme yeteneklerini kayda değer bir derecede olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmıştır.
Yıldız (2010)	Kayseri il merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları (97)	Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine ilişkin düşünceleri, algıları ve etik uygulamalarıyla alakalı durum tespiti yapılması	Meslek mensuplarının etik eğitiminin gerekliliğine inandığı ortaya çıkmıştır.
Kısakürek, Alpan (2010)	Sivas ilinde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensupları, Nisan-Mayıs 2009 (112)	Muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik konusundaki yargıları, etik ilkelere uymalarında veya etik dışı davranmalarında etkili olan nedenlerin belirlenmesi	Öğrencilere verilen etik eğitimlerinin etkili olduğu ve eğitim kurumlarında meslek etiği dersinin zorunlu olması gerektiği ortaya çıkmıştır.
Çınar, Güney (2012)	Erzurum'da faaliyette bulunan serbest muhasebeci mali müşavirler, Haziran 2011 (102)	Serbest muhasebeci mali müşavirlerin etik ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi	Meslek kuruluşlarının etik eğitimi konusunda daha fazla destek vermesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Organ, Yeğen (2013)	Adana'da faaliyet göstermekte olan meslek mensupları, 12.09.2012-12.11.2012 (100)	Muhasebe meslek mensuplarının mükellef davranışları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi	Meslek etiği eğitiminin lisans düzeyinde verilmesinin faydalı olacağı ortaya çıkmıştır.
Çetin, Dağlı (2014)	Isparta'da faaliyette bulunan meslek mensupları, Kasım 2013 (115)	Meslek mensuplarının meslek etiği ilkelerine uymalarında veya etik dışı davranışlarda bulunmalarında etkili olan sebeplerin belirlenmesi	Meslek mensuplarının mesleki etik kurallarını önemsedikleri ve etik eğitimi verilmesinin gerekli olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır.
Erol – Fidan, Subaşı (2014)	İstanbul'da staj yapmakta olan meslek mensubu adayları, Aralık 2013 (857)	Meslek etiğinin muhasebe meslek mensubu adayları tarafından algılanma düzeyinin belirlenmesi	Meslek mensubu adaylarının meslek etiği konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve TÜRMOB/TESMER ve üniversitelerin meslek etiği konusunda özellikle uygulamalı eğitimlere yer vermeleri gerektiği ortaya çıkmıştır.
Uzun (2015)	Sakarya ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları, Mayıs 2015 (249)	Muhasebe meslek mensuplarının mükellefin vergi ahlakı üzerindeki etkisinin tespit edilmesi	Meslek mensuplarına etik ilkelerin kazandırılması bakımından etik eğitimlerinin zorunlu ve sık sık yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.
Erol – Fidan, Subaşı (2015)	Türkiye'deki tüm illerde kayıtlı staj yapmakta olan muhasebe meslek mensubu adayları, Nisan 2015 (1261)	Muhasebe stajı yapmakta olan meslek mensubu adaylarının muhasebe etik eğitimi hakkındaki görüşlerinin tespiti	Mesleki etik eğitiminin stajyerler tarafından önemsendiği, ayrı bir ders olarak okullarda okutulması gerektiği ve bu eğitimin artırılması gerektiği ortaya çıkmıştır.
Erol – Fidan, Özer (2016)	Bilecik ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları, Aralık 2015 - Ocak 2016 (50)	İlk kez etik eğitimi alan meslek mensuplarının bu eğitime dair görüşlerinin belirlenmesi	Meslek mensuplarının verilen etik eğitiminin faydalı olduğunu ve eğitim süresinin artması gerektiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır.
Swisher (2018)	Muhasebe bölümü mezunu ve muhasebe meslek mensubu olarak çalışmakta olan kişiler (8)	Etik eğitiminin çalışanların iş hayatında etik davranışlar sergilemelerine faydası olup olmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminin çalışanların etik karar verme yeteneklerini geliştirdiği ortaya çıkmıştır.

Yel (2018)	Bolu'da faaliyet göstermekte olan meslek mensupları (93)	Meslek mensuplarının iş hayatında içine düştükleri etik çıkmazlardan, ikilemlerden kurtulmalarında etik eğitiminin etkili olup olmadığının belirlenmesi	Etik eğitiminin etkili olduğu ve meslek mensuplarına daha fazla etik eğitimi verilmesinin gerekli olduğu ortaya çıkmıştır.
Gür (2018)	Bingöl ilinde faaliyet göstermekte olan meslek mensupları (39)	Bingöl'de faaliyette bulunan meslek mensuplarının meslek etiği hakkındaki görüşleri ve meslek üyelerini etik dışı davranışlara yönelten ifadelerin belirlenmesi	Etik eğitiminin gerekli olduğu ortaya çıkmıştır.
Köse, Aldemir (2019)	Nevşehir'de bağımsız olarak faaliyette bulunan mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler (65)	Muhasebe mesleğinde etik ve mali müşavirleri etik dışı davranmaya yönelten sebeplerin belirlenmesi	Meslek mensuplarının mesleki etik değerlere sahip olabilmesi ve bu değerlerin gelişmesi konusunda etik eğitiminin en önemli unsur olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

4.3.1.3. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair muhasebe meslek örgütlerinin görüşlerine dair yapılmış çalışmalar

Vergi mevzuatının sadelikten uzak, karmaşık ve uzmanlığı olmayanlar tarafından yanlış anlaşılmaya müsait olması, uygulamadaki belirsizlikler, mevzuatın sık sık değişmesi ve bundan dolayı takibinin oldukça zor olması gibi unsurlardan dolayı vergi yükümlüleri vergiyle alakalı işlerini takip etmesi için meslek mensuplarına başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Meslek mensupları yükümlülere; vergi beyannamesi hazırlama, vergi ödemelerinin planlama, yaptıkları yatırımların vergisel sorumluluğunu asgari düzeye çekecek biçimde planlama, vergi hususunda karmaşık veya belirsiz durumlarla karşılaşan yükümlüye yol gösterme ve vergi dairesine karşı yükümlüyü temsil etme gibi hizmetlerde bulunmaktadır (Koç, 2010: 94).

Yukarıda belirtildiği üzere önemli hizmetlerde bulunmakta olan bir meslek mensubunun etik muhakemesi yeterli olgunluk seviyesinde değilse o kişi, daha fazla kazanmak ve kar elde etmek isteği doğrultusunda etik dışı birtakım faaliyetlere yönelmekte bir beis görmeyerek firmaların çıkarlarına uygun bir şekilde hileli işlemlerde bulunabilmekte veyahut da gördüğü

hileleri hasır altı edebilmektedir. Bu gibi etik dışı iş ve işlemlere yönelmenin engellenmesi hususunda meslek mensubunun tutumu çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü muhasebe meslek mensupları konumları gereği kamu yararını düşünme sorumluluğunu taşımaktadırlar. Meslek mensuplarının etik muhakeme seviyelerini geliştirmeleri açısından eğitimin öneminin çok büyük olduğu görülmektedir (Soylu, 2018: 87).

Mesleki etik ilkelerinin meydana getirilmesinde ve bu ilkelerin uygulanmasının sağlanmasında meslek örgütleri etkili olan unsurlardan biridir (Yıldız, 2010: 176). Etik dışı faaliyetler ile kanunlar arasındaki sınırın neresi olduğunu belirleme aşamasında meslek örgütleri devreye girmekte ve etik kuralları belirleyip meslek mensuplarının gayrı ahlaki davranışlar sergilemelerini engellemeye çalışmaktadırlar. Meslek etiği standartları mesleği icra eden meslek mensuplarında uygulamada bir ölçüye sahip olmaları gerektiği duygusu yarattığından etik ikilem içerisinde bulunmasını engeller ve meslek mensuplarını toplum nezdinde yüceltir (Uzun, 2015: 47).

Konuya ilişkin Yücel (2017)'in görüşleri aşağıda belirtilmiştir (Yücel, 2017: 245):

> *"Vergi ahlakı oluşumunda önemli bir fonksiyonu olan muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışlarının önlenebilmesi içinse gerek meslek odaları gerekse vergi idaresi tarafından vergi ahlakı bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu amaçla mevcut meslek mensuplarına gerek vergi kanunları gerekse vergi ahlakına yönelik eğitim seminerleri düzenlenebilir. Ayrıca vergi idaresi de muhasebe meslek mensupları ile daha fazla iletişim halinde bulunup daha işbirlikçi bir tutum sergilediğinde meslek mensuplarının da kendisine duyulan güven sebebiyle vergi ahlakı konusunda daha bilinçli davranması beklenmektedir."*

Bu beklenti doğrultusunda meslek etiğiyle ilgili TÜRMOB tarafından oluşturulan tebliğler, yönetmelikler, kongreler ve etik gelişimine dair projeler mesleğin çağdaş bir seviyeye ulaşmasına yardımcı olmuştur. Muhasebecilik mesleğinin denetim kısmında faaliyet göstermekte olan meslek mensuplarının faaliyetlerini gerçekleştirirken uyması gereken standartları oluşturan KGK tarafından yayınlanan "Etik Kurallar Standardı" da mesleki etik gelişimini olumlu yönde etkilemektedir (Soylu, 2018: 88).

Meslek örgütlerinin de etik eğitiminin geleceğin meslek mensubu olacak olan öğrencilerin ve halihazırda faaliyette olan meslek mensuplarının ahlaki standartlarını

yükselttiği ve bunun sonucunda da meslek mensuplarının vergi ahlakını ve dolayısıyla vergiden kaçınma - vergi kaçırma davranışlarını azalttığı yönünde görüş bildirdiğine dair çalışmalar - aşağıda belirtildiği üzere - mevcuttur.

Örneğin; Cohen, Pant (1991) tarafından; muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlar sergilemesinde dışarıdan dayatılan mekanizmaların mı yoksa kendi içsel mekanizmaların mı daha etkili olduğu ile ilgili diğer meslektaşların, düzenleyici ve kural koyucu organların ve lisans derecesinde verilen eğitimin rollerinin tespit edilebilmesi amacıyla anket usulü ile 230 muhasebe meslek mensubu üzerinde yapılan bir araştırma yukarıdaki görüşü destekler mahiyettedir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre meslek mensuplarının etik davranışlar sergilemelerinde en etkili mekanizmaların mesleğin kendi kural koyucu organının (Amerikan Sertifikalı Serbest Muhasebeciler Birliği - AICPA) ve diğer meslektaşlarının görüşleri olduğu diğer yandan en az etkili mekanizmanın ise devletin yaptığı düzenlemelerin olduğu ortaya çıkmıştır.

Yine konu hakkında başka bir çalışma olan Jackling, Cooper, Leung, Dellaportas (2007)'ın IFAC'a bağlı muhasebe meslek odalarının etik eğitimindeki rolleri ve yaşanan etik fiyaskolar ve etik meselelerle alakalı algılarını belirlemek üzere yaptıkları araştırmadan elde edilen bulgulardan biri, meslek mensuplarının etik gelişiminde etik eğitiminin önemli bir rol üstlendiğini ifade ettikleri ve tıpkı teknik yetenekler kazandıran diğer dersler gibi etik eğitiminin de müfredatın bir parçası olması gerektiği şeklindedir. Bir diğer bulguda ise, etik eğitiminin müfredattaki dağılımı açısından etik dersinin ön yeterlilik programlarının bir parçası olarak öğretilmesi gerektiğine dair meslek örgütlerinin güçlü bir şekilde fikir birliğinde oldukları ve bu programlarda etik konusunun diğer ünitelerle birleştirilmesi kadar başlı başına bir ünite olarak da programlarda yer alması gerektiği ifade edilmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçta profesyonel meslek örgütlerinin etik eğitiminin, yeterlilik sonrası verilen eğitim programlarının da bir parçası olması gerektiğini desteklediği hatta bütün diğer ülkelerde de etiğin sürekli profesyonel gelişim ve kariyer gelişiminin bir parçası olması gerektiğini düşündükleri yönündedir.

4.3.1.4. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına olumlu etkisi olduğuna dair eğitimcilerin görüşlerine dair yapılmış çalışmalar

Muhasebe meslek mensupları vergi mevzuatındaki açıkları ve belirsiz durumları uzmanlık alanı olması sebebiyle mükellefe göre daha iyi görebilmekte ve bu açıkları mükellefe de anlatarak vergi kanunlarını mükellefin de daha iyi kavramasını sağlayabilmektedir (Güner, 2008: 38-39). Yükümlülerin vergi konusundaki danışmanları olarak da görevi olan muhasebe meslek mensupları, etkin bir danışmanlık hizmeti sayesinde yükümlüleri doğru bir şekilde yönlendirerek onları vergiye karşı daha duyarlı ve bilinçli bir hale getirmekte ve yükümlülerin vergi ahlakının gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalardan, mükelleflerin muhasebe meslek mensuplarından yardım alması durumunda vergi kanunlarına daha kolay uyum sağladıkları sonucuna varılmaktadır (Jackson ve Milliron, 1986; Koç, 2010: 94; Daştan, 2011: 193). Ancak bu noktada meslek mensupları mükellefleri vergiyle alakalı düzenlemeler hususunda bazen bilgilendirebilmekteyken bazen de tam aksine mükelleflerin vergi ile kurduğu irtibatı asgari düzeye indirerek tüm görev ve sorumlulukları kendileri yüklenebilmektedirler. Muhasebe meslek mensupları benzer bir biçimde bazen vergi uyumu düşük seviyede olan mükellefleri karşılaşabilecekleri cezai müeyyideler konusunda uyarabilmekteyken bazen de vergi mevzuatına dair sahip olduğu bilgisini meslek ahlakına uymayacak bir biçimde kullanıp mükelleflere vergi usulsüzlükleri ile alakalı yol göstermek suretiyle daha karmaşık beyannameler verebilmelerine ve vergi kaçırma veya vergiden kaçınma davranışı sergilemelerine sebep olabilmektedirler (Ayres vd., 1989; Hite ve McGill, 1992; Erard, 1993; Schmidt, 2001). Bu yüzden Yücel (2017)'e göre: "Muhasebecileri tarafından doğru yönlendirildiklerinde mükelleflerin vergi suçlarını işleme ihtimalleri yok denecek kadar azdır". Bu sebepten vergi ahlakının oluşumunda ve gelişiminde meslek mensuplarının tavır ve davranışları oldukça kritik bir öneme sahiptir (Demir, 2008: 92-94; Yücel, 2017: 234-235).

Bu bağlamda mükellefleri yönlendirici bir konumda olan meslek mensuplarının etik kurallara bağlı bir şekilde çalışmaları ve bu kuralları özümsemeleri için de etik eğitiminin çok önemli olduğu görülmektedir. Etik eğitimi, gerek üniversitelerde görev yapan eğitimcilere göre gerekse de iş hayatında halihazırda çalışmakta olan meslek mensuplarını eğitenlere göre de önemli görülmektedir. Eğitimcilere göre; ders konularına etik ikilemler, etik meselelere ilişkin vaka çalışmaları ve etik dışı uygulamaların görüldüğü güncel olayların da eklenmesi bireylerin ahlaki standartlarını yükseltmekte ve vergi ahlakına olumlu yönde kayda değer düzeyde bir etkide bulunmaktadır (Koumbiadis, 2011: 94).

Nitekim Çalıyurt (2007)'un Türkiye'deki işletme bölümlerinde verilen muhasebe etik eğitimine verilen önemi ve gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında yaşanılan muhtemel sorunları belirlemek için yaptığı araştırmada, 49 devlet üniversitesinde muhasebe anabilim dalında ders vermekte olan veya bu konuda araştırma yapmakta olan akademisyenlere anket gönderilerek durum tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan birisi gelişmiş ülkelerin aksine üniversitelerde verilen muhasebe eğitimine gerek meslek mensupları gerekse de kamuoyu tarafından yeterli önemin verilmediği şeklindedir. Ayrıca üniversitelerdeki müfredatın standart bir hale getirilerek etik dersinin müfredata eklenmesi gerektiği ve eğitim ortamı ve araçlarının yeterli seviyeye getirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Konuyla ilgili Akdoğan (2008) tarafından yapılan çalışmada ise İktisadi ve İdari Bilimler fakültelerinde meslek etiği eğitiminde bir durum tespiti yapmak etmek amacıyla 56 fakülte ve yüksekokuldan birer akademisyene anket hazırlanıp gönderilmiştir. Anket sonuçlarından;

- Hem teorik, hem de uygulamalı bir çalışma alanı olan meslek etiğinin müstakil bir ders olarak konmak yerine bu şekilde tek başına bir ders olarak alındığında içinin doldurulamayacağı düşüncesinden hareketle her ders için etik konusunun o ders içerisinde bir bölüm - ünite olarak işlenmesinin daha faydalı olacağı,

- İş yaşamında önemli bir yer tutan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinden mezun olmaya aday öğrencilerin öğrenim süresi içerisinde - kamuoyunun iyi ve doğru aydınlatılmasının toplumsal bir sorumluluk olması mantığına istinaden - mutlaka meslek etiği ile ilgili müstakil olarak bir ders almalarının, ayrıca buna ilaveten işletme bölümlerinde iş ahlakı ve sosyal sorumluluk dersinin de okutulmasının lüzumlu olduğu,

- Önemli bir kısmı kamuda memur veya idareci olarak kamunun kaynaklarını kullanacak veya yönetecek bir konumda istihdam edilecek olan İİBF mezunlarının muhakkak bir genel etik dersi almaları, hatta eğer imkan varsa bu dersle de yetinilmeyip ayrıca muhasebe meslek etiği, pazarlama etiği, yönetim etiği gibi alanlarda da ders almalarının gerekli olduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Daştan (2009)'da etik eğitimin muhasebe eğitimindeki yeri ve önemi ile ilgili yaptığı çalışmasında Türkiye'deki üniversitelerin İktisadi İdari Bilimler Fakültelerinde verilen etik derslerini incelemiş ve bu konudaki eksiklerin biran önce giderilmesi adına lisans ve lisansüstü seviyede etik derslerinin müfredata eklenmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur.

4.3.2. Muhasebe etik kurallarının ve etik eğitiminin vergi ahlakına kayda değer bir derecede olumlu etkisi olmadığı yönünde görüş belirtilmiş çalışmalar

Her ne kadar etik kurallar bireylerin etik dışı davranışlarını sınırlamaya ve bireylerin karşılaşabileceği muhtemel belirsiz durumlarda onlara rehberlik etmeye çalışsa da bu kurallar da etik dışı davranışları engelleme hususunda bazen yetersiz kalabilmektedir. Zira bireylerin, sergiledikleri etik dışı davranışlarının karşılığında elde edecekleri kazançları yüksek olduğunda bu kuralların zaman zaman çok da işe yaramadığı görülebilmektedir (Finn, Munter, McCaslin 1994: 28). Meslek mensupları etik kuralların doğruluğunu kabul edip bu kurallara önem vermekle birlikte meslek mensuplarının etik kurallarıyla etik davranışları ve etik yargıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yani uygulama aşamasında bu kurallara riayet etmedikleri de görülebilmektedir (Müslümov, Aras; 2002: 1-21).

Muhasebe etiği eğitiminin meslek mensuplarının etik kurallara bağlı bir biçimde çalışmasını sağladığı görüşüne, İslami perspektiften bakarak, eleştirel bir yaklaşım sergileyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bunlardan biri olan AbdulRahman (2003)'a göre, muhasebe öğrencilerinin etik farkındalığını artırmak ve etik ikilemlerin, meselelerin çözümünde meslek birliklerinin, devletlerin, akademisyenlerin vs. oluşturduğu yani insanların oluşturduğu etik kurallarına ek olarak İslami dünya görüşünün ve İslami ilkelerin farklı bir bakış açısı ve çözüm yolu sağlayabileceği iddia edilmektedir. İslami bir ilke olan ve anlamı "iyi, doğru, kusursuz ve ahlaki olanı yapmak; kötü olan şeylerden uzak durmak ve onları bertaraf etmek" anlamına gelen "maslahat" ilkesinin muhasebecilerin etik yargılarını oluşturmada rehberlik edeceği de ifade edilmektedir (AbdulRahman, 2003: 15).

"İslami muhasebe etik kuralları"nın genel muhasebe etik kurallarından daha üstün olduğunu iddia eden düşünceye göre; İslamiyetteki gerek özel hayat gerekse de iş hayatında

ferdin bütün yapıp ettiklerinde Allah rızasını kazanmak amacı olması gerektiğinden ve Allah'ın emir ve yasaklarına uygun bir şekilde çalışmanın da bir ibadet gibi kabul edilmesinden hareketle bireyin dini bir dayanağı olmayan, daha çok seküler dünyaya ait olan geleneksel muhasebe etik kurallarına göre "İslami etik kuralları"nın daha üstün ve daha etkili olduğu savunulmaktadır (Hossain, Karim, Islam, 2007: 51). Bu bağlamda; muhasebe etik ilkeleri ve bu ilkelere paralel olarak verilen etik eğitiminin, öğrencilerin veya meslek mensuplarının etik muhakeme seviyelerini yeterli düzeyde yükseltemeyeceğini ve bunun sonucunda da ancak yüksek etik seviyesinde olan kişilerin sergileyebileceği vergiden kaçınma, vergi kaçırma gibi davranışlardan uzak meslek mensupları yetiştirme konusunda bir miktar fayda sağlasa da yine de kayda değer bir fayda sağlamayabileceğinin iddia edildiği çalışmalardan bazıları aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde mevcuttur.

Tablo 4.3. Muhasebe Etiği Eğitiminin Vergi Ahlakına Kayda Değer Bir Derecede Olumlu Etkisi Olmadığı Yönünde Görüş Belirtilmiş Çalışmalar

Yazar (Tarih)	Yapıldığı Yer, Zaman ve Kitle (Örneklem Sayısı)	Amaç	Sonuç
Ponemon (1993)	Amerika'da Binghamton üniversitesinde muhasebe bilim dalında öğrenim görmekte olan son sınıf lisans ve lisansüstü öğrenciler üzerinde, 1991-1993 (126)	Denetleme dersine etik ünitesinin eklenmesinin bu dersi alan muhasebe öğrencilerinin almayanlara göre daha yüksek bir etik muhakeme yeteneği kazanmasında etkili olup olmadığını bulmak	Müfredata eklenen etik dersinin öğrencilerin etik gelişimlerine olumlu yönde kayda değer bir etkisi olmadığı görülmüştür.
Müslümov, Aras (2002)	Muhasebe ve finans alanında yönetici konumunda olan profesyoneller (65)	Türkiye'deki muhasebe ve finans yöneticilerinin etik yargılarını hangi faktörlerin etkilediğinin belirlenmesi	Meslek mensuplarının etik yargılarını etkileyen en önemli unsurun çevrenin etik değerleri ve yüksek etik değerlere sahip firma ortamının olduğu gözlemlenmiştir.
Burks (2006)	Amerika'daki iki dini eğitim veren ve bir de dini eğitim vermeyen üç kolejin son sınıf öğrencileri üzerinde Mayıs 2005-Şubat 2006 (220)	Etik eğitiminin ve dindarlığın kolej son sınıf öğrencilerinin ahlaki yargılarına olan muhtemel etkilerini belirlemek	Ne etik eğitiminin ne de dindarlığın farklı boyutlarının öğrencilerin bilişsel ahlaki muhakemelerine kayda değer bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.

5. SONUÇ

İyiyle kötünün, doğruyla yanlışın, faydalı ile zararlının, ahlaki olanla olmayanın birbirinden nasıl ayırılabileceğini felsefi bir boyutta ele alan bir sistem olarak tanımlanabilecek olan etiğin gerek iş yaşamındaki gerekse de günlük yaşamdaki öneminin ne kadar büyük olduğu bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Fertlerin hayatlarında karşılaşabilecekleri ahlaki - etik sorunların çözümünde onlara kılavuzluk yapacak ve karşılaştığı etik sorunlardan dolayı bireyin girdiği bu düşünce labirentlerindeki karanlık yollarını aydınlatmada adeta bir fener vazifesi görecek olan etik muhakeme yeteneğinin kazandırılması için ahlak - etik konusunda eğitim verilmesi gerekmektedir. Bireylerin etik davranış sergilemelerinin birinci sebebinin karakterleri olduğu düşünülmekle birlikte etik bilgisi ve dış motivasyonların da bunu etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla etik eğitiminin bireylerin ahlaki davranışlarını motive etme ve onlara erdem kazandırma amacına doğru yönelmesi gerektiği düşünülmektedir. Fakat erdemlerin sadece bilgi sahibi olma meselesi değil aynı zamanda kişisel ahlaki gelişim meselesi olduğunun da hesaba katılması faydalı gözükmektedir.

Öğrencilerde etik bilincinin yerleştirilebilmesi açısından etik eğitiminin, öğrencilik hayatlarının erken zamanlarından başlayarak profesyonel yaşama atılıp meslek mensubu olduktan sonra da öğrencilerin meslek hayatları boyunca devam etmesi gerekmektedir. Uluslararası Eğitim Standartları'nda (IES) da değinildiği gibi öğrencilerin eğitim dönemlerinde kazanmış oldukları etik kazanımların ve hassasiyetin profesyonel meslek hayatlarına atıldıktan sonra çevresel etmenlerden etkilenebileceği ve değişebileceği olasılığının bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Bu sebepten muhasebe meslek mensuplarının etik eğitimini, yaşam boyu eğitim felsefesinden hareketle, iş hayatları boyunca almaya devam etmeleri gerektiğinin faydalı olduğu düşünülmektedir. Hatta bu eğitimin öğrencilerin eğitim hayatlarının daha erken dönemlerinde başlatılıp yaygınlaştırılmasının daha uygun olacağı da düşünülmektedir. Kültürümüzde de yer alan "Ağaç yaşken eğilir" atasözü de eğitimin kişilere ancak genç yaşlardan itibaren verildiğinde etki edeceğine vurgu yapmaktadır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar genel olarak, günümüzden tahmini 2500 yıl önce yaşamış olan Antik Çağ Yunan filozoflarından Sokrates'in, etiğin sonradan öğrenilebilen bir kavram olduğuna dair tezini desteklemektedir.

Etiğin sonradan öğretilebilecek bir kavram olup olmadığının tespit edilmesi hakkında deneysel çalışmaların temelini kuran, 1969'da Kohlberg tarafından geliştirilmiş olan psikolojik

model, bireyin ahlaki muhakeme kabiliyetinin zaman içerisinde geliştiğini iddia etmektedir. Kohlberg ahlaki muhakeme kabiliyetinin gelişim sürecini altı aşamada açıklamış ve böylece bu çalışma etik ile ilgili yapılan çalışmalarda temel referans noktası konumuna yerleşmiştir. Bu bağlamda, ahlaki muhakeme ve etik anlayışın oluşturulup sürdürülmesinin zaman içinde gerçekleştirilebileceği bilim insanlarının geneli tarafından da kabul edilmektedir. Bu nedenle, öğrencilerin zihinsel kabiliyetlerinde hızlı değişimlerin ve gelişimin sağlandığı oldukça verimli bir döneme denk gelen eğitim süreçlerinde, etik anlayışın inşa edilmesi amacıyla etik eğitiminin yer alması çok önemlidir.

Akademik camiada etik konusunun muhasebecilik mesleği de dahil olmak üzere tüm iş kollarında çok önemli bir yeri olduğu konusunda genel bir uzlaşma olsa da etik - ahlaki değerlerin eğitimle kazandırılabileceği düşüncesi bazı çevrelerce hala tartışılmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda denetleme vb. bazı derslere eklenen etik muhteviyatının öğrencilerin etik muhakeme yeteneğini kayda değer bir şekilde geliştirmediği de görülebilmektedir. Muhasebe veya işletme eğitimi gören öğrencilere etik eğitimi verilmesinin işe yarayıp yaramayacağı hususunda yapılan tartışmaların gelip dayandığı temel soru eğitim camiasında süregelen ve halen çözüme ulaşılamayan en eski tartışmalardan biri olan "İnsanın karakter gelişiminde doğuştan gelen özellikleri mi yoksa eğitim mi daha önemlidir?" sorusudur. Bireylerin genel anlamda etik anlayış ve bakış açılarının oluşmasında şahsi özellikleri, aileden alınan eğitim, yaşamını devam ettirdiği çevre ve inançları gibi bazı etmenlerin daha belirleyici olacağını iddia eden bir bakış açısına göre, eğitim sürecinde yer verilecek olan etik eğitiminin düşünüldüğü kadar etkili olamayabileceği öne sürülmektedir. Lakin bu bakış açısı meslek mensubu adaylarının meslek edinme amacıyla girdikleri eğitim sürecinde elde edecekleri kazanımların önemini ve etkinliğini ise göz ardı ettiği görülmektedir. Yükseköğrenimde etik eğitimi vermenin işe yarar olduğu görüşüne mesafeli duranların etik eğitimine ilişkin olumsuz görüşlerinden bir diğeri ise etik bilincinin ancak öğrencilerin mesleğe atıldıktan sonra yani etik ikilemlerle uygulama aşamasında karşılaştıklarında ve çalıştıkları iş ortamında var olan örgüt kültürüne bağlı olarak biçimlenebileceği şeklindedir.

Muhasebe alanında sergilenen bazı profesyonel davranış ilkeleri, ahlaki ve davranışsal kavramlarla iyi bir şekilde açıklanmakta olup bu kavramların pek çoğunun ahlakın temel

ilkelerinin birer parçası olduğu görülmektedir. Bu kavramların İslami ahlak alanında da karşılıkları bulunmaktadır. İslam anlayışına göre meşru kazançların samimi arzularla ve hikmet kavramıyla uyumlu olduğu söylenirken gayrı meşru kazançların ise dünyevi arzulardan kaynaklandığı belirtilmektedir. İslami ahlak anlayışında yerleşmiş olan bir diğer kavram da Allah'ın insanların bütün davranışlarını ve hareketlerini izlediğine dair inançtır. Bu inançtan dolayı her birey ve dolayısıyla her meslek mensubu kendini otomatik olarak profesyonel kurallara ve etik davranış ilkelerine uymak zorunda hissetmektedir. Eğer bir meslek mensubu bu şekilde bir inanışa sahipse her ne yaparsa yapsın kendini Allah'a karşı sorumlu hissedeceğinden dünyevi arzulardan kaynaklanan ve gayrı meşru olan eylemlerden ister istemez kaçınacaktır. Konuya dair diğer bir kavram ise mahşer günü kavramıdır. İslamiyet'te mahşer gününde herkes dünya hayatı boyunca yapıp ettikleriyle alakalı hesap vereceğine inanmaktadır. Bu inançlara sahip bireylerin insanlar tarafından belirlenen ve dini bir referansı olmayan yani seküler olan herhangi bir profesyonel etik kural ortada olmasa da kendi kendini denetleyerek etik davranışlar sergileyebilecekleri iddiasında olan araştırmalar etik eğitiminin dini değerleri de içerecek bir biçimde verilmesi gerektiğini belirmektedir.

Muhasebe etik eğitiminin özü ve verilme amacının; bir meslek mensubunun işle ilgili karar verme aşamasında vereceği kararın neye mal olacağını hesap edebilme, ahlaki boyutunu iyi irdeleyebilme ve etik ilkeler çerçevesinde karar verebilme kabiliyeti kazandırmak olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle; bir meslek mensubu bir yanda uymak zorunda olduğu etik kurallar diğer yanda maddi kaygılar vb. gibi kişisel sorunlar arasında kaldığında yani etik ikilemde kaldığında bu ikilemden etik kurallardan taviz vermeden ve alnının akıyla çıkabilmesi hususunda çözüm yolu bulabilme yetisi kazandırmaktır. Etik eğitiminin diğer bir amacının ise, öğrencilere erdemlerin neler olduğunu göstermek, bu erdemleri kazandırma konusunda onları yüreklendirmek olduğu savunulmaktadır.

Vergi hakkındaki literatüre bakıldığında Martin Crowe'nin konuyla ilgili 500 yıllık teoloji ve felsefe literatürünü inceleyerek hazırladığı doktora tezinde vergi kaçırmaya ilişkin ortaya çıkan görüşler 3 ana odak noktasında toplanmıştır. Bunlardan biri vergi kaçırmanın istisnai pek az durumlar hariç, vergi ödemenin ya tanrıya olan dini bir yükümlülük ya da topluma olan ahlaki bir sorumluluk olarak addedildiğinden hareketle, ahlaki bir tutum olmadığı yönündedir. Bir diğer görüş ise yolsuzluğa bulaşmış ve bireylerin zenginliklerini sömüren

hükümetlere bireylerin hemen hemen hiç bir zaman vergi ödeme gibi bir sorumluluğu olmadığı yönündedir. Diğer iki görüş kadar uçlarda olmayan üçüncü bir görüşe göre ise de vergi ödemek, toprakları üzerinde yaşanılan ülkeyi yöneten hükümeti destekleme hususunda mutlak olmasa da belli bir dereceye kadar bir vatandaşlık görevidir.

Vergi kaçırma ile alakalı öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar da yukarıda bahsedilen görüşlere paralel bir şekilde, en azından bazı durumlarda vergi kaçırmanın etik olduğu öğrenciler tarafından geniş destek bulsa bile aynı zamanda bazı durumlarda da öğrencilerde vergi kaçırmanın etik dışı olduğuna dair de güçlü bir hissiyat olduğu görülmektedir. Hatta bazı durumlarda vergi kaçırmanın hemen hemen her zaman veya her ne şartla olursa olsun asla etik olmadığı da görülmektedir.

Bir meslek mensubunun o mesleğe dair teknik bilgi ve uzmanlık seviyesi çok şey demek olsa da her şey demek olduğu anlamına gelmemektedir. Meslek mensubuna mesleğiyle alakalı eğitim verirken teknik bilgiyle donatmaya önem verildiği kadar ahlaki - etik bilgiyle donatmaya da o kadar önem verilmezse; meslek mensubu, muhasebeyle ilgili yaptığı uygulamalardan ve verdiği kararlardan elde edebileceği çıkarların cazibesine kapılabilmekte ve daha kısa vadeli düşünerek uzun vadede mesleki itibarını tehlikeye atmak pahasına etik ilkelerden sapabilmektedir. Teknik bakımdan yeterli ama ahlaki bakımdan sığ bireyler yetiştirilirse bu kişilerin topluma faydadan çok zarar getirebileceği söylenebilir. Meslek mensupları devletin birinci derecedeki gelir kaynağı durumunda olan vergilerin toplanmasında daha ilk adım olan verginin beyan edilme aşamasında veya tasdiklenme aşamasında görev aldıklarından verginin sağlıklı bir biçimde toplanabilmesi bakımından çok kritik bir pozisyonda bulunmaktadır. Vergi sisteminin, maliyenin ve dolayısıyla ekonominin çarklarının düzgün bir şekilde dönebilmesi için ekonomik verilerin devlete düzgün bir biçimde akması gerekmektedir. Tam da bu noktada, meslek mensupları muhasebe hizmeti verdiği firmaların ekonomik faaliyetlerine ilişkin kayıtları doğru ve kurallara uygun bir biçimde yaptıklarında gerçek, sağlıklı ekonomik veriler devlete akacak, firmaların mali durumu ve dolayısıyla ülkenin içinde bulunduğu ekonomik tablo gerçek bir şekilde devlete yansıyacaktır. Dolayısıyla bir ülkedeki meslek mensupları gerek mesleki uzmanlık açısından gerekse de ahlaki açıdan ne kadar yüksek bir seviyedeyse o ülkedeki vergi kaçırma - vergiden kaçırma davranışları azalacak ve vergi gelirleri de sağlıklı bir şekilde toparlanabilecektir.

Etik eğitimi öğrencilere vergi konusunun etik boyutu hakkında farkındalık kazandırmakta, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma kararlarından etkilenebilecek pek çok paydaşın belirlenebilmesinde ve verilen bu kararların paydaşlara olan potansiyel etkilerinin düşünülebilmesi yeteneğinin kazandırılması açısından yol gösterici olmaktadır. Ayrıca etik eğitimi vergilendirmedeki etik çıkmazlar ve ikilemler bağlamında pek çok etik yaklaşımların kullanıldığı uygulamaları da incelemektedir. Müfredata eklenen vergi etiği dersinin etkisinin, sadece vergi kaçırma veya vergiden kaçınma konularının da ötesinde genel olarak etik muhakeme yeteneği kazandırmaya kadar uzanabilmekte olduğuna dair yapılan araştırmalara bu çalışmada yer verilmiştir.

Sonuç olarak etik eğitiminin vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarını azaltma hususunda işe yarayacağını düşünmek için, yukarıda anılan hususlara ve bu çalışmada incelenen makalelere ve tez çalışmalarına istinaden, pek çok sebep bulunduğu ve bu eğitimin işe yarayacağı düşünülmektedir. İyiyle kötünün, doğruyla yanlışın, faydalı ile zararlının ayrımının nasıl yapılacağının, ahlaki değerlerin ve ilkelerin öğretildiği genel kapsamlı bir etik eğitiminin; mezun olup mesleğe yeni atılacak olan ahlaki - etik hassasiyetleri yüksek bireylerin içine karışacağı toplumun genel ahlak seviyesini yükseltebileceği de göz önünde bulundurularak üniversitelerde sadece muhasebe, işletme gibi bölümlerde değil diğer tüm bölümlerde de verilmesinin iyi sonuçlar getireceği düşünülmektedir. Nitekim 2010 yılına kadar yapılan akademik çalışmalarla yüksek öğrenimde gerek lisans gerekse önlisansta bulunan muhasebe ve finans bölümlerinde meslek etiği dersleri zorunlu/seçmeli olarak konulmuştur. Böylece mesleki bilgi ve becerilerle donanmış mezunların meslek etiğini de özümseyerek meslek ve iş yaşamlarını muhasebe ve vergi kanunlarıyla uyumlu bir şekilde devam ettirmeleri sağlanmış olacaktır. Bir yandan mükelleflerinin menfeatlerini korurken diğer yandan da vergisel açıdan ülkesinin çıkarlarını gözetmeleri gerçekleştirilmiştir.

Meslek etiği eğitiminin ne zaman verilmesi ve nasıl yapılması gerektiğine dair konuya ilişkin yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara istinaden faydalı olabileceği düşünülen bazı önerilere aşağıda değinilmiştir.

- Etik eğitimi küçük yaşlardan, bireyin gayrı resmi ilk eğitim kurumu olan aileden, başlayacak bir şekilde okul ve dış çevre tarafından, ilkeler, kurallar ekseninde ve ödül - ceza mekanizmasıyla da pekiştirilecek bir şekilde sürekli olarak verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

- Her ne kadar, etik eğitiminin küçük yaşlardan itibaren başlaması gerektiği savunulsa da başka bir görüşe göre de bu eğitimin verilmeye başlanması gereken dönemin lisans dönemi olduğu iddia edilmektedir. Bu seviyedeki etik eğitiminin, seçmeli veya zorunlu olarak başlı başına ayrı bir ders olarak anlatılabileceği veya diğer derslerin içine etiğe dair konular yerleştirilerek de anlatılabileceği düşünülmekle birlikte öğrencilerin etik farkındalıklarının ve etik muhakeme yetilerinin gelişmesinde en optimum çözüm yolunun etikle ilgili müstakil olarak bir ders konulması olduğu savunulmaktadır.

- Muhasebe meslek mensuplarının yetiştirildiği üniversitelerde verilen etik dersleri işlenirken daha etkin metotlar kullanılmalıdır. Bu eğitimin verilmesi hususunda yükün yalnızca üniversitelerin omzuna bırakılmayarak meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarının da bu yüke omuz vermeleri ve bu kapsamda meslek mensuplarına meslek içi eğitimler vasıtasıyla etik eğitimi verilmesi gerekmektedir.

- İşletme bölümü müfredat itibariyle içinde muhasebe başta olmak üzere, finans, insan kaynakları, pazarlama, üretim gibi pek çok alt uzmanlık dallarını kapsayan bir bölüm olduğundan buradan mezun olanlar sadece muhasebe alanında değil pek çok farklı mesleklerde de çalışabilmektedir. Buradan mezun olanların gelecekte kamuda yönetici olarak da görev aldıkları da görülmekte olduğundan işletme bölümü müfredatına genel kapsamlı bir etik dersi koyulmasının kamu yararı açısından da faydalı olacağını düşünmek yanlış gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

AbdulRahman, A. (2003). Ethics in Accounting Education: Contribution of The Islamic Principle of Maslahat. *IIUM Journal of Economics and Management,* 11(1), 1-18.

Ağyar, E., Angay-Kutluk, F., Cengiz, E. (2012). Meslek Yüksekokulları Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Değişkenler Işığında Mesleki Etiğe Bakış Açılarının İncelenmesi (Akdeniz Üniversitesi Örneği). *Journal of Yasar University,* 25(7), 4203-4228.

Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Akay, H. (2002). Muhasebe Mesleğinde Etik. *Öneri Dergisi*, 5(17), 77-92.

Akdoğan, A. (1999). Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 97-104.

Akdoğan, H. (2003). *Muhasebe Meslek Etiğinin Kamunun Aydınlatılmasındaki Önemine Meslek Mensuplarının Yaklaşımları.* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Akdoğan, H. (2005). Muhasebe Mesleğinde Toplam Kalite Yönetimi İçerisinde Yer Alan Müşteri Memnuniyeti ve Etik İlişkisi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 14, 75-87.

Akdoğan, H. (2008). İktisat ve İşletme Alanlarında Verilen Eğitim İçerisinde Meslek Etiğinin Yeri ve Önemi. *Ekonomik Yaklaşım,* 19(67), 79-90.

Aktan, C. (2006). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı. *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi,* (Ed.) C. C. Aktan, D. Dileyici ve İ. Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 125-137.

Akyatan, A., Angay-Kutluk, F. (2015). Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Etik Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies,* 1(4), 42-66.

Alam, K. F. (1998). Ethics and Accounting Education. *Teaching Business Ethics,* 2, 261-272.

Allingham, M. G., Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1, 323-338.

Altuk, V. E. (2006). *Türkiye'de Muhasebe Etiği Eğitimi.* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

American Accounting Association (AAA) (2019). *About the AAA.* [Erişim: 03.04.2019, https://aaahq.org/About]

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) (2019). *About the AICPA*. [Erişim: 03.04.2019, https://www.aicpa.org/about.html]

Andreoni, J., Erard, B., Feinstein, J. (1998). Tax Compliance. *Journal of Economic Literature,* 36(2), 818-860.

Angay-Kutluk, F., Ersoy, A. (2011). Muhasebe Meslek Üyelerinin Etik Yargı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış,* 11(3), 425-438.

Apak, İ., vd. (2016). Türkiye'de Muhasebe Eğitimi: Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Örneği. *International Journal of Human Sciences, 13*(1), 169-197.

Arıkan, Y. (2000). Kamuoyunda Mesleki İtibarımızı Yok Eden Haksız Rekabete Gelin Hep Birlikte Son Verelim. *Mali Çözüm Dergisi*, 52, 1-7.

Armstrong, M. B., (1993). Ethics and Professionalism in Accounting Education: A Sample Course. *Journal of Accounting Education,* II, 11-92.

Armstrong, M. B., Ketz, J. E., Owsen, D. (2003). Ethics Education in Accounting: Moving Toward Ethical Motivation and Ethical Behaviour. *Journal of Accounting Education,* 21, 1-16.

Arslan, M. (2001). *İş ve Meslek Ahlakı*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Aydoğdu, F. İ. H. (2009). *Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı Suçu ve Cezası.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Aymankuy, Y., Sarıoğlan, M. (2005). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 23-45.

Ayres, F. L., Jackson, B. R., Hite, P. S. (1989). The Economic Benefits of Regulation: Evidence from Professional Tax Preparers. *The Accounting Review*, 44, 300-312.

Aytaş, G. (2013). Eğitim ve Öğretimde Alternatif Bir Yöntem: Yaratıcı Drama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 35-54.

Bakır, G. B. (2009). *Türkiye'de Vergi Denetiminin Vergi Kayıp ve Kaçaklarını Önlemedeki Etkinliği.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Balsarı, Ç. K., vd. (2014). Muhasebede Etik Eğitiminde Çağdaş Bir Model: Bütünleşik Öğretim Uygulaması. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 13(41), 69-80.

Bampton, R., Cowton, C. J. (2002). Pioneering in Ethics Teaching: The Case of Management Accounting in Universities in British Isles. *Teaching Business Ethics*, 3(2), 279–295.

Baş, M., Özocak, H. (2001). 21. Yüzyılda Muhasebe ve Denetim Mesleği Açısından Meslek Etiği Çerçevesinde Haksız Rekabet, *V. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu*, 1-23.

Bayraklı, H. H., Saruç, N. T. ve Sağbaş, İ. (2004). Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları. *T.C. Uludağ Üniversitesi 19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 204-253.

Becker, W., Büchner, H. J., Sleeking, S. (1987). The Impact of Public Transfer Expenditures on Tax Evasion. *Journal of Public Economics*, 34, 243-252.

Bekçioğlu, S., Arslaner, H. (2010). Vergilendirme İşlemlerinde Yeminli Mali Müşavir (YMM)'lerin Sorumluluğunun Sınırı. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Ekim, 29-52.

Besley, T., McLaren, J. (1993). Taxes and Bribery: The Role of Wage Incentives. *The Economic Journal,* 103(416), 19-141.

Biberoğlu, E. (2006). *Türkiye'de Gönüllü Vergi Uyumu.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bodur, Ş. (2012). *Vergi Suçlarının Ortaya Çıkmasında Mali ve Sosyolojik Faktörler, Tokat Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Borkowski, S. C., Uğraş, Y. J. (1992). The Ethical Attitudes of Students As a Function of Age, Sex and Experience. *Journal of Business Ethics,* 11, 961-979.

Brady, F., Dunn, C. (1995). Business Meta-Ethics: An Analysis of Two Theories. *Business Ethics Quarterly, 5*(3), 386-398.

Burks, B. D. (2006). *The Impact of Ethics Education and Religiousity on The Cognitive Moral Development of Senior Accounting and Business Students in Higher Education.* (Phd. Thesis). Huizenga Graduate School of Business and Entrepreneurship Nova Southeastern University, Florida, USA.

Canyaş, O. ve Seçilmiş, İ. E. (2013). Anayasa Mahkemesi'nin Mali Güç İlkesine Yaklaşımına İktisadi Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 273-286.

Civelek, M., Durukan, B. (1997). Günümüz Koşullarında Muhasebe Mesleği ve Meslek Ahlakı. *III. Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İSMMMO Yayınları, 20, 130-139.

Clotfelter, C. T. (1983). Tax Evasion and Tax Rate: An Analysis of Individual Returns. *Review of Economics and Statistics,* 65, 363-373.

Cohen, J. R., Pant, L. W. (1991). Beyond Bean Counting: Establishing High Ethical Standards in The Public Accounting Profession. *Journal of Business Ethics,* 10, 45-56.

Cooper, B. J., vd. (2008). Ethics Education for Accounting Students-A Toolkit Approach. *Accounting Education: An International Journal*, 17(4), 405-430.

Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 20, 213-228.

Çavuşoğlu, K., Angay-Kutluk, F. (2016). Meslek Yüksekokulunda Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe Etiğine Bakış Açılarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma: Anamur MYO Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi,* 8(2), 109-120.

Çelikkaya, A., Gürbüz, H. (2006). Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan Çalışması. *İktisat İşletme Finans Dergisi*, 21(247), 122-139.

Çetin, A. C., Şahin-Dağlı, S. (2014). Muhasebe Meslek Etiği ve Meslek Mensuplarının Etik Hakkındaki Görüşleri Üzerine Isparta İlinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 55-82.

Çevikbaş, R. (2006). Yönetimde Etik ve Yozlaşma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 265-289.

Çınar, O., Güney, S. (2012). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 26(2), 91-106.

Çiçek, H. (2006). *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri.* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çubukcu, S. (2012). Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Komitesi Düzenlemeleri Çerçevesinde Etik Eğitimine İlişkin Durum Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 12(1), 103-116.

Çürük, T., Tüm, K. (2011). Denetim Birimi Olarak YMM'lerin Vergi Kaybına Etkisi: YMM'ler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 19-57.

Darbaş, İ. (2014). *Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı Suçu ve Cezası.* (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Daştan, A. (2009). Etik Eğitiminin Muhasebe Eğitimindeki Yeri ve Önemi: Türkiye Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXVI(1), 286-299.

Daştan, A. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesindeki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 181-206.

Dellaportas, S. (2006). Making A Difference with A Discrete Course on Accounting Ethics. *Journal of Business Ethics,* 65, 391-404.

Demir, İ. C. (2008). *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri, Ege Bölgesi Örneği.* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Dimov, M. (2003). Corruption in Balkan Countries. *Global Corruption Report 2003,* 285-288.

Dinç, E. (2007). Muhasebe ve Vergi Kuralları Arasındaki İlişki ve Gelir Vergileri (TMS 12) Standardının Muhasebe Uygulamalarına Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(28), 21-48.

Dinçer, B. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, M., (2010). *Türkiye'de Vergi Denetiminin Mükellefler Üzerindeki Etkisi: Manisa İli Vergi Mükelleflerinin Denetime Bakışı Üzerine Bir Anket Çalışması.* (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Elffers, H. (2000). But Taxpayers Do Cooperate!, M. Van Vugt, M. Snyder, T. R. Tyler and A. Biel (Eds.), *Cooperation in Modern Society: Promoting The Welfare of Communities, States and Organisations*, London, 184-194.

Encyclopedia Brittanica (2020). "Utilitarianism", [Erişim: 11.12.2020**,** https://www.britannica.com/topic/utilitarianism-philosophy]

Erard, B. (1993). Taxation with Representation: An Analysis of The Role of Tax Practitioners in Tax Compliance. *Journal of Public Economics,* 52(2), 163-197.

Erduru, İ. (2017). Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Niğde İli Örneği. *Uluslararası 2. Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 65-94.

Erge, S. (2016). Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı; Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Lise ve Önlisans Öğrencileri Üzerinde Nitel Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 12, 232-244.

Ergün, H., Gül, K. (2004). Muhasebe Mesleğinde Etik. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 11, 53-77.

Ergün, H., Gül, K. (2005). Muhasebe Mesleği Etik Kuralları ve Bu Kuralların Meslek Mensuplarınca Algılanışı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 25, 144-154

Erol-Fidan, M., Özer, M. (2016). The Attitude of Accounting Professionals towards Work Ethics and Work Ethics Education: Bilecik Sample. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 6(1), 1-14.

Erol-Fidan, M., Subaşı, Ş. (2014). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64, 111-130.

Erol-Fidan, M., Subaşı, Ş. (2015). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Eğitimi Görüşleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(3), 667-700.

Fatt, J. P. T. (1995). Ethics and The Accountant. *Journal of Business Ethics,* 14, 997-1004.

Feld, L. P., Frey, B. S. (2002). Trust Breeds Trust: How Taxpayers are Treated. *Economics of Governance,* 3, 87-99.

Feldstein, M. (2008). Effects of Taxes on Economics Behaviour. *NBER Working Paper*, 13745, 1-22.

Felsefe Arşivi (2020). *Mill'in Faydacı Etiği ve Faydacı Etik Anlayışı.* [Erişim: 11.12.2020**,** https://www.felsefe.gen.tr/millin-faydaci-etigi-ve-faydaci-etik-anlayisi-faydacilik/]

Fırat, H. (2001). Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Açısından Muhasebe Mesleğinin Misyonu ve Vizyonu. *V. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu*, 172, 77-102.

Finn, D. W., Munter, P., McCaslin, T. E. (1994). Ethical Perceptions of CPAs. *Managerial Auditing Journal*, 9(1), 23-28.

Fisher, C., Blanthorne, S. E., Kovar, D. G. (2005). Accounting Educators' Opinions About Ethics in The Curriculum: A Profile. *Unpublished Working Paper*, Kansas State University, October.

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) (2020). *Kaçakçılık Suçları ve Cezaları.* [Erişim: 03.01.2020, https://www.gib.gov.tr/taxonomy/term/83541]

Gerxhani, K. (2007). Did You Pay Your Taxes? How (not) to Conduct Tax Evasion Surveys in Transition Countries. *Social Indicators Research,* 80, 555-581.

Giray, F. (2005). Yolsuzluk ve Yolsuzluğun Vergi Yapısı Üzerine Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 0(32), 111-138.

Gök, A. (2007). Vergi Direncinin Gelişimi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 143-164.

Gökgöz, A. (2012). Küresel Finansal Krizin Muhasebe Temelli Nedenleri Bağlamında Kurumsal Yönetim ve Muhasebe Meslek Etiğinin Önemi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 26(3-4), 313-331.

Grant, R. M., Visconti, M. (2006). The Strategic Background to Corporate Accounting Scandals. *Long Range Planning*, 39(4), 361-383.

Grasso, L. P., Kaplan, S. E. (1998). An Examination of Ethical Standards for Tax Issues. *Journal of Accounting Education,* 16(1), 85-100.

Green, S., Weber, J. (1997). Influencing Ethical Development: Exposing Students to The AICPA Code of Conduct. *Journal of Business Ethics,* 16, 777–790.

Gunz, S., McCutcheon, J. (1998). Are Academics Committed to Accounting Ethics Education?. *Journal of Business Ethics,* 17**,** 1145–1154.

Gülmez, C., Kıllı, M., Öz, B. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiğine Bakış Açılarının İncelenmesi: OKÜ Öğrencileri Örneği. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies,* 2(3), 98-114.

Güner, Ü. (2008). *Türkiye'de Vergi Bilinci ve Ahlakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Güney, A. (2016). Muhasebe Mesleğinde Etikle İlgili Düzenlemelerin Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Etkileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 81-86.

Gür, E. (2018). Muhasebe Mesleğinde Etik Sorunu: Bingöl İli Özelinde. *Ankara SMMMO Bülteni*, Ekim, 45-50.

Güredin, E. (1997). Denetçinin Meslek Ahlakı, Standartlar ve Uygulamadan Örnekler. *III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu*, 115-129.

Hatunoğlu, Z. (2006). Muhasebe Eğitiminde Bilgi Teknolojisi Kullanımının Sunum Kalitesine Olan Etkilerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 30, 190-200.

Hiltebeitel, K. M., Jones, S. K. (1992*).* An Assessment of Ethics Instruction in Accounting Education. *Journal of Business Ethics,* 11(1), 37-46.

Hite, P. A., McGill, G. A. (1992). An Examination of Taxpayer Preference for Aggressive Tax Advice. *National Tax Journal,* 45(4), 389-403.

Holmes, K., Marriott, L., Randal, J. (2012). Ethics and Experiments in Accounting: A Contribution to The Debate on Measuring Ethical Behaviour. *Pacific Accounting Review*, 24(1), 80-100.

Hossain, M. K., Karim, M. S., Islam, S. (2007). A Comparative Analysis of Conventional Ethical Code and Islamic Ethical Code in Accounting Profession. *Thoughts on Economics*, 20(01), 39-53.

International Association for Accounting Education and Research (IAAER) (2019). *Mission & Activity Statement.* [Erişim: 03.04.2019, https://www.iaaer.org/about/mission-statement]

International Federation of Accountants (IFAC) (2019). *Who We Are*. [Erişim: 03.04.2019, https://www.ifac.org/who-we-are/our-purpose]

International Federation of Accountants (IFAC) (2021). *IESBA Handbook Code of Ethics*. [Erişim: 03.01.2021, https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IESBA-Handbook-Code-of-Ethics-2018.pdf

İlhan, G. (2007). Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler. *Akademik Bakış,* 12, 1-13.

İskender, H. (2011). *Türkiye'de Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Yetkinlik Sorunları ve Bu Sorunların Çözümünde Sürekli Eğitimin Rolü.* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

İşgüden, B. (2007). *Sosyal ve Kültürel Değerlerin Muhasebe Meslek Etiği Üzerine Etkileri.* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

İşgüden, B., Çabuk, A. (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 49-84.

Jackling, B., vd. (2007). Professional Accounting Bodies' Perceptions of Ethical Issues, Causes of Ethical Failure and Ethics Education. *Managerial Auditing Journal*, 22(9), 928-944.

Jackson, B. R., Milliron, V. C. (1986). Tax Compliance Research: Findings, Problems and Prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5, 125-165.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) (2019). *Tanıtım Kitapçığı*. [Erişim: 03.04.2019, https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5276/Tanıtım Kitapçığı]

Kannaiah, D., Kumar, N. S. (2009). An Urgent Need for Ethics Education for Accountants. *Issues in Social and Environmental Accounting,* 3(1), 88-94.

Kapusuzoğlu, A. (2008). Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 124-142.

Karababa, İ., vd. (2004). Üniversitelerde Etik Eğitimi. *I. Ulusal Mühendislik Kongresi*, 20-21 Mayıs, Eski Foça, İzmir. [Erişim: 19.08.2020, web.deu.edu.tr/umk/bildiriler/e11.doc]

Karabacak, Y. (2013). Türk Vergi Kanunlarının Karmaşıklık Düzeyinin Ölçümü Üzerine Bir Deneme. *Maliye Dergisi*, 165, 38-53.

Karaot, A. (2010). *İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergi Bilinç Düzeyi: İzmir İli Aliağa İlçesi Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Karapınar, S. (2018). Vergi Kayıplarının Oluşumu ve Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolüne Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi,* 1(1), 27-37.

Karatoy, B. (2009). *Vergiye Gönüllü Uyumu Sağlamaya Hizmet Edecek Vergi Uygulamaları ve Politikaları.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kardeş-Selimoğlu, S. (1997). Muhasebede Meslek Ahlakı (Etik) Yaklaşımı. *III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu,* İSMMMO Yayınları, 144–158.

Kaynar, H. (2010). *Vergi Ahlakı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme.* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kırcı, N., (2006). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kısakürek, M. M., Alpan, N. (2010). Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47, 213-228.

Kızıltaş, E. (1996). *Vergi Kayıp ve Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kirchler, E., Maciejovsky, B., Schneider, F. (2003). Everyday Representations of Tax Avoidance, Tax Evasion, and Tax Flight: Do Legal Differences Matter?. *Journal of Economic Psychology***,** 24, 535-553.

Kisielnicki-Hubler, M. (2008). *Multiple Methods Study of Ethics Education and Its Role within The Undergraduate Accounting Curriculum*. (Phd. Thesis Study). University of Phoenix School of Advanced Studies, USA.

Kitapcı, İ. (2011). *Bir Vergi Uyumu Sorunu Olarak Vergi Etiği ve Bileşenleri*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Klepper, S., Nagin, D. (1989). The Role of Tax Preparers in Tax Compliance. *Policy Sciences*, 22(2), 167-194.

Klimek, J., Wenell, K. (2011). Ethics in Accounting: An Indispensable Course?. *Academy of Educational Leadership Journal,* 15(4), 107-119.

Koç, V. (2010). *Muhasebe Meslek Etiği ve Meslek Mensuplarının Mükellefin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri (Manisa İli Örneği).* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Konukcu-Önal, D. (2011). *Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Vergi Kaçakçılığı, Vergiden Kaçınma, Vergi Denetimi ve Analizi*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koumbiadis, N. J. (2011). *Ethical Perception of Accounting Program Graduates: An Investigation into The Mandated AICPA Curriculum Change.* (Phd. Thesis Study). University of Phoenix School of Advanced Studies, USA.

Köse, E., Aldemir, M. E. (2019). Muhasebe Etiği ve Etik Dışı Davranmaya Yönelten Sebepler: Nevşehir İlinde Bir Araştırma. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 3(2), 2-15.

Kurnaz, N., Gümüş, Y. (2010). Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Mesleği ile İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı Analizi: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, 157-174.

Kutlu, H. A., (2008). Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 143-170.

Langenderfer, H. Q. ve Rockness, J. W. (1989). Integrating Ethics into The Accounting Curriculum: Issues, Problems and Solutions. *Issues in Accounting Education*, 4(1), 58-73.

Lavrenchuk, E. N. (2013). Characteristics of Taxes in Russian Federation. *American Journal of Economics and Control Systems Management,* 2, 18-24.

Lewis, P. V. (1985). Defining 'Business Ethics': Like Nailing Jello to A Wall. *Journal of Business Ethics,* 4(5), 377-383.

Loeb, S. E., Bedingfield, J. P. (1972). Teaching Accounting Ethics. *Accounting Review*, 47(1), 811-812.

Loeb, S. E., Rockness, J. (1992). Accounting Ethics and Education: A Response. *Journal of Business Ethics*, 11(7), 486-490.

Mahdavikhou, M., Khotanlou, M. (2012). New Approach to Teaching of Ethics in Accounting: Introducing Islamic Ethics into Accounting Education. *Procedia - Social and Behavioural Sciences*, 46, 1318-1322.

Marşap, B. (1996). Muhasebe Mesleği Fonksiyonları ve Meslek Mensuplarının Nitelikleri. *Yaklaşım Dergisi*, 4(37), 119-123.

Martinov-Bennie, N., Mladenovic, R. (2015). Investigation of The Impact of An Ethical Framework and An Integrated Ethics Education on Accounting Students' Ethical Sensitivity and Judgement. *Journal of Business Ethics*, 127, 189-203.

McMillan, K. P. (2004). Trust and The Virtues: A Solution to The Accounting Scandals. *Critical Perspectives on Accounting*, 15, 943-953.

McNair, F., Milam, E. E. (1993). Ethics in Accounting Education: What Is Really Being Done?. *Journal of Business Ethics,* 12(10)**,** 797-809.

Melé, D. (2005). Ethical Education in Accounting: Integrating Rules, Values and Virtues. *Journal of Business Ethics,* 57, 97-109.

Mintz, S. M. (1995). Virtue Ethics and Accounting Education. *Issues in Accounting Education*, 10(2), 247-265.

Muter, B. N., Mastar-Özcan, P. (2012). Sosyo-Psikolojik Yönleri ile Vergi Kaçakçılığı. *Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler,* (Ed.) A. Kemal Çelebi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Hermes Matbaacılık, Ankara, 15-32.

Müslümov, A., Aras, G. (2002). Türkiye'de Muhasebe ve Finansal Yönetim Uygulamalarında Etik Davranışları Etkileyen Faktörlerin Analizi. *XXI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 1-21.

O'Leary, C., Shafi, M. (2008). The Successful Influence of Teaching Ethics on Malaysian Accounting Students. *Malaysian Accounting Review*, 7(2), 1-16.

Organ, İ., Yeğen, B. (2013). Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 241-271.

Oslu, S. G. (2013). *Vergi Kaçakçılığı Suçu ve Cezası.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öncel, T. (1981). Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(28), 1-14.

Önder, M. (2012). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri.* (Mesleki Yeterlilik Tezi). Maliye Bakanlığı, Ankara.

Öz, G. (2011). *Vergi Kaçırma Eğilimini Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Çalışma.* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Özbirecikli, M., Pastacıgil, A. (2009). Türkiye'de Muhasebeci Eğitiminin Gelişim Süreci: IFAC Standartları ile Mukayeseli Bir İnceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* 41, 82-97.

Özçelik, H., Keskin, S. (2017). Muhasebe Meslek Etiği ve Uygulamaları: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 138-150.

Özderen, E. (2014). *Türkiye'deki Bağımsız Denetim Birimlerinden Biri Olan Yeminli Mali Müşavir Uygulamalarının Vergi Kayıp ve Kaçaklığı Üzerine Etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Özer, A. (2018). *Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü, Önemi ve Değerlendirilmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özer, M. (2017). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Eğitimine Bakışı: Bilecik İli Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Özkan, A. H. (2014). Akademisyenlerin Etik Eğitime Bakışı: Türkiye ve ABD Örneği. *Journal of Yasar University,* 9(34), 5787-5795.

Özkaya, İ. N. (2008). *Muhasebe Etiği ve Bir Uygulama.* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Özsoy, Ş. (2013). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçağı ile Mücadeledeki Rolü: Karabük İlinde Bir Araştırma.* (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Öztürk, S., Hüryurt, K. (2020). Muhasebe Çalışanları Açısından Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler: Kars, Ardahan, Iğdır Örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi,* 13(1), 51-71.

Pekdemir, R., Türel, A. (2007). Ethics in Professional Accounting Education Program: The Turkey Experience. *European Critical Accounting Symposium*, 1-15.

Pflugrath, G., Martinov-Bennie, N., Chen, L. (2007). The Impact of Codes of Ethics and Experience on Auditor Judgements. *Managerial Auditing Journal*, 22(6), 566-589.

Ponemon, L. A. (1993). Can Ethics Be Taught in Accounting?. *Journal of Accounting Education*, 11, 185-209.

Püren, S. (2012). *Vergi Kaçakçılığının Farklı Niteliklerdeki Suçlar ile Karşılaştırılması: Zonguldak İlinde Bir Araştırma.* (Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Pyle, D. J. (1991). The Economics of Taxpayer Compliance. *Journal of Economic Surveys,* 5(2), 163-198.

Rezaee, Z. (2004). Restoring Public Trust in The Accounting Profession by Developing Anti-Fraud Education, Programs and Auditing. *Managerial Auditing Journal*, 19(1), 134-148.

Richardson, G. (2006). Determinants of Tax Evasion: A Cross-Country Investigation. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15, 150-169.

Rogers, V., Smith, A. (2008). An Examination of Accounting Majors' Ethical Decisions Before and After An Ethics Course Requirement. *Journal of College Teaching & Learning,* 5(4), 49-55.

Sağlam, M. (2013). Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İİBF Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci. *Sosyo Ekonomi*, 19(19), 315-334.

Samadova, S. (2009). *Vergi Mükelleflerinin Vergileme Karşısındaki Davranışlarının Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Savaş, A. (2009). Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler. *Sayıştay Dergisi*, 72, 51-66.

Sayım, F., Usman, Ö. (2016). Etik Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik Algısı-Yalova Örneği. *Maliye Dergisi*, 170, 131-146.

Schmidt, D. R. (2001). The Prospects of Taxpayer Agreement with Aggressive Tax Advice. *Journal of Economic Psychology*, 22(2), 157-172.

Scott, J. (2000). Rational Choice Theory. G. Browning, A. Halcli, and F. Webster (Eds.), *Understanding Contemporary Society: Theories of The Present*, SAGE Publications, California, 126-139.

Sedeh, S. A., Moradi, M. A. (2016). Studying The Role of Professional Conduct of Tax Auditors Reducing Tax Evasion from The Viewpoint of Isfahan Tax Affairs Experts. *International Business Management*, 10(19), 4460-4469.

Shawver, T. J. (2006). An Exploratory Study Assessing The Effectiveness of a Professional Responsibility Course. *Global Perspectives on Accounting Education,* 3, 49-66.

Simmons, R. S. (2010). Effects of A Taxation Ethics Intervention on Hong Kong Undergraduates' Attitude Towards Tax Avoidance and Evasion. *Lingnan University Hong Kong Institute of Business Studies Working Paper Series,* 067-1011, 1-30.

Slemrod, J. (1985). An Emprical Test for Tax Evasion. *Review of Economics and Statistics,* 67, 232-238.

Solomons, D. (1991). Accounting and Social Change: A Neutralistic View. *Accounting, Organizations and Society*, 16(3), 287-295.

Song, Y. D., Yarbrough, T. E. (1978). Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey. *Public Administration Review,* 38, 442-452.

Soylu, A. (2018). *Muhasebe Meslek Etiği ve Muhasebe ve Denetim Meslek Mensuplarının Etik Algısı Üzerine Bir Araştırma.* (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Soylu, Y. (2010). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Eğitim Düzeylerinin Meslek Etiğinin Algılanması Üzerindeki Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi,* (Çev.) Ö. F. Batırel, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No: 549, İstanbul.

Suadiye, G., Yükselen, C. (2001). Mükelleflerin ve Muhasebecilerin Birbirlerinden Beklentileri: Hatay İlinde Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 56, 24-36.

Sullivan, G. R. (2004). *Enhancing Public Trust in The Accounting Profession Using Professional Judgement Rather Than Personal Judgement in Resolving Accounting Ethics Dilemmas*. (Phd. Thesis). Regent University School of Leadership Studies, USA.

Susmuş, T., Arzova, B. (2003). Muhasebe Bilim Dalında Uzmanlaşmayı Seçen İşletme Öğrencilerinin Meslek Etiği Algılamalarının İncelenmesi: İki Üniversite Örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi,* 5(2), 127–152.

Sürmen, Y. (1992). Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Muhasebecinin Rolü. *Sayıştay Dergisi,* 7, 25-29.

Swisher, K. (2018). *Accounting Students' Ethics Education and Ethical Behaviour in The Workplace: A Case Study*. (Phd. Thesis Study). Northcentral University School of Business, San Diego, California, USA.

Şaan, A. (2008). *Türkiye'de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği.* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Şahin, S. (2009). *Vergiye Direncin Azaltılabilmesi için Kamu Hizmetlerine Yönelik Algılamalar Nasıl İyileştirilebilir?*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şahin-Dağlı, S. (2013). *Muhasebe Meslek Etiği ve Meslek Mensuplarının Etik Hakkındaki Görüşleri Üzerine Isparta İlinde Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Şeker, S. (1995). Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri. *Yaklaşım Dergisi*, 25, 76-100.

Şenel, K. (2014). *Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri Üzerine Bir Alan Araştırması.* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Şimşek, E. (2007). Türk Vergi Sisteminde Vergi Kaçakçılığı Suçu. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

T.C. Resmi Gazete (1 Kasım 2006). *Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik,* 26333.

T.C. Resmi Gazete (10 Ocak 1961). *Vergi Usul Kanunu,* 10703.

T.C. Resmi Gazete (13 Haziran 1989). *Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Malî Müşavirlik ve Yeminli Malî Müşavirlik Kanunu*, 20194.

T.C. Resmi Gazete (18 Ekim 2001). *Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Mesleki Ahlak Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı,* 24557.

T.C. Resmi Gazete (19 Ekim 2007). *Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik*, 26675.

T.C. Resmi Gazete (2 Nisan 2015). *Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik,* 29314.

T.C. Resmi Gazete (2007). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Üyeleri ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Personelinin Uyacakları Meslekî ve Etik İlkelere Dair Yönetmelik*, 26422.

T.C. Resmi Gazete (22 Mayıs 2015). *Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik,* 29363.

T.C. Resmi Gazete (27 Mart 2014). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ*, 28954.

T.C. Resmi Gazete (3 Ocak 1990). *Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Malî Müşavirlik ve Yeminli Malî Müşavirlik Kanunu*, 20391.

T.C. Resmi Gazete (8 Haziran 2004). *Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,* 25486.

Tan, L. M. (1999). Taxpayer Preference for Type of Advice from Tax Practitioner: A Preliminary Examination. *Journal of Economic Psychology,* 20(4), 431-447.

Tanzi, V., Davoodi, H. R. (2002). Corruption, Public Investment and Growth. *53th Congress of The International Institute of Public Finance*, 280-299.

Taşkın, Y. (2010). Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları,* (0)54, 67-90.

Taştan, H. (2006). *Vergi Kayıp ve Kaçağı ile Mücadele Açısından Muhasebe Meslek Mensuplarının Görev, Yetki ve Sorumlulukları*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tazegül, A. (2018). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakçılığının Nedenleri ve Önlenmesine Yönelik Muhasebe Meslek Mensuplarının Görüşleri: Kars Örneği. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 247-266.

Tecim, B. A. H. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tekin, A., Vural, İ. Y. (2004). Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 1-15.

Tomasic, R., Pentony, B. (1991). Taxation Law Compliance and The Role of Professional Tax Advisers. *Australia & New Zealand Journal of Criminology*, 24, 241-257.

Toraman, C. ve Akcan, A. (2003). Muhasebe Denetiminde Etik Teoriler. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 8, 59-69.

Torgler, B. (2004). Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries. *CREMA Working Paper,* 2004-5, 1-25.

Torgler, B. (2005). Tax Morale and Direct Democracy. *European Journal of Political Economy,* 21, 525-531.

Tuay, E., Güvenç, İ. (2007). Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı. *Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı,* Yayın No: 51. [Erişim: 20.11.2019, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukellefleri n_vergiye_bakisi.pdf]

Tunca-Çalıyurt, K. (2007). Accounting Ethics Education in Turkish Public Universities. *Social Responsibility Journal*, 3(4), 74-80.

Tunçer, M. (2002). Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57(3), 107-128.

Tunçer, M. (2003). Vergi Ahlakı-Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye. *Vergi Sorunları Dergisi*, 181, 92-114.

Tunçer, M. (2005). Vergi Yardımcılarının Vergi Uyumuna Etkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 217-228.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2021). "Deontoloji", [Erişim: 11.12.2020, https://sozluk.gov.tr/]

Türkan, Ö. (2012). Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları,* 0(28), 1-14.

TÜRMOB, (2014a). *Muhasebe Meslek Mensupları İçin Etik Kurallar El Kitabı*. [Erişim: 04.03.2020, https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/detailPdf/58717b3a-355d-48d3-8712-b7e9744b0ba4/muhasebe-meslek-mensuplari-icin-etik-kurallar-el-kitabi--turkce-----2014]

TÜRMOB, (2014b). *Faaliyet Raporu*. [Erişim: 04.03.2020, https://turmob.org.tr/FaaliyetRaporlari/38b9cd06-d9da-4121-ba4f-43f522e0cbc6/2014-faaliyet-raporu]

Tversky, A., Kahneman, D. (1974). Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases. *American Association for The Advancement of Science*, 185(4157), 1124-1131.

Uçma, T. (2007). *Muhasebe Meslek Mensubu Olmak İsteyenlerin Etik Değer Anlayışlarının Belirlenmesi ve Muğla Üniversitesi Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Uluatam, Ö. (1999). *Kamu Maliyesi*, Der Yayıncılık, Ankara.

User, İ. (1994). Davranış Araştırmaları Işığında Vergi Kaçakçılığı. *Mali Çözüm Dergisi*, 26, 1-11.

Usta, A. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 39-50.

Usul, H., Aslantaş, B. (2007). Muhasebeci - Mükellef Çatışması. *Muhasebe ve Denetime Bakış,* Mayıs, 22, 85-103.

Uyar, S., Kahveci, A., Yetkin, M. (2015). Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: ALTSO Meslek Yüksekokulu Örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 237-247.

Uysal, Ö. Ö. (2004). Sarbanes-Oxley Yasası ve Sermaye Piyasası ve Borsa Kurulu'nun (SEC) Düzenlemeleri Açısından Bağımsız Denetim Olgusu. *Muhasebe ve Denetime Bakış,* 13, 17-30.

Uzun, M. (2015). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Ahlakına Etkisi: Sakarya Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Vyakarnam, S., Srikanthan, S., Fitzsimons, S. (2006). Can Accountants Distinguish Their Assets from Their Morals?. *Business Ethics: A European Review*, 5(3), 156-163.

Ward, S. P., Ward, D. R., Deck, A. B. (1993). Certified Public Accountants: Ethical Perception Skills and Attitudes on Ethics Education. *Journal of Business Ethics,* 12, 601-610.

Welton, R. E., Lagrone, R. M., Davis, J. R. (1994). Promoting The Moral Development of Accounting Graduate Students: An Instructional Design and Assessment. *Accounting Education: An International Journal*, 3(1), 35-50.

Wotruba, T. R., Chonko, L. B., Loe, T. W. (2001). The Impact of Ethics Code Familiarity on Manager Behaviour. *Journal of Business Ethics,* 33, 59–69.

Yel, T. (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bolu'da Bir Araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18(2), 165-184.

Yeldan, S. (2015). *Vergi Kaçakçılığı Suçu.* (Yüksek Lisans Tezi). Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Yenigün, Y. (2012). *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Davranışları: İstanbul Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yıldırım, M., Özdemir, M. (2014). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçağı ile Mücadeledeki Rolü Üzerine Bir Araştırma: Giresun Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2, 487-515.

Yıldız, G. (2010). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 155-178.

Yılmaz, H. (2019). *Vergi Kültürünün İnşası.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, R., Kaya, M. (2014). Kurumsal Yönetim İlkelerinin Muhasebe Etik Kuralları İle İlişkisi. *İşletme Bilimi Dergisi,* 2(1), 17-35.

Yoruldu, M. (2019). *Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Meslek Mensupları ve Bağımsız Denetçilerin Etkinliği: İzmir İli Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Yücel, E. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Dışı Davranışlarının Vergi Ahlakına Etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* 73, 229-248.

Yücel, R., Kartal, C. (2014). Muhasebecilerin Mesleki Uygulamalarındaki Etik Algılarına İlişkin Bir Araştırma*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 123-148.

Zenginobuz, Ü., vd. (2006). *Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye'de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?.* Bogazici University.

ÖZGEÇMİŞ

Emre TATLIYER 01.04.1985 yılında K.Maraş'ta dünyaya geldi. Fatih İlkokulunu 1997 yılında bitirdi. Ortaokul ve liseyi 1997-2003 yılları arasında Çukurova Elektrik Anadolu Lisesi'nde okudu. 2004-2009 yılları arasında ODTÜ İşletme Bölümünde lisans öğrenimi gördü. 2017 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İşletme Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

2016-2020 yılları arasında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde memur olarak görev yaptı. (ORCID NO: 0000-0001-6863-2520)